

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Druhá liturgie
Církve československé husitské

Second liturgy
of Czechoslovak Hussite Church

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Mgr. Pavel Kolář, Th.D., M.T.S.

Autor:

Vojtěch Basl

Praha 2011

Anotace

Tato diplomová práce pojednává o liturgických formách, ze kterých se vyvinula liturgie Církve československé husitské a dále o vlastním vývoje liturgie uvnitř nově vzniklé církve. Z tohoto vývoje se práce soustředí zejména na textové revize a pokusy o liturgickou obnovu, jejichž nejviditelnějším výsledkem je vydání tzv. Druhé liturgie na 2. zasedání VII. sněmu v roce 1991. Tato práce je ve svém jádře rozborem Druhé liturgie Církve československé husitské, popisem jejích jednotlivých částí a pokusem o objasnění a ozřejmení jejích slabin.

Anotation

This thesis deals with liturgical forms, that developed in the liturgy of the Czechoslovak Hussite Church, and with an independent development of liturgy in the newly established church. In the context of this development, the thesis focus mainly on revisions of texts and attempted liturgical renewals, whose most prominent result is the publication of the so called Second Liturgy at the 2nd session of the VII. assembly in 1991. This thesis is in essence an analysis of the Second Liturgy of the Czechoslovak Hussite Church, a description of its parts and an attempt to elucidate its weak points.

Klíčová slova

Liturgie, Církev československá husitská, bohoslužba, mše, liturgická obnova, Farský, Tuháček, Trtík, Rutrle, Salajka.

Keywords

Liturgy, Czechoslovak Hussite Church, divine service, mass, liturgical renewal, Farský, Tuháček, Trtík, Rutrle, Salajka.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Druhá liturgie Církve československé husitské napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 15. IV. 2011

Vojtěch Basl

Poděkování

Je mou milou povinností poděkovat všem, kteří mi byli nápomocni s touto prací.

Především děkuji všem, kteří mě vedli k zájmu o liturgii: br. biskupu Štěpánu Kláskovi, Mgr. Danielu Majerovi, Mgr. Davidu Tomčíkovi, in memoriam br. biskupu Mgr. Jaromíru Tučkovi, Prof. Davidu R. Holetonovi, ThDr. Petru Tvrdkovi, biskupu Starokatolické církve v ČR Mgr. Dušanu Hejbalovi, a především mému učiteli a vedoucímu této diplomové práce Mgr. Pavlu Kolářovi, Th.D.

Děkuji také br. Mgr. Vladimíru Červenému, archiváři CČSH, který mi umožnil blíže se seznámit s cennými prameny pro studium liturgie nejen Církve československé husitské.

Nejvíce děkuji své ženě Petře Alžbětě Baslové za veškerou podporu a pomoc, kterou mi při psaní práce věnovala, i za provedení finálních korektur.

Obsah

Anotace.....	2
Anotation.....	2
Klíčová slova.....	2
Keywords.....	2
Prohlášení.....	3
Poděkování.....	4
Seznam zkratk.....	7
1. Úvod.....	8
1.1. K členění práce.....	9
2. Historický vývoj liturgie Církve československé (husitské).....	10
2.1. Stručný nástin vývoje křesťanské liturgie před vznikem CČS.....	10
2.1.1. Zmínky o liturgii v Novém zákoně.....	10
2.1.2. Nejstarší liturgické prameny.....	10
2.1.3. Další vývoj liturgie.....	12
2.1.4. Reformace a liturgie.....	12
2.1.5. Sjednocené liturgie.....	13
2.1.5.1. Božská liturgie sv. Jana Zlatoústého.....	13
2.1.5.2. „Tridentská“ mše svatá.....	14
2.2. Liturgie Církve československé (husitské).....	15
2.2.1. Liturgie v době vzniku Církve československé.....	15
2.2.1.1. Český misál.....	15
2.2.1.2. Velikonoce 1920.....	17
2.2.1.3. Valný sjezd CČS 1921.....	18
2.2.1.4. Rozrůznění liturgie, „Pravoslavná krize“, Tuháčkovy návrhy.....	19
2.2.1.5. Vznik Farského liturgie.....	22
2.2.2. Liturgie Dr. Karla Farského.....	22
2.2.2.1. Zdroje Farského liturgie.....	23
2.2.2.1.1. Odkaz římské mše ve Farského liturgii.....	24
2.2.2.1.2. Ohlas liturgie Jana Zlatoústého.....	26
2.2.2.2. Původní prvky Farského liturgie.....	30
2.2.3. Revize liturgie.....	33
2.2.3.1. Konkrétní změny v revidované liturgii.....	34
2.2.4. Pokusy o liturgickou obnovu.....	37
2.2.4.1. Návrh ThDr. Zdeňka Trtíka.....	38
2.2.4.2. Návrh liturgického výboru.....	42
2.2.4.3. Návrh plzeňské diecéze.....	42
2.2.5. Vznik Druhé liturgie.....	43
3. Rozbor Druhé liturgie Církve československé husitské.....	44
3.1. Přípravné modlitby.....	44
3.2. Úvodní modlitby.....	44
3.2.1. Apoštolský pozdrav.....	44
3.2.2. Doznání vin a hříchů.....	45
3.2.2.1. První návrh doznání.....	46
3.2.2.2. Druhý návrh doznání.....	48
3.2.2.3. Přijaté znění.....	49
3.3. Bohoslužba slova.....	50
3.3.1. Introit.....	50

3.3.2. Kyrie (Tužby).....	52
3.3.3. Gloria.....	54
3.3.4. Kolekta.....	55
3.3.5. Čtení z Písma.....	57
3.3.5.1. Jednoletý cyklus.....	57
3.3.5.2. Ordo Lectionum Missae.....	59
3.3.5.3. Revised Common Lectionary.....	59
3.3.5.4. Kazatelské cykly CČSH.....	60
3.3.5.5. Sjednocení bohoslužby slova.....	60
3.3.5.2. Modlitba před čtením ze Svatých Písem.....	62
3.3.5.3. Úvod ke čtení epištoly.....	63
3.3.5.4. Blahoslavenství.....	63
3.3.5.5. Evangelium.....	64
3.3.6. Homilie.....	64
3.3.7. Vyznání víry.....	64
3.4. Bohoslužba oběti.....	65
3.4.1. Obětování.....	65
3.4.2. Preface a Sanctus.....	67
3.4.3. Eucharistická modlitba.....	69
3.4.3.1. Eucharistická modlitba v Návrhu.....	71
3.4.3.2. Struktura eucharistické modlitby ve schváleném znění Druhé liturgie.....	71
3.4.3.2.1. Velebíme a chválíme tě.....	73
3.4.3.2.2. Modlitby sjednocení.....	74
3.4.3.2.3. Lámání chleba.....	74
3.4.3.2.4. Pozdravení pokoje.....	76
3.4.3. Přijímání (Communio).....	78
3.4.3.1. Modlitba Páně.....	79
3.4.3.2. Pane, nejsme hodni.....	80
3.4.3.3. Výzva k přijímání.....	80
3.4.3.4. Přijímání.....	81
3.4.3.5. Modlitba po přijímání.....	82
3.5. Závěrečné obřady.....	83
3.5.1. Oznámení.....	83
3.5.2. Čtení k vyslání.....	83
3.5.3. Požehnání.....	83
4. Závěr.....	85
Summary.....	86
Použitá literatura.....	87
Prameny.....	87
Literatura.....	87
Seznam příloh.....	91

Seznam zkratk

CČS	Církev československá
CČM	Církev českomoravská
CČSH	Církev československá husitská
D.	Duchovní
HBF	Husova bohoslovecká fakulta
HTF	Husitská teologická fakulta
J.	Jáhen
K.	Kněz
L.	Liturg
NR	Náboženská revue
O.	Obec
TR	Theologická revue
UK	Univerzita Karlova
V.	Všichni
VPŘM	Všeobecné pokyny k Římskému misálu

1. Úvod

Protože se při svém studiu věnuji nejvíce právě liturgickým formám, rozhodl jsem se tuto práci sepsat jako komentář k tzv. Druhé liturgii Církve československé husitské (dále jako „Druhá liturgie“), liturgické formě, která byla přijata na 2. zasedání VII. sněmu CČSH v roce 1991 a zařazena do liturgických knih. V Církvi československé (husitské) lze vysledovat již od 40. let 20. století snahu o úpravy Liturgie Karla Farského, která je v církvi používána od roku 1923¹. V průběhu let v této liturgii docházelo k určitým zásahům, ale ty měly většinou charakter jen textové úpravy v místech, kde daný výraz zastaral a nestával se již zvěstným, nýbrž zvěst zastírajícím. V liturgii byly prováděny i jiné drobné úpravy, ne vždy k dobru věci².

VI. řádný sněm CČS(H) se na svém prvním zasedání 17. října 1971 usnesl „dále pracovati na revizi Liturgie ve směru k původní liturgii Karla Farského.“³ „Tímto úkolem byl pověřen liturgický výbor VI. Řádného sněmu CČSH. Po ukončení sněmu (v roce 1981) pokračovala v této práci liturgická komise Ideové rady CČSH, která pro tento úkol vyčlenila zvláštní skupinu. Své poslání pochopila v duchu sněmovní intence nikoli jako neproveditelný návrat k verbální podobě Farského liturgie, nýbrž jako obnovu jejího původního teologického, svědeckého a zvěstného záměru, který úprava z roku 1939, žádným sněmem nepotvrzená, v některých případech zamlžila.“⁴

V knihovně Diecézní rady CČSH v Hradci Králové jsem objevil nenápadnou brožurku „Návrh na textovou úpravu Farského liturgie“. Jde o návrh liturgického výboru podaný na schůzi dne 9. března 1978 po číslem jednacím 795/78-I/1. Z této brožury lze zcela jasně vysledovat dvě věci: za prvé, že v roce 1978 liturgický výbor stále připravoval pouze revizi Farského liturgie, a za druhé zde již jasně poznáváme prvky, které nakonec nese Druhá liturgie. Jsem si téměř jist, že záměrem liturgického výboru nebylo vytvoření alternativního liturgického tvaru, jak se nakonec stalo, ale úprava stávající liturgie. To se však ukázalo jako v praxi neproveditelné, neboť obce byly příliš sžity s Farského liturgií a v důsledku toho povětšinou vůbec nepřijaly Druhou liturgii. Pouze v několika málo obcích je dnes podle ní sloužena pravidelná nedělní bohoslužba.

Cílem této práce není podrobně zmapovat dějiny liturgie ani před vznikem CČSH, ani v rámci

1 Oficiálně přijata byla na I. řádném sněmu CČS v roce 1924

2 K zásadnějším úpravám liturgie došlo v roce 1939, v letech 1940-52 byl vydáván tzv. Tuháčkův misál, který lze rovněž k těmto úpravám počítat. Srv. Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 9

3 Usnesení 1. zasedání VI. sněmu ze dne 17. 10. 1971

4 Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 9

nové církve. Spíše se práce snaží postihnout podstatné momenty pro vývoj liturgie CČSH a podrobně popsat jednotlivé části Druhé liturgie CČSH. Práce se také pokouší nastínit důvody, které vedly k nepřijetí Druhé liturgie obcemi a také směr, kterým by se případné další úpravy liturgie měly ubírat, aby došla přijetí vlídnějšího.

1.1. K členění práce

Pro přehlednost jsem zvolil formu, která sleduje jednotlivé části liturgie tak, jak za sebou následují a komentuje je. Před tímto rozbořem je zařazena úvodní část, která se pokouší postihnout historický vývoj liturgie před vznikem Církve československé husitské s přihlédnutím především k jejím zdrojům a další vývoj liturgie již na půdě nové církve. V závěru práce je jako jedna z příloh Návrh na úpravu Druhé liturgie podle připomínek, které jsou nastíněny v průběhu práce (příloha č. 12).

2. Historický vývoj liturgie Církve československé (husitské)

2.1. Stručný nástin vývoje křesťanské liturgie před vznikem ČČS

Křesťanská liturgie nevznikla „ex nihilo“, navazuje na formy modlitby, které ji předcházely, samozřejmě zejména židovskou formu modlitby⁵. Prof. Salajka často upozorňuje, že křesťanská bohoslužba „není výronem nebeských sil, ale ani lidskou básní.“⁶ Je třeba mít na paměti, že je to skutečně Boho-sluzba. Měla by být založena na možnosti a touze člověka poznat svého Stvořitele a komunikovat s ním. „Podmínkou křesťanské bohoslužby je Bůh, dosvědčený nám z Písem v Ježíši Kristu mocí Ducha svatého, a podmínkou je církev, která se mu liturgicky oddává.“⁷

2.1.1. Zmínky o liturgii v Novém zákoně

Z novozákonních textů lze získat jen velmi kusý obraz liturgického slavení prvotních křesťanů. Nicméně lze s určitostí tvrdit, že bohoslužba je zde předpokládána. V obci křesťanů je přítomen vzkříšený Kristus a skrze ni liturgicky jedná. Věřící oslavují Kristova Otce a vyprošují si přítomnost jeho Ducha. Zmínky o křesťanském slavení lze nalézt zejména ve Skutcích apoštolských a v některých Pavlových listech. I podle těchto svědectví lze alespoň rámcově nahlédnout strukturu slavení: je zde svědectví (zvěstování), zpívají se žalmy, společenství se modlí. Prvkem, který křesťanské slavení odlišuje od synagogální bohoslužby, je lámání chleba⁸. Dalším výrazně odlišujícím prvkem je křest těch, kdo nově uvěřili. Konstitutivní pro život prvotní křesťanské obce bylo, že se shromažďuje v poslušnosti povolání Kristem a jím zmocněnými svědky (apoštoly, proroky, evangelisty a učiteli) a že v tomto shromáždění věrna Kristovu pověření chválí Otce, když láme chléb a pije z kalicha, a tak zvěstuje smrt Páně, dokud nepřijde. Zajímavé přitom je, že se prvotní církev až úzkostlivě vyhýbá výrazům vyskytujícím se v jejím okolí (chrám, kněz, oběť) a novou skutečnost v Kristu vyjadřuje spíše výrazy profánními.⁹

2.1.2. Nejstarší liturgické prameny

Prvním výrazným pobiblickým zdrojem, který máme k dispozici, je Didaché, text syrské církve. Nenajdeme zde ještě eucharistickou modlitbu, zato jsou zde velmi výrazná svědectví o

5 Srov. Kunetka, František: Eucharistie v křesťanské antice. Univerzita Palackého, Olomouc 2004.

6 Srov. Salajka, Milan: Jak se reformuje liturgie? Theologická revue. HBF, Praha 1974. s. 93

7 Tamtéž, s. 93

8 Lámání chleba má však svůj formální původ v židovských stolních modlitbách.

9 Srov. Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. s. 225

průběhu liturgického slavení (kapitoly 9-10 a 14) a také o křtu (7. kapitola).

V Justinových apologiích¹⁰ lze nalézt již konkrétní strukturu liturgického slavení. Účast na ní měli pouze zasvěcení¹¹. Liturgie Justinovy doby obsahuje: čtení (z proroků nebo apoštolských spisů) a promluvu předsedajícího, dále společnou modlitbu uzavřenou políbením pokoje, poté přípravu darů (chleba a vína míšeného s vodou), nad kterými předsedající pronáší improvizovanou modlitbu a obec odpovídá „Amen“; následuje vysluhování chleba a vína diakony, nepřítomným či nemocným je chléb donášen do domu¹².

U Hippolyta Římského¹³ nacházíme již kompletní eucharistickou modlitbu, i když je stále předpokládána její improvizace dle schopností předsedajícího. Eucharistická modlitba obsahuje vstupní dialog („P: Pán s vámi. O: I s duchem tvým. P: Vzhůru srdce. O: Máme je pozvednuta k Pánu. P: Děkujme mu. O: Je to důstojné a správné.“), děkovnou modlitbu (vzdávání díky za stvoření, Boží dílo a posláni Vykupitele), slova ustanovení Večeře Páně, anamnézi (o Kristově utrpení) a epiklezi (jako prosbu o sestoupení Ducha na dary a shromáždění).¹⁴

Postupně dochází v křesťanské bohoslužbě k výraznějšímu oddělení jejích dvou částí na bohoslužbu katechumenů a vlastní obětní bohoslužbu. Dochází také zvolna k rozdílu mezi slavením na Východě a na Západě.

V Apoštolských konstitucích je zaznamenána tzv. Klementinská liturgie¹⁵. Ta je již velmi výrazně rozdělena na oddíl katechumenů a oddíl „svatých“. Liturgii katechumenů tvoří čtvero čtení z Písem a několik promluv. Přechod k liturgii „svatých“ tvoří Kyriálními litaniemi, po nichž následuje pozdravení pokoje, svatý polibek a odchod katechumenů. Vlastní obětní liturgie začíná pozdravem, úvodním dialogem a prefací. Preface děkuje Bohu za stvoření a zaslíbení spásy. Na rozdíl od Hippolyta je zde preface od děkovné modlitby oddělena zpěvem Svatý, který zpívá obec. Eucharistická modlitba pokračuje děkováním za Krista a ústí v slova ustanovení Večeře Páně. Pak je zařazena anamnéze a epiklese. Až poté následují přímluvné modlitby (modlitba Páně není součástí slavení). Přijímání (communio) začíná zvoláním „Svaté svatým“ s odpovědí „Jediný je svatý, jediný Pán: Ježíš Kristus, ke cti Boha Otce. Sláva

---

10 Patrně vnikly mezi léty 135-165

11 Srov. Salajka, Milan: Jak se reformuje liturgie? Theologická revue. HBF, Praha 1974. s. 130

12 Srov. Tamtéž, s. 131

13 200-230

14 Srov. Tamtéž, s. 131

15 Vzniklá kolem 375. Jde v podstatě o převzatý řád Hippolytův. Podle názoru současných badatelů jde o kompilaci z antiochijského prostředí, která patrně nesloužila jako přímý vzor pro liturgické slavení. Srov. Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. s. 248

Bohu na výsostech! Hossana synu Davidovu; pochválen, který přicházíš s jeho jménem!“ Při vysluhování se zpívají žalmy (zejména 34).¹⁶

Přestože Apoštolské konstituce pravděpodobně nesloužily za přímý vzor slavení, tato forma obohacená ještě o zpěv Aleluja před evangeliem, průvod s obětními dary, modlitbu Páně a požehnání předsedajícího tvoří strukturu, ze které se vyvinula většina dnešních liturgických forem křesťanského slavení (a to jak západních, tak východních).

2.1.3. Další vývoj liturgie

Nelze však ani v nejmenším říci, že by od doby Apoštolských konstitucí byla křesťanská bohoslužba všude stejná. Nejrůznější rity přinášely nejrůznější obohacení či lehce odlišné struktury slavení. Výrazným způsobem vývoj liturgie ovlivnil na západě především ritus římský¹⁷ a ritus francko-galský¹⁸.

Středověk v západní liturgii byl charakteristický především pronikáním germánských prvků do liturgie, především z „lidové“ zbožnosti, jako nové lyrické formy (např. Sekvence). Eucharistie se stává více viditelnou a adorovanou přítomností Pánova těla než společenstvím (communio). Jsou počítány a vršeny nejrůznější modlitby, mše či svátky svatých. Vůbec celé liturgické slavení se ze strany lidu stává daleko více pozorováním, než přímou účastí.¹⁹

2.1.4. Reformace a liturgie

Martin Luther se nesnažil o zrušení bohoslužby, chtěl obnovit její pravou vnitřní dynamiku. Především mu vadilo potlačování bohoslužby slova obětní bohoslužbou. Zpočátku se Luther soustředil zejména na pojem „oběti“ ve snaze vyrovnat se s učením scholastiky a nominalistiky.

V prosinci r. 1523 Luther vydává „Formula Missae et Communionis“, která z eucharistické modlitby ponechává jen části a Sanctus přesouvá za slova ustanovení. V roce 1526 vydává již v němčině „Deutsche Messe“, kde už vlastní eucharistická modlitba vůbec není. Na kázání navazuje „napomenutí“ a slova ustanovení (Dermung) zpívaná jako evangelium. Největší důraz Luther klade na bohoslužbu slova a kázání.

16 Srov. Salajka, Milan: Jak se reformuje liturgie? Theologická revue. HBF, Praha 1974. s. 133

17 Formovaný mj. Augustinem, který kladl důraz na čtení zejména epištol a evangelií a jejich výklad. Také je zde zdůrazněna závaznost eucharistické modlitby (kánon). Srov. Tamtéž, s. 133

18 Galikálské modlitby na rozdíl od římského ritu jsou více proměnlivé, s oblibou formulované ke Kristu. Galikálské obřady byly potlačovány Pipinem a Karlem Velikým, kteří chtěli na svém území zavést liturgii římskou. I po jejím zavedení se ale vliv tradice na tomto území projevuje. Srov. Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. s. 251

19 Srov. Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. s. 464

U Kalvína a Zwingliho je důraz na zvěstování ještě výraznější, na rozdíl od Luthera odmítají reálnou Kristovu přítomnost v eucharistii. Bohoslužba u nich je tvořena zejména společným pokáním, zpěvem žalmů a čtením s výkladem.²⁰

2.1.5. Sjednocené liturgie

Jak na Západě, tak na Východě lze ve vrcholném středověku a počátkem novověku sledovat snahy o sjednocení křesťanské liturgie. Na Západě tyto snahy souvisí s dobou reformace a reakcí římskokatolické tradice. Zejména „tridentská“ mše měla velký význam pro formování bohoslužby Církve československé husitské, neboť ta z ní přímo vyrůstá. Druhým výrazným zdrojem, ze kterého čerpali tvůrci liturgie CČSH, je liturgie východní církve, v podobě, která se rovněž sjednotila v 15. století. Těmto dvěma zdrojům se věnují následující odstavce.

2.1.5.1. Božská liturgie sv. Jana Zlatoústého

Na Východě došlo k (víceméně) sjednocení bohoslužby až v 15. století do tzv. Božské liturgie Jana Zlatoústého (a liturgie Basila Velikého). Tento liturgický tvar fakticky zachovává klasickou strukturu, jak je naznačena už u Hippolyta a v Apoštolských konstitucích.

Liturgie je v pravoslaví chápána jako viditelná reprezentace dějin spásy a z toho vychází už i chrámová architektura. Ikonostas (oltářní stěna) odděluje prostor pro věřící od oltářního prostoru, kam smí vstoupit pouze kněží. Tato stěna obec odděluje a současně spojuje, „umožňuje dramatické vylíčení příchodu Ježíše Krista.“²¹

Liturgie Jana Zlatoústého se dělí na tři části: 1. Příprava (proskomidie), 2. Liturgii katechumenů a 3. Liturgii věrných (věřících)²². To je ale jen základní dělení. Nyní podrobný popis jednotlivých částí: Liturgie začíná Proskomidií (příprava kněží, darů a chrámu) a enarxi (vstupní obřady). Pak se koná „malý vchod“ se vstupním hymnem, proměnlivými denními zpěvy (tropy, kodaky) a slavnostním trishagion. Poté navazuje bohoslužba slova, která neobsahuje starozákonní čtení a začíná tak vlastně mezizpěvem (prokimen), pokračuje epištolou (apostolos), aleluja, evangeliem a velkou ektení. Po modlitbě za katechumeny a jejich propuštění a po dvojí modlitbě věřících se ve „velkém vchodu“ přináší za zpěvu cherubínské písně (cherubikon) dary. Pak následuje krátká litanie (ektenie), políbení pokoje a vyznání víry a koná se eucharistická modlitba. Příprava na přijímání začíná opět litaní,

20 Srov. Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. s. 419

21 Srov. Butta, Tomáš: Úvod do bohoslužebné teorie a praxe Církve československé husitské. Karolinum, Praha 2005. s. 19

22 Srov. Tamtéž s. 19

modlitbou Páně, modlitbou nad skloněnými věřícími, pozdvihováním eucharistie a aklamací „Svaté svatým“. Následuje lámání chleba a jeho míšení s vínem a horkou vodou. Poté, co přijali kněží, přistupují věřící k bráně ikonostasu, zatímco se zpívá hymnus k přijímání (kinonikon) a obvykle na lžičce přijímají eucharistii. Poté kněz žehná zbylými dary. Liturgii uzavírá děkovná modlitba a propuštění s požehnáním. Kněz po liturgii rozdává antidóron (nepožehnané dary) a lidé líbají kříž.²³ Věřící se celé liturgie účastní převážně zpěvem, klaněním a znamením kříže. Většinu modliteb kněz pronáší v tichosti.

2.1.5.2. „Tridentská“ mše svatá

Snahy o co největší sjednocení západní liturgie lze pozorovat již u Řehoře Velikého (590-604), ovšem celek západního obřadu byl dotvořen až ve 13. století po velkých diskusích o večeři Páně a kanonizován až Tridentským koncilem.

Koncil byl svolán do Tridentu (Trento) r. 1545 jako přímá reakce na reformační hnutí. Plodem koncilu je celkem 16 dogmatických dekretů, které se věnují mnoha aspektům katolictví. Koncil výrazně omezil rozdílné místní praxe (zachovány měly být jen rity s tradicí prokazatelné starší než 100 let), čímž byla fixována podoba tzv. tridentské mše.²⁴

Mše je sloužena výhradně v latinském jazyce. Kněz pronáší velké množství modliteb tiše (zejména téměř celý mešní kánon), zatímco lidé pozorují liturgické dění, zpívají či tiše rozjímají. Všichni pak jsou obráceni jedním směrem – na východ, případně ke Kristu přítomnému ve svátosti. Mše je velmi bohatá na gesta (křížování, klanění, líbání oltáře, bití v prsa atd.).

Mše katechumenů (bohoslužba slova) začíná stupňovou modlitbou s Confiteor (doznání hříchů), které se modlí nejprve kněz a poté lid. Při Introitu kněz přistupuje k oltáři (k jeho pravé – epištolní straně) a následuje Kyrie, které je pozůstatkem přímlov – litaní. Poté kněz recituje Gloria (o nedělích a svátcích) a Kolektu. Pak je čtena epištola, zpívá se Graduale (mezizpěv), případně Aleluja, Traktus či Sekvence. Poté následuje čtení evangelia (ke kterému kněz přechází na evangelní stranu, přičemž se tiše modlí skloněn uprostřed oltáře). Pokud je pro daný den předepsáno, následuje Credo.

Přechod k bohoslužbě oběti začíná zvoláním: „Dominus vobiscum.“ a odpovědí: „Et cum spiritu tuo.“ Poté se recituje či zpívá Offertorium, při kterém kněz mísí víno s vodou a obětuje dary, případně okuřuje oltář, kříž a dary. Poté se koná Lavabo (mytí rukou).

²³ Srov. Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. s. 256

²⁴ Srov. Salajka, Milan: Jak se reformuje liturgie? Theologická revue. HBF, Praha 1974. s. 134

Po dokončení těchto modliteb se obrací k lidu s prosbou: „Orate fratres...“; touto prosbou fakticky začíná obětní bohoslužba. Následuje Secreta (modlitba nad dary), která přechází do Preface a Sanctus.

Poté následuje Canon missae – vlastní eucharistická modlitba, která je neproměnná. Končí velkou doxologií a po ní následuje Pater noster (modlitba Páně), ke které se lid připojuje až v poslední prosbě „sed libera nos a malo“. Poté následuje pozdravení pokoje, při kterém kněz odlamuje část hostie a upouští do kalicha a zpěv Agnus Dei (původně zpěv k lámání chleba, v tridentské mši chápán více jako prosba o smilování).

Před přijímáním kněz prosí o milost, aby přijímal hoden a pak vyjadřuje pokoru třikrát opakovanými slovy: „Dómine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum: sed tantum dic verbo, et sanábitur anima mea.“ Hostii ukazuje ministrantům a lidem, kteří opakují stejnou prosbu. Při přijímání věřící pokleknou u mřížky. Kněz před podáním svátosti dělá nad věřícím s hostií znamení kříže a pronáší slova: „Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam. Amen.“ Věřící nic neodpovídá, pouze v kleče přijme hostii přímo do úst.

Po přijímání kněz ještě jednou děkuje za vykonanou oběť, dává lidu požehnání a propouští jej. Mše končí tzv. „posledním“ evangeliem, které je pravidelně Janův prolog.

2.2. Liturgie Církve československé (husitské)

2.2.1. Liturgie v době vzniku Církve československé

2.2.1.1. Český misál

Prvním liturgickým tvarem, který byl přímo užíván při vzniku Církve československé, je Farského překlad římské (tridentské) mše vydaný před Vánocemi roku 1919.

Při vzniku CČS byl jedním z velmi významných faktorů národní jazyk liturgie. Dalo by se jistě říct, že právě jazyk se stal viditelným znakem změn, které v církvi probíhají. 23. ledna 1919 na schůzi Jednoty katolického duchovenstva byl Bohumilem Zahradníkem-Brodským přednesen referát, který důrazně požadoval zavedení národního jazyka do obřadů v co největší míře²⁵. Důkladného rozvedení tato myšlenka došla v publikaci „Obnova církve katolické“, která byla vlastně sepsána jako argumentační pro cestu českých duchovních do Říma. Výsledek a úspěšnost této cesty jsou všeobecně známé. Proto se kněží Jednoty, zejména pak

---

25 Srv. Příloha Práva národa č. 1.a 2., r. 1919, str. 6-7

členové „Ohniska“ rozhodli pro reformy bohoslužby „via facti“. Již o Velikonocích 1919 sloužil Karel Farský mši v češtině v Roprachticích v kostele Nejsvětější Trojice²⁶. Tehdy ještě nepoužíval svého vlastního překladu mše, nýbrž spolu s ostatními, kteří se toho odvážili, využívali překlad Sigismunda Boušky²⁷.

Během oslav prvního výročí samostatné republiky byly slouženy rovněž české mše a Sigismund Bouška k této příležitosti vydal nákladně upravené zpívané části mešního obřadu. Liturgii v češtině sloužil také během roku 1919 farář v Jenišovicích, pozdější druhý patriarcha CČS, Gustav Adolf Procházka²⁸. Doklady o českých obřadech jsou také ve farní kronice obce v Uherském Brodě, kde takto sloužil několikrát kaplan Oskar Malý²⁹.

V masivnějším měřítku byly české obřady slouženy ale až o Vánocích roku 1919. Protože Sigismund Bouška nesvolil k užití svého formuláře (příloha č. 1), Karel Farský se ujal překladu mešních obřadů sám a vydal Český misál obsahující Mešní řád a propria k vánočním svátkům. V knize Přelom jsou zaznamenány Farského vzpomínky na nelehké podmínky této práce³⁰. Ta byla dokončena až počátkem prosince. Velké množství výtisků (první sešit celkem 2000 exemplářů, druhý sešit 1500) bylo předem zamluveno členy Jednoty a zbytek byl rozeslán po farách. O Vánocích proto na mnoha místech byla skutečně mše slavena podle těchto formulářů, ač to arcibiskup Kordač přísně zakázal.

Český misál nebyl ale výhradním dílem Karla Farského. Zejména na dalších sešitech, které vycházely už po vzniku samostatné církve, pracovali další spolupracovníci: Prof. A.

---

26 Farský, Karel: Přelom. Tiskové družstvo CČS, Praha 1926. s. 68

27 Sigismund Ludvík Bouška (* 25. 8. 1867, + 29. 8. 1942) byl literárně i veřejně aktivním knězem mužského řeholního řádu benediktinů Břevnovského kláštera, jedním z hlavních představitelů Katolické moderny. Byl básníkem i literárním kritikem. Pro CČS je důležitý jeho překlad vánoční mše do češtiny, k jehož používání však nesvolil. Je pravděpodobné, že toto rozhodnutí ovlivnila hrozba biskupského zákazu Dr. Kordače sloužit mši v češtině.

Srov. Vavroušek Bohumil, Novák Arne: Literární atlas československý, díl 2. Prometheus, Praha 1938. s. 162

28 Gustav Adolf Procházka (* 11. 3. 1872, + 9. 2. 1942) byl prvním biskupem Východočeské diecéze v letech 1923-1927 a druhým patriarchou Církve československé (1928-1942). V té době byla funkce patriarchy ještě spjata s vedením Pražské diecéze, takže byl rovněž jejím druhým biskupem. Před zvolením biskupem byl farářem v Jenišovicích u Turnova (1920-1923)

Srov. Salajka, Milan: Proces ustanovování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920-2000. Blahoslav, Praha 2003. s. 154

29 Kronika Náboženské obce Církve československé (husitské) v Uherském Brodě

30 Farský, Karel: Přelom. Tiskové družstvo CČS, Praha 1926. s. 73

Tuháček³¹, A. Procházka³², M. Zeman³³, A. Šimšík³⁴ a jiní. Zajímavým faktem se pak může jevit, že ze jmenovaných byli tři duchovními v jedné náboženské obci, totiž v Praze-Nuslích. V té době šlo však téměř o jedinou existující pražskou farnost. Neaktivnější pak byl jednoznačně Alois Tuháček, na kterého se později přesunula i odpovědnost při přípravě nové liturgie.

2.2.1.2. Velikonoce 1920

První masivně řešenou liturgickou otázkou nové církve byly velikonoční obřady roku 1920, včetně svěcení olejů. Nová církev dosud plně užívala veškeré obřady po vzoru církve římskokatolické, a k těmto bylo zapotřebí i olejů posvěcovaných biskupy na Zelený čtvrtek. Právě se ustavující liturgický výbor k těmto otázkám v únoru 1920 rozhodl, že „pokud se úpravy kostela týče, budiž zachován ritus římsko-kat., tj. zahalování obrazů a křížů.“³⁵. Také bylo stanoveno, aby byly zpívány pašije, svěceny kočičky a čteny litanie. K svěcení olejů byl ustanoven vybraný kněz. Byla řešena i otázka svátosti pokání – konala se veřejná zpověď a rozhřešení během obřadů Zeleného čtvrtka.

Již na slavení prvních Velikonoc v nové církvi se ukázalo, že obřady nové církvi nevyhovují a Karel Farský konstatoval, že: „...příští rok se musí obřady sv. týdne značně zkrátit. Nutno

31 Prof. Alois Tuháček (* 22.5.1883,+ 16.2.1945). Významný liturgický tvůrce CČS. Od vzniku církve byl jejím aktivní pracovníkem. V roce 1922 vypracoval první návrh vlastní liturgie CČS pod názvem „Večeře Páně jak se slaví v církvi československé“. Byl tvůrcem prvního uveřejněného bohoslužebného řádu církve. Byl hlavním tvůrcem Bohoslužebné knihy vydané r. 1952. Práce na této liturgické knize započaly již r. 1940, Tuháček se však již jejího vydání nedožil, protože jako člen odboje byl zatčen a při převozu do Hamburku byl zraněn a na následky zranění zemřel. Církev v roce 1946 přijala rezoluci, že „Jeho život i liturgické dílo pro CČS bude vždy vzorem všem pracovníkům církevním. Br. prof. Tuháček zasluhuje si proto plně nejvyššího uznání církve pro své dílo liturgické.“

Srov. Jindra, Martin: Osobnosti oceněné v jubilejním roce naší církve. Český zápas. Církev československá husitská, Praha 2010. č. 39, s. 3

32 Antonín Procházka (* 1875) byl nejprve pomocným duchovním v nově založené náboženské obci v Praze-Nuslích (1921), v r. 1922 byl jmenován diecézním tajemníkem pražským, v letech 1923-26 byl ředitelem bohoslovecké koleje. V letech 1927-1929 pak byl generálním vikářem pražským.

Srov. Salajka, Milan: Proces ustanovování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920-2000. Blahoslav, Praha 2003. s. 154

33 Martin Zeman (* 1879) byl v CČS nejprve farářem náboženské obce v Praze-Nuslích (1920-1930), v letech 1931-1946 byl ředitelem bohoslovecké koleje.

Srov. Salajka, Milan: Proces ustanovování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920-2000. Blahoslav, Praha 2003. s. 185

34 Arnošt Šimšík (* 1892) rovněž začínal svou duchovenskou dráhu v CČS v Praze-Nuslích, kde byl pomocným duchovním (1920-21). Posléze se přesunul na Královské Vinohrady, kde byl také nejprve pomocným duchovním (1921-29) a poté farářem (1929-1950). Byl jedním z protikandidátů G. A. Procházky při volbě 2. patriarchy. Za pražského povstání ve svém sboru hostil ilegální vysílání Československého rozhlasu. V roce 1950 byl zvolen biskupem plzeňským a tuto funkci vykonával po 8 let. Poté se na necelý rok vrátil zpět do Prahy-Vinohrad, kde také zemřel.

Srov. Salajka, Milan: Proces ustanovování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920-2000. Blahoslav, Praha 2003. s. 169

35 Zápis liturgického výboru ze dne 12. 2. 1920, s. 7 (Citováno dle Kaňák, M.: Liturgický projev církve čm. V historickém přehledu a vývoji. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942, s. 98)

odstranit písně Zvěstuj těla a Chval Sione a kazatelé necht' nemluví příliš římskokatolicky, spíš krátce, významně, promyšleně.³⁶ Při stejné příležitosti se Farský vyjádřil, že není třeba přijímati pravoslavnou liturgii, spíše její jednotlivé součásti či obřady. Zmínil se také, že styky s pravoslavnými církvemi jsou již navázány. Je to snad první zmínka svědčící o cestě, jak se modlitby z liturgie Jana Zlatoústého dostaly do Farského liturgie a jak začalo vznikat pravoslavné hnutí uvnitř CČS.

Během roku 1920 došlo ještě k jednomu významnému posunu v liturgii. Karel Farský navrhl, aby na 6. července byla lidem vysluhována eucharistie pod obojí způsobou³⁷.

2.2.1.3. Valný sjezd CČS 1921

Významným pro vývoj liturgie CČS byl její Valný sjezd, který se konal v sobotu a neděli 8. a 9. ledna 1921 v Praze³⁸. Sjezd schválil dosavadní jednání s pravoslavnou srbskou církví. V neděli ráno sloužil v chrámu sv. Mikuláše R. Stejskal³⁹ z Olomouce mši svatou „ve vlastním svérázném oděvu se všemi obřadními změnami, jak v tamní náboženské obci zavedeny jsou.“⁴⁰ Nejdůležitějším pro liturgii se ale stal referát Aloise Tuháčka, který ve

36 Zápis ze schůze liturgického výboru z 9. 4. 1920, s. 12 (Citováno dle Kaňák, M.: Liturgický projev církve čm. V historickém přehledu a vývoji. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942, s. 99)

37 Zápis ze schůze liturgického výboru z 14. 6. 1920, č. 32 (Citováno dle Kaňák, M.: Liturgický projev církve čm. V historickém přehledu a vývoji. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942, s. 100)
Petr Jan Vinš se ve své diplomové práci věnující se vztahům pražské starokatolické obce k vznikající CČS k otázce přijímání podobojí konstatuje: „Idea integrace pražské starokatolické obce do Církve československé byla poprvé veřejně prezentována 28. května 1920 Farským na zasedání výboru a další jednání proběhlo 31. května již za Rábovy přítomnosti. V té době byl pravděpodobně též informován Miloš Čech jakožto správce biskupství, který koncem června 1920 informoval synodní radu o tom, že s Rábem nemá nadále být ve starokatolické církvi počítáno. Církev československá prezentovala na Pracovním sjezdu duchovenstva a laiků CČS 9. a 10. června 1920, který moderoval Emil Dlouhý-Pokorný, přestup starokatolické obce jako již hotovou věc a diskutována byla pouze výhrada, že si obec chce ponechat přijímání podobojí. V rámci diskuze byla tato podmínka starokatolíkům nejen odsouhlasena, ale přijímání podobojí bylo určeno jako jeden z možných způsobů vysluhování na celou Československou církev. Jako jediná přípustná forma vysluhování bylo pak podobojí v Církvi československé zavedeno na jednání biskupské rady (konsistoře) 19. října 1920. Je sice pravděpodobné, že by Církev československá k přijímání podobojí dospěla i bez tohoto starokatolického impulsu, lze se ovšem oprávněně domnívat, že starokatolické požadavky tento proces vývoje směrem k recepci části utrakvistického dědictví urychlily.“ Vinš, Petr Jan: Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé, Praha 2008. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta.

38 Kol: Valný sjezd Církve československé. Knihovna CČS, sv. 9. Církev československá, Praha 1921. s. 45-47

39 ThDr. Josef Rostislav Stejskal (*27. 4. 1894; + 18. 9. 1946) byl jedním ze zakladatelů CČS na Moravě (farářem nejprve ve Vacanovicích u Olomouce, budoval náboženské obce v Olomouci a širokém okolí). V tomto kraji bylo však velmi výrazné i pravoslavné hnutí uvnitř CČS. Po odchodu M. Pavlíka z CČS byl jmenován administrátorem moravské diecéze (slezská diecéze se oddělila 9. 12. 1923) a ordinován biskupem 28. 6. 1925. Od r. 1926 byl správcem církve i na Slovensku a Podkarpatské Rusi. V roce 1932/33 přednášel na Vysoké škole bohovědné v Praze. Za okupace se prudce zhoršoval jeho zdravotní stav a proto požádal o penzionování, které však bylo umožněno až po skončení války. Nedlouho poté zemřel. Srov: Kaňák, Milan a kol.: Na přelomu generací. Kapitoly o životě československé církve a jejich předních pracovníků. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1956. s. 62-77

40 Tamtéž, str. 51

shodě s Farským odmítl strohost obřadů. Konstatoval, že přestože nová církev přijala „obřadné formy římské“ a přestože tyto byly během jednoho roku „radikálně změněny“, šlo spíše o „změny více v jeho duchu než formě“. A přestože byl přesvědčen, že „mešní obřad musí se od základů také zreformovat,“ tak také „základní formu bohoslužebnou musí podržet.“ Proto v tomto referátu konstatoval, že „středem naší liturgie jest a zůstane mešní bohoslužba.“⁴¹ Tuháček ve svém referátu dále konkrétně navrhoval, aby byly přepracovány části mešního formuláře, které se čtou „při modlitbě vstupní, ve stupňových modlitbách, v modlitbách před úkonem, u Epištoly, při zpěvu Otčenáše, po evangéliu jiná modlitba, v položení Kréda, v upuštění od žehnání vody a pálení kadidla, ve společné modlitbě a v hlasité modlitbě konsekrační s úkonem před tváří lidu činěným.“⁴² Řekl také, že „mnohé stati z našich náboženských spisovatelů, ať Husa, ať Komenského, kladl bych na roveň listům apoštolským, některé partie o historii o těžkém protivenství církve české na roveň skutkům apoštolským a neváhám říci, že Husův list, nebo výňatek z Husovy Dcerky, nebo Komenského stať u Hlubiny bezpečnosti, nebo z dílka Jedno potřebné jest daleko vroucnějším výrazem duše oddaného žáka Kristova, než mnohý list apoštola Pavla.“⁴³ Tady narážíme na jeden závažný a z hlediska dnešní teologie těžko přijatelný fakt, totiž že biblické texty v prvních dobách CČS bývaly při některých příležitostech nahrazovány právě texty z Husa, Komenského, či např. Provoláním k národu československému. Podobné texty najdeme jak v Českém misálu, tak v tzv. Tuháčkově misálu. V novějších textech (kazatelských cyklech, bohoslužebných knihách) již takové texty zařazeny nejsou.

2.2.1.4. Rozrůznění liturgie, „Pravoslavná krize“, Tuháčkovy návrhy

Po sjezdu se začala liturgická situace v CČS znejasňovat. V dokumentech té doby se lze setkat jak s tendencemi k zlidovění mešního obřadu ve směru, kterým se vydala poté Farského liturgie, tak i tendencemi k pravoslavné liturgii⁴⁴. Objevují se také improvizované zpěvníčky

---

41 Tamtéž, str. 58-61

42 Tamtéž, str. 63

43 Tamtéž, s. 63-64

44 „Zatím co v Mešních odpovědích vydaných na dvou listech snad Ústředním výborem se již objevují typické znaky Farského liturgie s ethizující snahou po lidovosti, v jiném rukopisném sešitě „Jonášově“ asi z téže doby nabývá bohoslužba v podrobnostech pravoslavný ráz s modlitbami stupňovými, ekteniemi a žehnáním.“ Kaňák, M.: Liturgický projev církve čm. V historickém přehledu a vývoji. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942, s. 171

jednotlivých farních obcí, např. Rábův⁴⁵, na Moravě Růžičkův kancionál⁴⁶, Leixnerův kancionál⁴⁷. Nejvýraznějším a nejosobitějším byl však Stiborův⁴⁸ Slezský zpěvník⁴⁹. Tyto zpěvníky obsahují vlastní překlady a úpravy mešních obřadů pro použití v CČS, které více či méně vychází z Českého misálu. Vydání svého zpěvníku plánoval i Matěj Pavlík⁵⁰, tento kancionál však již vydán nebyl.

Na rozdíl od zmiňovaných farních kancionálů Zpěvník písní duchovních, doporučitelný

---

45 Ráb, V.: Rábův zpěvník pro husitský lid církve československé se mší svatou. Nákladem vlastním, Praha 1921.

Václav Jaromír Ráb (* 10.12.1877) byl vůdčí postavou hnutí uvnitř Starokatolické církve, která usilovala o včlenění do CČS. Byl duchovním ve starokatolické farní obci Praha, avšak v letech 1920-1922 byl duchovním CČS v Praze-Holešovicích. Pro neshody s vedením CČS se však vrátil do Starokatolické církve a setrval v jejím vedení až do 50. let.

Srov. Hejbal, Dušan: Historie starokatolické obce v Praze. <http://praha.starokatolici.cz/?page=historie> „V roce 1919 pilně korespondoval s Farským, zakladatelem právě vznikající Církve československé. 30.8.1920 ho správce biskupství Čech propustil s doporučujícím dopisem a přáními všeho nejlepšího do CČS. V tomto přestupu ho následovala i většina pražské starokatolické obce. Kooptováním se Ráb stal členem ústředního výboru CČS, jednoho z nejdůležitějších grémií této církve. Vedle toho působil pro CČS jako učitel náboženství v pražské čtvrti Holešovice. V nové církvi si získal důvěru a respekt a stal se roku 1921 dokonce kandidátem na volbu biskupa. Rostoucí spory mezi liberálním a na pravoslavi orientovaným křídlem církve ho vedly k pokusu založit třetí frakci, a pokud by tato nedosáhla patřičného vlivu na celou CČS, založit vlastní církev, která by měla nacionální český starokatolický charakter a jmenovala by se Husitská církev. Na podzim roku 1921 se Ráb podílel na kampani proti volbě Farského za patriarchu CČS a proti jeho vysvěcení srbskými pravoslavnými biskupy. Osobní ambice a samolibost zde hrály hlavní roli. Farský vyšel ze všech těchto sporů jako vítěz a prosadil v CČS svou liberální teologickou orientaci. Ráb se octnul na ztracených pozicích a vrátil se do pražské starokatolické obce, avšak bez doprovodu těch, kteří ji s ním opustili.“ Vinš, Petr Jan: Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé, Praha 2008. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta.

46 Růžička, V.: Kancionál, tj. Sbíрка písní a modliteb pro potřeby církve československé. Vlastním nákladem, Uherský Brod 1921. Kancionál měl 96 stran textu bez not, obsahoval 59 písní, modlitby, litanie a mešní odpovědi podle Českého misálu. Další zpěvník V. Růžičky vyšel roku 1922 pod názvem Kancionál, tj. sbírka písní, modliteb a poučení z Písma sv. pro potřeby Církve československé. Tento kancionál měl 140 stran a obsahoval 64 písní, dále modlitby a poučení. Některé písně vytvořil přímo autor, jiné upravil. Do tohoto kancionálu přispěli modlitbami i jiní duchovní, například O. Malý. Ke zpěvníku byly později připojeny odpovědi k liturgii Dr. Karla Farského.

Vilibald Růžička (*7.7. 1884, + 12.5. 1976) byl výraznou postavou CČS na Moravě, prvním farářem v Uherském Brodě (1925-1932). Byl velmi činorodým člověkem, zasloužil se mimo jiné o rozvoj kinematografie, jeho celoživotním dílem byly astronomické hodiny. V církvi působil jako duchovní, kazatel, je autorem několika mešních písní a modliteb; také navrhoval liturgii k různým svátkům. Od r. 1932 nepracoval v církvi jako duchovní, živě se však zajímal o dění v ní, o čemž svědčí mj. i články v Náboženské revue z konce 30. let. Z CČS vystoupil po osobních neshodách s novým duchovním v Uherském Brodě r. 1950.

Srov. Strnková, Zuzana: Vilibald Růžička a Církev československá husitská v Uherském Brodě, Brno 2010. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Filosofická fakulta.

47 Leixner, M.: Sbíрка kostelních písní pro české bohoslužby. Vlastním nákladem. Německý (Havlíčkův) Brod 1921.

48 Ferdinand Stibor (* 1869) byl duchovním v Ostravě-Radvanicích (přešel z římskokatolické církve s prakticky celou farností, do r. 1925 využíval tamní farní kostel) v letech 1920-1928. Jeho farnost byla vůbec první státem schválenou v Československu (15. ledna 1920). V roce 1923 byl zvolen biskupem slezským (později olomouckým) a tuto funkci vykonával až do roku 1950. Po smrti G. A. Procházky se stal správcem církve (zmiňován i jako generální vikář) a tuto funkci vykonával až do konce války (1942-1945)

Srov. Salajka, Milan: Proces ustanovování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920-2000. Blahoslav, Praha 2003. s. 164

sestrám a bratřím církve československé⁵¹ Karla Farského, který měl oprávněné ambice stát se hlavním kancionálem nové církve, neobsahuje vůbec žádné formuláře ke mši, ani odpovědi lidu. Patrně proto, že v té době již Farský napevno počítal s vytvořením zcela nového bohoslužebného formuláře, který po svém vzniku skutečně byl i do nových vydání zpěvníku zařazen.

Poté, co se Matěj Pavlík navrátil ze Srbska, kde byl vysvěcen v pravoslavném obřadu na biskupa, začal na Moravě ve farních obcích zavádět liturgii Jana Zlatoústého. Odvolával se přitom především na tradici cyrilo-metodějskou. Tady začíná vlastní „pravoslavná krize“ Církve československé.

Je však nutné říci, že tehdejší krize ČČS nebyla jen „pravoslavná“. V liturgii církve panoval skutečný zmatek, některé obce užívaly Českého misálu, některé Jana Zlatoústého, někde se sloužilo podle Stejskala, jinde podle vlastních návrhů tamních duchovních. Karel Farský si byl dobře vědom toho, že takový stav je dlouhodobě zcela neudržitelný. Proto pověřil Aloise Tuháčka, aby vypracoval novou liturgii pro církev, tak aby ji bylo možno všude sjednotit. Alois Tuháček postupně vypracoval tři návrhy v letech 1921-23. Tvořil je při stálých poradách s Karlem Farským (Srov. přílohu č. 2). Přestože Farský chtěl, aby Tuháčkova liturgie byla zařazena do nového zpěvníku, nakonec k tomu pro osobní neshody nedošlo.⁵²

---

49 Stibor, F.: Zpěvník církve československé pro Slezsko a pohraniční Moravu. Zemská rada starších, Slezská Ostrava 1922

50 Matěj Pavlík (* 26. 5. 1879, + 4. 9. 1942) byl jedním z prvních kněží nově vzniklé ČČS. V roce 1921 vypracoval první ideové směrnice ČČS a v témže roce byl zvolen administrátorem pro Moravu a Slezsko. 25. září 1921 byl v Bělehradě vysvěcen biskupem pro Moravu a přijal jméno Gorazd. Po návratu ze Srbska prosazoval zavedení liturgie Jana Zlatoústého pro ČČS, což vedlo k tzv. „pravoslavné krizi“, na jejímž konci byly církve dvě – ČČS a nově vzniklá eparchie Pravoslavné církve na Moravě, v jejímž čele stanul Matěj Pavlík. Zasloužil se o vybudování 14 pravoslavných chrámů. Za nacistické okupace po atentátu na R. Heydricha byl spolu s dalšími duchovními pravoslavné církve zatčen za ukrývání parašutistů v kryptě chrámu v Resslově ulici. 4. září 1942 byli zastřeleni na Kobyliské střelnici. Pravoslavná církev uznává vladyku Gorazda jako mučedníka a svätce, jeho jméno nese i monastýr v jeho rodišti – Hrubé Vrbce.

51 Farský, K.: Zpěvník písní duchovních, doporučitelných sestrám a bratřím církve československé. Vlastním nákladem, Praha 1922

52 „Autor tohoto článku [Prof. Tuháček] byl již značnou měrou účasten práce na překladu a pořádání Českého misálu, a byl proto vybidnut samotným Drem. K. Farským, aby vypracoval nový bohoslužebný řád (liturgii), který by se přiblížil obřadu církve východní. Autor dal se do práce a po delších přípravách a studích nový řád vypracoval a na podzim r. 1921 uveřejnil v Českém zápase jako podklad pro diskusi. Avšak ona pohnutá doba tzv. pravoslavné krise u nás byla k podobné práci naprosto nevhodná. Byl to přímo nerozum v době myšlenkově tak nejasné něco podobného podnikat, a proto musil jeho pokus ztroskotat. Jedněm byl příliš pravoslavný, druhým nebyl pravoslavný vůbec. To je osud všech kompromisů, a návrh nebyl než kompromis. Když se pak poměry u nás vykristalisovaly a boje poněkud ustaly, autor svůj návrh za neustálých porad s Drem. K. Farským přepracoval, a ten měl být základem naší liturgie. Byl již celý tiskárnou vysázen, avšak pro některé neshody mezi autorem a Drem. K. Farským k vydání nedošlo a sazba v poslední chvíli rozmetána. To bylo na počátku roku 1923. Po jakémsi průtahu podjal se zesnulý br. patriarcha té práce sám a z jeho úsilí vzešla a v létě r. 1923 vydána byla Liturgie Dra. K. Farského s nápěvy J. Píchy.“ Tuháček, Alois: Naše bohoslužebná kniha. Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1940. s. 286-7

2.2.1.5. Vznik Farského liturgie

Nový návrh liturgie vypracoval Karel Farský sám. Byl představen na podzim roku 1922. Karel Farský byl při práci pochopitelně ovlivněn předchozím Tuháčkovým návrhem, přičemž existují spekulace, do jaké to bylo míry⁵³.

Již v době před přijetím Farského liturgie docházelo však přímo na Farského popud ke změnám, které československou mši (kromě národního jazyka) výrazně odlišily od římské mše. Bylo to především obrácení pozice duchovního, který se přesunul za obětní stůl, aby byl čelem k lidu⁵⁴. Dále se již nepoužívaly oltářní zvonky⁵⁵, nebyli přítomni ministranti, duchovní vše konal sám⁵⁶.

2.2.2. Liturgie Dr. Karla Farského

Jak již bylo řečeno, novým závazným liturgickým tvarem pro ČČS se stala liturgie Dr. Karla

---

53 Otázku, do jaké míry byl Farský vlastním autorem liturgie, řešil v korespondenci s Prof. Tuháčkem M. Kaňák. Prof. Tuháček v dopisech psal: „Když...pravoslavná krize byla likvidována a nebylo třeba dbát již ohledu na pravoslaví, byl jsem opět vyzván, abych návrh liturgie předělal, a zbavil jej oněch přílišných ohledů na pravoslaví, v duchu našem. Tak tedy z původního pravoslavného československého návrhu liturgie byl novou redakcí a redukcí upraven nový návrh, náš. A to je onen můj návrh liturgie, který byl již tištěn, celý, ale pro detailní podrobnosti, o kterých s autorem a Dr. Farským nedošlo ke shodě, vydán nebyl. A tak z toho následuje i vysvětlení: že struktura naší dnešní liturgie (Liturgie Dr. K. Farského...) byla dána již vlastně oním návrhem pravoslavně československých, se kterého setřen onen rád, nádech pravoslavný. Liturgie Dr. K. Farského zachovala nejen postup v celku, nýbrž i detaily (a to i slovně) z mého návrhu. Nezbude tedy asi, než abych se věci podrobněji zabýval v samostatném článku, aby již konečně bylo jasno v té věci... Znění mého návrhu před korekturami br. Farského je přesně zachováno v krásně malovaném misále mém, v kartáčovaném otisku vydávaného návrhu s poznámkami a vpisky na okrajích.“ Kaňák, M.: Liturgický projev církve čm. V historickém přehledu a vývoji. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942, s. 173

Tolik vyjádření Prof. Tuháčka. Karel Farský k témuž tématu v korespondenci s A. Dubským píše: „Šlo o dvojí práci. První (s textem br. prof. Tuháčka) začínala slovem „Hospodine“, s notami gceg (pamatuji-li se dobře). To jsem pokládal za první a zásadní hrubou chybu, protože nápěv svádí nezbytně k falešnému přízvuku, kterým trpí veškerá naše inteligence středškolská, a kterým ohrožena jest charakteristika našeho jazyka. Takových nedopatření byla v liturgii řada. Poněvadž jsem nemohl pohnouti autora, aby přistoupil na opravu jejich (šlo o věci některé i zásadní ideově), muselo být přikročeno k práci nové, jejíž zhudebnění vyžádal jsem si opět od bratra Píchy.“ Farský, Karel: Korespondence s A. Dubským, 15: 4. 1925. (Tento dopis mi dal k dispozici a k očitávání br. Mgr. Červený, jemuž tímto děkuji.)

54 „Československý kněz musí si jednou provždy uvědomit, že už pouhé zčeštění římské mše předpokládá jiný obřad, když text stal se lidu srozumitelným. Tak nelze přece lidem říkati „Pán s vámi“ a být k nim obrácen zády. To se nečiní ani v latinském obřadu. Ale stejně nelze lidu přednášeti epistolu, čísti evangelium apod. a býti od něho obličejem odvrácen. Proto, a že nová liturgie předpokládá vůbec ustavičnou vzájemnost mezi knězem a obecnstvem namnoze si vespolek odpovídajícím, bylo nutno obrátiti stůl oltářní. (Jsou dosud místa v ČČS, kde se rozeznává „oltář“ a pouhý „stůl oltářní“. Je povinností kněze vysvětliti věřícím, že oltář je i stůl, i jak Kristus sloužil svou „mši“ s apoštoly při poslední večeři za obyčejným stolem v občanském svátečním šatě.) či lépe postaviti kněze místo před oltář zády k obecnstvu za oltář k obecnstvu tváří. Má to i tu dobrou výhodu, že kněz jsa obecnstvu viditelný, je povinný se také modliti a vůbec tvářiti se příkladně netoliko když přednáší texty bohoslužebné a svoji promluvu, nýbrž i v meziaktí mezi sborovým zpěvem.“ Farský, Karel (red. Kalous, F.): Liturgie. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942. s. 151

55 „Zvonku oltářního nebudíž užíváno, ježto svádí ke zmechanizování účelu bohoslužebného.“ Tamtéž, s. 153

56 „Kněz slaví bohoslužbu pravidelně sám, bez asistence a bez obsluhy, bez kostelníka a bez ministrantů. Všecko potřebné má býti připraveno před zahájením bohoslužby na oltáři.“ Tamtéž, s. 152

Farského vydaná r. 1923. Podle Farského svědectví byla lépe přijímána nečekaně na Moravě. Farský kritizoval zejména pomalé přijetí ve východočeské (královéhradecké) diecézi⁵⁷. Na základě resoluce 1. řádného sněmu CČS byl Český misál užíván po přechodnou dobu i po přijetí Farského liturgie⁵⁸. Farský byl velmi kritický ke kněžím nové církve; byl toho názoru, že lid si osvojil novou liturgii často dříve než kněží. Ti pak dle Farského setrvali v názoru, že lid se má učit od kněze a ten se nic učit nepotřebuje.⁵⁹

2.2.2.1. Zdroje Farského liturgie

Pro větší přehlednost jsem zpracoval přílohu, která obsahuje inspirační zdroje, se kterými Farský pracoval, a porovnává je s hotovou podobou jeho liturgie (příloha č. 3). Obecně lze říci, že Farský při tvorbě své liturgie vychází z tradiční struktury západního obřadu, ale přejímá do něj modlitby z obřadu východního⁶⁰. Prof. Salajka je toho názoru, že východní motivy Farského liturgie nejsou určujícími v její struktuře⁶¹. Rozvíjí také úvahy, zda východní motivy ve Farského liturgii nejsou průvodním znakem polemiky vůči Římu, či součástí taktického postupu při jednání o kanonickou podporu od pravoslavné církve, nebo zda nejde o znaky neurčité slavjanofilské nálady té doby⁶². Také ThDr. Martin Krupica je toho názoru, že Farského liturgie nezachovává spiritualitu prvků převzatých z pravoslaví, protože rozdílným umístěním je přeznačen jejich význam a smysl. Za pravděpodobnou motivaci pravoslavných motivů v liturgii označuje panslavistickou náladu přelomu století a orientaci na Rusko⁶³. Já sám bych se přiklonil nejspíše ke stanovisku Prof. Rutrleho, který píše, že „skladba Farského liturgie vyvažuje ve svém postupu klasické bohatství římského rituálu, zatím co bohoslužebné modlitby a texty se svou formulací, liturgickou dikcí i ovzduším připomínají liturgii Jana

57 „I jest zajímavo, že právě na Moravě, jejíž delegáti výše uvedený požadavek resoluční na sněmu 1924 přednesli, převládla v krátké době nová forma liturgie československé, kdežto v Čechách se vývoj na některých místech opozdil, takže 2 duchovní, kteří přešli v r. 1925 z východní diecése do diecése moravské, k všemobeckému podivu tamních příslušníků neznali nové liturgie a museli se jí rychle učit, ježto tam byla zavedena.“ Farský, Karel (red. Kalous, F.): Liturgie. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942. s. 150

58 „Společná bohoslužba, liturgie, mše, budiž slavena dle posledního, přepracovaného návrhu br. patriarchy Dr. Karla Farského. ... Vzhledem k místním poměrům buď na přání místních obcí ponechána aspoň na přechodnou dobu liturgie západní, vhodně upravená, nejen na Moravě, ale i v jiných diecézích. Na svátky rázu slovanského buď ponechána možnost konati liturgii východní.“ Zpráva o 1. řádném sněmu CČS, s. 148

59 Farský, Karel (red. Kalous, F.): Liturgie. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942. s. 151

60 Srv. Medek, Rudolf: K práci na Farského liturgii. Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 9

61 „Liturgie Farského vzniká z dědictví římské mešní zbožnosti. ... Struktura bohoslužby CČS je předurčena katolickou tradicí ... Druhým zdrojem Farského liturgie jsou motivy z tradiční liturgie byzantské (které dnes s oblibou bývají vyzvedány). Je třeba popravdě říci, že se netýkají jádra pravoslavné bohoslužby; mohou být obohacující, leč jejich organická souvislost není vyjádřena resp. postižena.“ Salajka, Milan: Jak se reformuje liturgie? Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 174-175

62 Srov. Tamtéž, s. 175

63 Srov. Krupica, Marek: Proces ustalování liturgie Farského. Theologická revue. HBF, Praha 1986. s. 187

Zlatoústého.⁶⁴ Na následujících stránkách se pokusím nastínit, které části Farského liturgie mají svůj původ v římské mši a kde se projevuje inspirace východní liturgií.

2.2.2.1.1. Odkaz římské mše ve Farského liturgii

Prof. Rutrle píše, že postup klasického „ordo missae“ (totiž Vstup, Confíteor, Introit, Gloria, Epištolu s Evangeliem, Credo, Obětování, Prefaci, Canon, Otčenáš, Přijímání a Požehnání) Farský ve „Stručném výkladu víry“⁶⁵ redukuje na čtyři podstatné části (čtení Písem, Obětování, Zpřítomnění a Přijímání) a ty poté vstupují i do učení CČS. Ostatní skladebné prvky římské mše ve Farského liturgii označuje za náznakové⁶⁶. K tomu je třeba dodat, že v římské mši není všem jmenovaným částem připisována stejná důležitost, Canon a Přijímání jsou vrcholem tridentské mše, ke kterému ostatní dění směřuje a ukazuje. Farského liturgie svým důrazem na kázání a zvěstování Božího slova tvoří druhý vrchol liturgie, v tridentské tradici velmi často opomíjený. V tomto se dílo Farského dá srovnávat s otcí Druhého vatikánského koncilu, kteří došli ke stejnému závěru.

Úvodní obřady Farského liturgie reflektují tzv. stupňové verše tridentské mše. Tam kde byl dříve zpíván žalm, nechává Farský znít responsoria. Tam, kde je v římské mši recitován Confíteor, nacházíme jej i u Farského. Oproti vzoru zde ale doznání říkají všichni společně, ne kněz a lid zvlášť. Jde také o jeden z mála textů, který je ve Farského liturgii zcela původní a nepřevzatý. Protože takto strukturované úvodní modlitby byly v římské tradici dotvářeny, nejpůvodnější vstup (Introit) se ocitl až za nimi. Tak je tomu i u Farského. Zpěv písně, který se historicky z Introitu vyvinul, byl tedy jak v římské mši, tak v původní Farského liturgii umístěn poprvé až u Introitu, ne při vstupu duchovních⁶⁷. I v revidované liturgii to zůstává takto zachováno⁶⁸. Není bez zajímavosti, že návrh plzeňské diecéze z r. 1989 navrhuje první sloku písně zařazenou také právě až k Introitu.⁶⁹ Praxe církve však vedla k tomu, že za úvodní písňový vstup je nyní považován zpěv při příchodu duchovních.

Samotný Introit recituje duchovní ve Farského liturgii bez závislosti na tom, zda byla či nebyla zpívána píseň lidu. To je dáno skutečností, že v tridentské mši lidé zpívali písně v

64 Rutrle, Otto: Liturgika II. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1954. s. 82-83

65 Srov. Farský, Karel: Stručný výklad náboženské nauky. Zpěvník písní duchovních doporučitelných sestrám a bratřím církve československé. Vlastním nákladem, Praha 1922. s. 193-218

66 Srov. Rutrle, Otto: Liturgika II. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1954. s. 82

67 Srov. Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních doporučitelných sestrám a bratřím církve československé. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 271

68 Tuháček, Alois a kol.: Bohoslužebná kniha církve československé. Ústřední rada Církve československé, Praha 1952. s. 5

69 Srov. Kol.: Liturgie, Bohoslužebná kniha. Návrh pro předsněmovní rozhovory.

podstatě doprovázející dění u oltáře. Jednotlivé sloky v mešních písních odpovídaly liturgickému dění. Tak i sloka ke Vstupu se zpívala, když kněz četl Introit.

Co se týče Tužeb, Farský i v rubrice konstatuje, že jsou pozůstatkem Kyrie⁷⁰. Dalo by se snad říci, že nejsou pozůstatkem, nýbrž rozvinutím Kyrie, protože k aklamacím (které se historicky vyvinuly z odpovědí na přímluvy) přidává tropy a vzniká tam „rozvinuté Kyrie“, které lze srovnávat s obdobnou praxí obnovené římskokatolické liturgie⁷¹.

Kolekta a Gloria z římské mše se rovněž uplatňují ve Farského liturgii, avšak s obráceným pořadím a propojené do jedné modlitby. Její slovní obsah je však převzat z východního vzoru.

Modlitba duchovního před čtením Evangelia byla Farským do nové liturgie také převzata. I zde je však její obsah převzat z liturgie Jana Zlatoústého.

Úvod ke čtení evangelia je stejně jako celá Farského liturgie zpíván na Píchův nápěv. Zde nejzřetelněji se ale projevuje vliv římské mše, kde celé evangelium bylo zpíváno na žalmový tón. Tak i ve Farského liturgii je zpíván úvod k evangeliu na melodii, která vychází právě ze žalmového tónu, ač evangelium samo je čteno.

V prvních návrzích liturgie Karla Farského nacházíme i Nicejsko-cařihradské vyznání víry. Text je oproti CREDU užívanému v tridentské mši pozměněn jen na dvou místech. Namísto „panny“ se zde objevuje „dívka“ a je vypuštěna vsuvka o vycházení Ducha ze Syna (filioque⁷²).⁷³ Credo přednáší duchovní sám, a to jen o určených dnech, zatímco lid zpívá sloku mešní písně ke CREDU⁷⁴.

Obětování přebírá z tridentské mše jednak antifonu Offertorium (v římské mši je pro každý formulář vlastní, Farský nabízí několik variant s poznámkou, že lze užít i Offertorium)⁷⁵, ale pak také tzv. Secretu (modlitbu nad dary). V původní Farského liturgii (před revizí) se jedná skutečně o modlitbu nad dary, nikoli o epikleši. Zmínka o Duchu je součástí klasického trojičního závěru kolekty.

Také Preface (Chvalozpěv) patří k podstatným částem římské mše. V počátcích CČS docházelo k nadšené tvorbě nových chvalozpěvů. Mezi jejich tvůrci vynikali zejména

---

70 Srov. Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních doporučitelných sestrám a bratřím církve československé. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 271

71 Srov. Kol.: Český misál. Sekretariát české liturgické komise, Praha 1983. s. 374-375

72 Tady se patrně projevuje vliv Tuháčkových návrhů i vlastního zdroje – liturgie Jana Zlatoústého.

73 Srov. Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 14

74 „Přednáší se pouze o bohoslužbách a dnech rázu čistě konfesního. ... Pokračuje přednášeje vyznání víry. Mezitím zpívá se příslušná sloka písně nebo o význačných dnech „Věřím“ dle zpěvníku č. 2.“ Tamtéž, s. 14

75 Srov. Tamtéž, s. 16

F. Kalous a A. Tuháček⁷⁶. Chalozpěv Sanctus a Benedictus, který na Prefaci plynule navazuje, je také dědictvím římské tradice. A stejně jako v tridentské mši, i v původní Farského liturgii recituje tento chvalozpěv duchovní sám⁷⁷.

Akt pokání před přijímáním „Pane, nejsme hodni“ má svůj původ rovněž v římské mši. Zde byl ovšem recitován v jednotném čísle⁷⁸. Stejně slova výsluhy svátosti jsou upravena z římské mše⁷⁹.

2.2.2.1.2. Ohlas liturgie Jana Zlatoústého

V následujících odstavcích se pokusím specifikovat, které modlitby v rámci Farského liturgie mají svůj původ ve východní liturgii.

Hned druhé zvolání duchovního „Blahoslaveno, buď, ó Bože...“ vychází plně z východního obřadu, kde touto větou začíná vlastní bohoslužba (po množství přípravných modliteb kněze i lidu). Farský k ní však dotvořil odpověď lidu, kterou ve východním obřadu nenalezneme.

Patrně nejvýraznější stopou pravoslavné liturgie u Farského jsou Tužby vzniklé rozvinutím římského Kyrie za použití východní Velké ektenie. Ta následuje hned po úvodu liturgie Jana Zlatoústého. Farský přejímá úvod a první prosbu. V dalších prosbách také vychází z Velké ektenie, ale její vliv je zde již méně viditelný.

Následující kolekta je u Farského tvořena spojením tří textů z liturgie Jana Zlatoústého. Jde jednak o poslední prosbu Velké ektenie („Přispěj nám...“)⁸⁰, ale také o tichou modlitbu kněze během doby, kdy věřící zpívají antifony „Dobřeč, duše má“ a „Jednorozený Synu“⁸¹. Odtud vlastní text kolekty „Pane Bože náš...“ Závěr kolekty, doxologie, může svůj vzor najít v

---

76 Srov. Např. Kalous, František: Zpěvy denní k bohoslužbě Církve českomoravské. Vlastním nákladem, nedatováno.;

Tuháček, Alois a kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Ústřední rada CČSH, Praha 1954. s. 35-55

77 Srov. Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923.s.18

78 Srov.: „Tělo Pána našeho Ježíše Krista zachovej duši mou k životu věčnému. Amen.“ Farský Karel a kol.: Český misál. Vlastním nákladem, Praha 1919. s. 11

79 Srov. Tamtéž, s. 11

80 „Přispěj nám, spasiž nás, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, milostí svou.“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 157

81 „Hospodine, Bože náš, jehož moc jest nevýslovná a sláva nevýstižná, jehož milosrdenství jest nezměrné a lidumilnost nevýslovná: Ty sám, Vládce, shlédni na nás a na svatý chrám tento podle slitování svého a prokaž nám i všem, kteří se s námi modlí, hojná milosrdenství a slitování svá. Hospodine, Bože náš, spasiž lid svůj a požehnej dědictví svému, zachovej plnost církve své, posvěť ty, kdož milují krásu domu tvého, oslav je božskou silou svou a neopuštěj nás, doufající v tebe. ...“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 157-158

závěru Velké ektenie⁸². Je však třeba ihned dodat, že Farský takto koncipovanou modlitbu chápe nadále jako západní Kolektu a Gloria. Text kolekty označuje za měnitelný⁸³ a doxologii chápe jako pozůstatek Gloria⁸⁴.

Další modlitbou, kde se Farský nechal inspirovat východní liturgií, je tichá modlitba kněze před čtením (v římském ritu i východní liturgii ale před čtením evangelia). Farský vychází ze západního modelu této modlitby, avšak v rubrice uvádí, že tuto modlitbu se kněz může modlit i hlasitě⁸⁵. Text však přejímá s menšími úpravami z liturgie Jana Zlatoústého⁸⁶.

Rovněž blahoslavenství Farského liturgie mají svůj původ v liturgii Jana Zlatoústého. Tam je lid zpívá ještě před čtením epištoly a tvoří tak vlastně pro lid úvod ke čtením. V českém textu pravoslavné liturgie jsou uvedeny v podstatě dvě varianty textu blahoslavenství, které se zpívají na 8 nápěvů⁸⁷. Je naprosto zřejmé, že Farský vycházel z tohoto textu a použil jej namísto římského graduale. Zpěv aleluja před čtením evangelia, který zaznívá ve východní i západní liturgii, Farský nepoužil.

Úvod ke čtení evangelia byl v původní verzi Farského liturgie rovněž zřetelně ovlivněn východní liturgií. Zvolání „Slovo moudré“ a „Pokoj všem“ má svůj nesporný původ v zvolání pravoslavného kněze „Velemoudrost! Povznesme se a poslyšme svaté evangelium! Pokoj

---

82 „Neboť tobě jen náleží všeliká sláva, čest a klanění, Otcí i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky až na věky věků.“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 157

83 „Modlitbu tuto lze nahradit kteroukoliv jinou dle povahy doby a dne.“ Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 11

84 „Následující slavo zpěv počínajíc slovem „neboť...“ s odpovědí vynechává se o slavnostech rázu truchlivého.“ Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních doporučitelných bratřím a sestřám církve československé. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 275

85 Srov. Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních doporučitelných bratřím a sestřám církve československé. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 276

86 „Rosvět' v našich srdcích, lidumilný Vládce, nehynoucí světlo božského poznání svého, a otevři duševní oči naše k chápání evangelních hlásání tvých, vlož v nás bázeň blahých příkázání tvých, abychom všecky tělesné žádosti potlačivše, duchovní život vedli, myslíce a činíce vše, v čem máš zalíbení; neboť tys světlo duší i těl našich, Kriste, Bože, a tobě chválu vzdáváme s bezpočátečným Otcem tvým a nejsvětějším a blahým a oživujícím, Duchem tvým, nyní i vždycky až na věky věkův. Amen.“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 158

87 „Antifona III. (zpěv věřících, hlas I, III, V, VII) V království svém rozpomeň se na nás, Pane! Blahoslavení chudí duchem, neboť jejich jest království nebeské. Blahoslavení lkající, neboť oni potěšeni budou. Blahoslavení tiší, neboť oni zemí vládnout budou. Blahoslavení, kteří lační a žízni po spravedlnosti, neboť oni nasyceni budou. Radujte se a veselte se, neboť odplata vaše hojná jest v nebesích. Antifona III (hlas II, IV, VI, VIII) V království svém rozpomeň se na nás, Pane! Blahoslavení milosrdní, neboť oni milosrdenství dojdou. Blahoslavení čistého srdce, neboť oni Boha viděti budou. Blahoslavení pokojní, neboť oni synové Boží slouti budou. Blahoslavení, kteří protivenství trpí pro spravedlnost, neboť jejich jest království nebeské. Blahoslavení budete, když vám zlořečiti budou a protivenství činiti a mluviti všechno zlé o vás lhouce pro mne. Radujte se a veselte se, neboť odplata vaše hojná jest v nebesích.“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 190-239

všem!“.

Rovněž Obětování u Farského začíná velmi podobně jako je tomu ve východní liturgii. V Návrhu z roku 1923 je tento fakt ještě patrnější než ve schválené podobě:

„K: *V pokoji podejme srdce svá Bohu v oběť svatou.*
O: *Milost pokoje a v oběť chvály.*“⁸⁸

Zejména odpověď lidu je téměř doslovně převzatá⁸⁹. Tuto výzvu duchovního a odpověď lidu Farský patrně vnímal jako interpretaci zvolání „Orate fratres“⁹⁰ tridentské mše.

Ani Farského tichá modlitba kněze při sloce písně k přípravě darů nezapře svůj původ⁹¹. Vychází sice opět z římského vzoru⁹², ale její text je důsledně přebírán z východního vzoru.

Úvodní dialog k prefaci lze nalézt jak v liturgiích západních, tak východních a příliš se od sebe neliší. Farský v první verzi liturgie vynechal druhé zvolání dialogu, to se však později do liturgie vrátilo při její revizi⁹³.

Co v první verzi Farského liturgie nelze nalézt, je zpěv Sanctus a Benedictus zpívaný lidem (jak je tomu ve východní liturgii). Podle rubrik Farského liturgie je tato modlitba vlastně „dodatkem“ preface (chvalozpěvu) a recituje ji duchovní sám⁹⁴. Jde o jednoznačné

---

88 Farský, Karel: *Návrh liturgie (mše) pro Církev československou*. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 15

89 „K: Stůjmež důstojně, stůjmež s bázní, pozor mějme a v pokoji přinesme svatou oběť! V: Milost pokoje, oběť chvály.“ Kol.: *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve*. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 167

90 „K: Modlete se, bratří, aby má i vaše oběť příjemnou se stala u Boha Otce všemohoucího. O: Přijmiž Hospodin oběť z rukou tvých k chvále a slávě jména svého i k prospěchu našemu a celé Církve své svaté. K: Amen.“ Farský, Karel: *Český misál*. Vlastním nákladem, Praha 1920.
Toto zvolání uzavírá sérii modliteb k obětování a jím začíná vlastní obětní bohoslužba.

91 „Nikdo z těch, kdož jsou spoutáni tělesnými žádostmi a slastmi, není hoden přistupovat nebo přibližovat se k tobě, Králi slávy, neboť tobě sloužit jest veliké a strašné i samým mocnostem nebeským. ... Tebe tedy, jediného, dobrotivého a milostiplného prosím, shlédni na mne hříšného a nehodného služebníka svého a očisť mou duši i srdce mé od svědomí zlého a učiň mě způsobilým silou svatého Ducha svého... ale učiň mě hodným, aby přineseny tobě byly mnou, hříšným a nehodným služebníkem tvým, dary tyto, neboť ty jsi ten, kterýž obětuje a obětován jest, přijímá i rozděluje, Kriste, Bože náš, a tobě chválu vzdáváme s bezpočátečným Otcem tvým a přesvatým i blahým a oživujícím Duchem tvým nyní i vždycky až na věky věků. Amen.“ Kol.: *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve*. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 163-164

92 „V duchu poníženosti a srdcem zkroušeným přistupujeme k tobě, Hospodine, a tak děj se oběť naše před obličejem tvým dnes, aby se líbila tobě, Pane Bože.“ Farský, Karel: *Český misál*. Vlastním nákladem, Praha 1920.

Tuto modlitbu v tridentské mši lze chápat jen v kontextu, kdy kněz nejprve pozvedá hostii, nalévá víno a vody do kalichu a kalich pozdvihuje. Poté se modlí tuto modlitbu a pak ještě následuje okouřování oběti, oltáře a kříže a poté mytí rukou a prosba za přijetí oběti. Pak teprve následuje výzva „Orate fratres“, která fakticky označovala vlastní začátek obětní bohoslužby.

93 Jde o jednoznačný klad, který revize liturgii přinesla, neboť úvodní dialog k prefaci patří k nejpůvodnějším prvkům liturgické tradice Východu i Západu.

94 „Kněz zpívá nebo přednáší některý z chvalozpěvů dle rázu dne a doby; a dodává: Svatý, svatý, svatý... (Zpěv 5. sloky písně).“ Farský, Karel: *Zpěvník písní duchovních CČS*. Tiskové družstvo CČS, Praha 1927. s. 258

pokračování trendu tridentské mše v „zesoukromění“ některý modliteb.

Ač to zní velmi nepravděpodobně, i tzv. „Osvědčení“ ve Farského liturgii má svůj nesporný původ v liturgii Jana Zlatoústého. Tam však následuje až po skončení celé anafory. Úvodní dialog je velmi podobný tomu, který má při Osvědčení Farský⁹⁵. Pravoslavní věřící poslední odpověď dle rubrik zpívají velmi pomalu, zdlouhavě a během toho se kněz modlí modlitbu, ze které Farský čerpal text pro „Osvědčení.“⁹⁶ Ač byla tato modlitba často vnímána jako nejpolemičtější součást Farského liturgie a patrně i proto při revizi vypuštěna, není v prvé řadě výrazem protikatolického smýšlení, nýbrž interpretací modlitby z východní liturgie. To však na jejím polemickém charakteru nic neubírá.

Nepřímou, ale nesmírně důležitou inspiraci Farského Východem je třeba vidět i v epiklesi. Kánon římské mše totiž v podstatě epiklese nezná. Epiklese je tak dalším místem Farského liturgie, kde „předběhl svou dobu“. Římskokatolická církev epiklese do eucharistických modliteb vrátila až po 2. vatikánském koncilu. Oproti tomu z východní liturgie epiklese nikdy nebyla vytěsněna.

Na rozdíl od zpěvu Sanctus je modlitba Páně od počátku Farského liturgie zpívána celým shromážděním a to podle nápěvu z Jistebnického kancionálu, který vznikl v prostředí husitského hnutí v 15. století. Některými věřícími (a možná i duchovními) byla však modlitba Páně (či aspoň povstání k ní) po dlouhou dobu vnímána jako vzpomínka na zemřelé, ne jako součást eucharistické bohoslužby⁹⁷.

Modlitba lámání chleba je dalším výrazným prvkem, kde se Farský inspiroval Východem. Již v úvodním dialogu v původní Farského liturgii lze východní inspiraci zřetelně rozeznat⁹⁸.

95 „K: Pokoj všem! V: I duchu tvému. K: Skloňte hlavy své před Hospodinem. V: Před tebou, Hospodine, před tebou, Hospodine.“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 181

96 „Děkujeme tobě, Králi neviditelný, jenž jsi nesmírnou mocí svou vše stvořil a podle hojné milosti své z ničeho k jsoucnosti přivedl. Sám, Vládce, shlédni s nebes na ty, kteří sklonili hlavy své před tebou, neboť nesklonili se před tělem a krví, ale před tebou, Bohem strašným. Ty, Vládce, záležitosti naše k dobrému všem spravuj, každému dle jeho potřeby, plav se s plavíci, cestuj s cestujícími a nemocné zhoj, lékaři duši i těl.“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 181-182

97 Srov. např. „Povstání při modlitbě Otčenáš je spojováno se vzpomínkami na zesnulé až ke slovům „Pane, nejsme hodni...“ Kalous, František: Poznámky k rukopisu Liturgie od Dr. Karla Farského. Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942. s. 149
Nebo: „Mnozí naši příslušníci se domnívají, že Otčenáš patří ke vzpomínce na zemřelé. Ale to je nesprávné. Otčenáš je dalším podstatným kusem kánonu liturgie a je zde nikoliv pro vzpomínku na zemřelé, ale proto, že náleží k nejstarším částem křesťanské bohoslužby.“ Medek Rudolf: K práci na Farského liturgii. Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 54

98 „K (hlasitě): Pozor mějme! Svaté svatým. V: Jeden svatý, jeden Pán, Ježíš Kristus k slávě Boha Otce. Amen.“ Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd. s. 182

Vlastní modlitba kněze při lámání chleba však také ve své původní verzi naprosto zřetelně vychází z východního vzoru (kde je ovšem knězem recitována tiše během zpěvu lidu).

2.2.2.2. Původní prvky Farského liturgie

Jak již bylo zmíněno, prvním původním prvkem, na který v toku liturgie narazíme, je odpověď lidu „Bůh v nás a my v Bohu“, která není převzata z východní liturgie.

První skutečně významný invenční počín je ale až Doznání hříchů, které vzniklo podle konceptu Karla Farského. V prvních letech církve se lze setkat s různými adaptacemi římského Confiteor. Nalezneme je např. V českobudějovickém kancionálu⁹⁹ či přímo ve Farského zpěvníku v obřadech výsluhy Večeře Páně mimo mši¹⁰⁰. Tyto návrhy v podstatě zachovávají stavbu modlitby tak, jak byla v římském misálu, ale řady světců zaměňují za národní patrony a buditele, přičemž přidávají k oslovení Boha Otce ještě oslovení Syna a Ducha Osvětitel. Farský ve svém znění modlitby navíc prosí za odpuštění i budoucí generace. V obou zmiňovaných případech je také potlačen a nahrazen závěr modlitby, který v římském znění vyzývá k modlitbě za toho, kdo ji pronáší.

V nové Farského liturgii byl však Confiteor vytvořen zcela nově¹⁰¹. Oslovován je Bůh, „Otec všehomíra předobry“. Bůh je zde prezentován jako věčný a všemocný Tvůrce, jehož zákonem je vše obživováno. Cílem vyznávajícího je dosáhnout souladu s „věčným řádem vševládné lásky“ tohoto Boha.

---

99 „Vyznávám se Pánu Bohu, Otci vševědoucímu i jeho vtělenému Synu přesvatému i Duchu svatému Osvětiteli, a přiznávám se celé naší církvi československé, zejména památce Marie, Matky Pána našeho Ježíše Krista, svatých apoštolů jeho i našich apoštolů Cyrila a Methoda, Václava, Vojtěcha a Prokopa, Mistra Jana, Jeronýma, Jana Amose, památce všech věrných předků našich i vám, bratři a sestry, že jsem zhřešil(a) těžce myšlením, řečmi, skutky i opomenutím svých povinností: Má vina, má vina, má preveliká vina. Pročež prosím za odpuštění Pána Boha Otce vševědoucího i jeho vtěleného Syna přesvatého i Ducha svatého Osvětitel a celou naši církev československou, zejména Marii, Matku Pána našeho Ježíše Krista, svaté apoštoly jeho i naše apoštoly Cyrila a Methoda, Václava, Vojtěcha a Prokopa, Mistra Jana, Jeronýma, Jana Amose, všechny věrné předky naše i vás, bratři a sestry, aby mně prominuty byly moje provinny.“ Svačina, František: *Kostelní písně náboženské obce Církve československé v Českých Budějovicích*. Náboženská obec Církve československé, 1921 České Budějovice. s. 42-43

100 „Vyznávám se Pánu Bohu Otci vševědoucímu i jeho vtělenému Synu přesvatému i Duchu svatému Osvětiteli, a přiznávám se celé naší svaté církvi, zejména památce Mistra Jana, Jeronýma, Jana Amose, památce všech myslitelů, buditelů, trpitelů i osvoboditelů našich, i našim potomkům, kterým za své činy i svá provinění odpovědní jsme, a vám, bratři a sestry, i sobě, že jsem zhřešil(a) těžce myšlením, řečmi, skutky i opomenutím svých povinností: Má vina, má preveliká vina. Pročež prosím za odpuštění Pána Boha Otce vševědoucího, i jeho vtěleného Syna přesvatého i Ducha svatého Osvětitel, celou naši svatou církev, zejména vás, bratři a sestry, a všechny, jimžto ublížilo provinění mé: ať jsou živi či mrtvi a i budoucí, kteří kletbu mého nedobrého jednání ponosou.“

Farský, Karel: *Zpěvník písní duchovních doporučitelný bratřím a sestrám Církve československé se stručným přídatkem Věroučné nauky a modliteb*. Vlastním nákladem. Praha 1922. s. 221

101 Srov. Farský, Karel: *Návrh liturgie (mše) pro Církev československou husitskou*. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 6

V této modlitbě snad nejvíc se dají nalézt až panteistické důrazy. Soudím, že takto formulovaný Confiteor nezapadá příliš dobře do jinak tradičně křesťansky orientované liturgie. Se zněním modlitby se vyrovnávala i revize liturgie, která se snažila poněkud ztlumit zde zaznívající panteistický tón.

Prof. Rutrle o tomto revidovaném vyznání konstatuje, že „ve vyznání hříchů si uvědomujeme celou svou bytostí, že stojíme skutečně před živým Bohem. Konfrontací svého života s Boží skutečností poznáváme ostře svůj hřích a jeho svatou vůli. Prožíváme reálně jeho přítomnost a cítíme, jak zná nejskrytější záhyb našeho myšlení, nejtajnější přání, nejjemnější odstín našich tužeb. ... V Ježíši Kristu se nám dal poznat, mluví k našemu svědomí, máme jeho zákon a jeho proroky. A my pohrdáme jeho láskou, abychom následovali pokání zbloudilého marnotratného syna, uvědomili si svůj hřích, litovali svého bloudění a rozhodli se k návratu k Otci.“¹⁰²

Jednotlivé tropy k Tužbám (Kyrie) jsou víceméně také Farského dílem, ač vycházejí z pravoslavných ektení. Na rozdíl od pravoslavného vzoru se zde Farský modlí „za sjednocení všeho Slovanstva“, za splnění povinností ke státu, obcím a církvi a případně v upomínku zesnulého bratra či sestry. Přidává také další prosby pro slavnostní příležitosti, totiž za prezidenta (jmenovitě Masaryka) a za ty, kdo „posvětili svoje žití v oběť za svobodu a zdar naší vlasti nešetříce námah ani krve.“¹⁰³

Také tužby O svatbě jsou Farského dílem¹⁰⁴.

Na rozdíl od Tuháčkova návrhu se u Farského objevuje v úvodu ke čtení evangelia slovo „Stat“ patrně pod vlivem kralické češtiny. Odpověď lidu po čtení evangelia „Blaze blahověštcům“, která se udržela i v revidované liturgii a dodnes je některými věřícími zpívána, má také svůj původ u Karla Farského.

Farského konceptem jsou samozřejmě i obě eucharistické modlitby. Rozdílnou mají vlastně jen anamnezi, ostatní jejich části jsou společné. V první anamnezi (určené pro význačnější svátky) se Farský modlí především za duchovní, učitele, zákonodárce a vlády. Zajímavá je i úvodní prosba, kdy je Hospodin žádán, aby rad starších chránil všech marných snah.¹⁰⁵ Druhá anamneze (určená pro pravidelné slavení) se modlí především za sociálně vyloučené, nezaměstnané a nuzné. Poněkud zvláště je formulována zejména prosba za nezaměstnaného,

---

102 Rutrle, Otto: Vzhůru srdce. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1953. s. 54

103 Srov. Farský, Karel.: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923.s.8

104 Srov. Tamtéž. 9

105 Srov. Tamtéž, s. 19

kde se praví, že Hospodin „sám tvůrčím zákonem své vůle vesmír vytváří.“¹⁰⁶ Obě modlitby jsou zcela podřízeny duchu doby. V duchu jiné doby je kritizoval Z. Trtík¹⁰⁷. Druhá anamneze nicméně po úvodu Trtíkem kritizovaném pokračuje víceméně ve stylu, který se blíží např. vzoru Klementinské liturgie, přičemž se ale více blíží mementu než anamnezi. Farský se modlí za zarmoucené, znavené, trpící, utlačené, slabé. A ty všechny poroučí tomu, jenž byl ukřižován a zemřel, aby všemu mohl dát život.

Ve slova ustanovení kalicha vložil Farský vsuvku: „aby zůstavil nám smysl životního utrpení a do srdce vštípil přesvědčení, že se má člověk jeden druhému obětovati a píti z kalicha života sladké i trpké, příjemné i odporne.“¹⁰⁸ Prof. Salajka konstatuje, že vsuvka interpretuje ustanovení kalicha „teologicky dosažným, ale ne právě šťastným způsobem.“¹⁰⁹ Tato vsuvka by mohla zakládat teologickou redukci Kristova utrpení a smrti na pouhé „zůstavení příkladu“ jak člověk musí utrpení nést. Kristus zde není tím, kdo za nás trpěl, ale jen příkladem hodným následování¹¹⁰.

Jako lze označit Farského vsuvku za nepříliš šťastnou, za velmi šťastnou je naopak třeba označit epiklezi, která v eucharistické modlitbě následuje. Vychází z pravoslavného vzoru a prosí v modlitbě o Ducha, který byl dán apoštolům „v oné slavné chvíli“, aby tentýž Duch posvětil společenství a sjednotil je s Otcem.¹¹¹ Že Kristova oběť je čistá, slavná a neposkvrněná, konstatuje v modlitbě Farský ve shodě s římským kánonem.¹¹²

Eucharistická modlitba pokračuje mementem, ve Farského podání omezeném na zemřelé. Rudolf Medek upozorňuje, že Farského memento, tak, jak je formulované, je modlitbou za zemřelé, ne pouhou vzpomínkou¹¹³. „Jim pak a všem zemřelým odpočinutí rač lehké přát, ó Pane, a nechť věčné světlo jim v tvé svaté říši plane!“¹¹⁴

Modlitba, která v liturgii bezprostředně předchází přijímání, byla Farským velice

106 Srov. Tamtéž, s. 20

107 „Dnes je v domácím i světovém měřítku neaktuální. Nezaměstnanost u nás neexistuje, a v těch částech světa, v nichž je veden zápas o sociální spravedlnost, není ani z křesťanského hlediska doprovodný zjev nezaměstnanosti hlavním problémem. Prosba o přející sdílnost bohatých vůči chudým sahá dnes, kdy je v křesťanství aktuální teologie revoluce, mimo skutečnou společenskou problematiku. Další text modlitby postihuje to podstatné, a proto první odstavec by měl být škrtnut.“ Trtík, Zdeněk: Návrh na dotvoření Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974, str. 24

108 Srov. Farský, Karel.: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923.s.23

109 Srov. Salajka, Milan: Jak se reformuje liturgie? Theologická revue. HBF, Praha 1974. s. 177

110 Srov. Rutrlého kritiku Tuháčkových modliteb: Rutrle, Otto: Liturgika II. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1954. s. 71

111 Srov. Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923.s.25

112 Srov. Farský, Karel: Český misál. Vlastním nákladem, Praha 1919. s. 8

113 Medek, Rudolf: K práci na Farského liturgii. Theologická revue. HBF, Praha 1974. s. 54

114 Srov. Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923.s.25

pravděpodobně přejata z Tuháčkova návrhu¹¹⁵. Ale ani Tuháček není jejím autorem, jde o interpretaci pravoslavné modlitby před přijetím svátosti¹¹⁶.

Veřejná zpověď, která se dle rubrik konala před přijímáním věřících, měla patrně podobu, jaká je nastíněna ve Farského Zpěvníku¹¹⁷. Pokud skutečně byla konána zpověď dle tohoto formuláře, šlo o obřad velmi dlouhý, což mohlo být jedním z důvodů, proč byla svátost věřícím vysluhována tak zřídka.

2.2.3. Revize liturgie

Revize liturgie byla mezi duchovními ČČS dlouhodobě diskutována ve 30. letech¹¹⁸. Revidování liturgie souvisí s přijetím Učení Aloise Spisara jako oficiální nauky církve. Na 2. zasedání 1. sněmu v r. 1931 bylo uloženo liturgické komisi, aby liturgii s tímto Učením uvedla v soulad. Práci liturgické komise hrozila přerušit druhá světová válka. To zřejmě urychlilo vydání revidované podoby liturgie v roce 1939. Tato revize byla stejně urychleně distribuována a vyhlášena Ústřední radou ČČS. „V celku je třeba říci, že pokus překonat rozpor mezi liturgickou podobou zvěsti ztvárněnou dr. Farským v jeho liturgii a mezi liberálně theologickou interpretací křesťanské víry fixovanou v Učení tím, že texty liturgie budou učiněny konformními s Učením¹¹⁹, ztroskotal. Revize v tomto duchu prováděná vnesla rozpor do liturgie samé.“¹²⁰

Výsledek revize liturgie nebyl nikdy žádným oficiálním způsobem přijat. Do užívání revidovaná liturgie vešla opět „via facti“, byla však prý vyhlášena ústřední radou. Sněm, který jediný by měl autoritu tuto revizi potvrdit, se kvůli politické situaci sejít nemohl. II. sněm, který byl plánován na r. 1940 a fakticky se sešel až v poválečném roce 1946, revidovanou podobu liturgie nedostal ke schválení. Přesto byla užívána až do roku 1993¹²¹.

Revidovaná liturgie na několika místech přeznačila svůj smysl. Týká se to zejména Doznání,

---

115 „Pane Ježíši Kriste, přijmi mě za účastníka své posvátné večeře, neboť věřím a vyznávám, že ty jsi Kristus, Syn Boha živého, jenž světu přinesl spásu. Smiluj se nade mnou a odpusť mi hříchy mé, jichžto jsem se dopustil slovem i skutkem, vědomě i nevědomě, aby přijímání této posvátné večeře nebylo mi k zatracení, nýbrž k uzdravení duše i těla.“ Tuháček, Alois: *Návrh nové liturgie*. Plzeň 1921.

116 Srov. Kol.: *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1952. s. 54

117 Srov. Farský, Karel: *Zpěvník písní duchovních ČČS*. Tiskové družstvo ČČS, Praha 1927. s. 324-329

118 Srov. např. Tuháček, Alois: *Naše bohoslužebná kniha*. Náboženská revue. Církev českomoravská, Praha 1940. s. 288; Kaňák, Miloslav: *Liturgický projev církve čm. v historickém přehledu a vývoji*. Náboženská revue. Církev českomoravská, Praha 1942. s. 212-216

119 Srov. Spisar Alois: *Věrouka v duchu církve československé*. II. díl. Církev československá, Praha 1945. s. 212nn

120 Krupica, Marek: *Proces ustalování liturgie Farského*. Theologická revue, HBF, Praha 1986. s. 188

121 Srov. Kalenský, Jiří: *Sněmy Církve československé husitské do roku 1994*, Praha 1999, s. 47.

Anamneze, Epiklese a Lámání chleba. V následující kapitole budou jednotlivé změny podrobně popsány.

2.2.3.1. Konkrétní změny v revidované liturgii

Pro přehlednost jsem i k této části práce zpracoval textovou přílohu, která srovnává verze liturgie před a po revizi (příloha č. 4) Změn se dočkaly již vstupní antifony počínaje slovy duchovního „Bože věčný...“. Podstatně však bylo přepracováno Vyznání hříchů. V revizi se projevuje výrazná snaha oslabit panteistický tón původního Farského textu. Stvoření člověka je nově prezentováno parafrází knihy Genesis¹²². Také „vševládná láska“ je nahrazena „svatou vůlí“ Boží, ve které smíme mít účast na Božím království.¹²³

Responsoria navazující na Doznání¹²⁴ byla také upravena. Zatímco před revizí věta duchovního „Hospodine, (+) odpusť nám a všem, kdož provinili jsme se před tebou“ měla formu svátostného rozhřešení¹²⁵. V revidovaném znění liturgie již má věta spíše charakter prosby za odpuštění: „Hospodine, z hloubi srdce želíme, že provinili jsme se před tebou.“

Zatímco druhé zvolání kněze po Doznání zůstalo téměř beze změny, v odpovědi lidu bylo „jasné světlo pravdy“ zaměněno za záři „lásky tvé i pravdy tvé“¹²⁶. Třetí response byla přesunuta z úvodu liturgie a dána do kontextu s Doznáním.

Pokyn k Introitu po revizi udává, že „duchovní výrazně a oduševněle recituje vstupní verše z bohoslužebného formuláře dne neb neděle. Pak ihned následují Tužby.“¹²⁷ Rubrika tedy počítá s Introitem stále ještě ne jako s prvním čtením, ale jako se vstupním veršem.

Revidovaná liturgie předkládá druhou variantu Tužeb „za potřeby obecné.“ a dále nově koncipované Tužby „o slavnostech národních“ a „o slavnostech církevních“¹²⁸. Tužby „o slavnostech národních“ jsou vlastně jen spojením a opravou původních Farského Tužeb včetně dodávaných „blahopřání“ a „v upomínku“. Nově koncipovaná z nich je jen druhá invokace, která se modlí za „nezkalený mír a požehnání“ pro vlast a „slávu našich krásných

---

122 Srov. Gn 1,27

123 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. K. Farského. Ústřední rada CČS, Praha 1969. s. 24

124 Srov. Responsoria v římské mši s prosbou o odpuštění hříchů. Farský, Karel: Český misál. Vlastním nákladem, Praha 1919. s. 1

125 Srov. Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních CČS. Tiskové družstvo CČS, Praha 1927. s. 247. Ještě v tomto vydání je uvedeno znamení kříže na počátku této věty. V praxi se však již zde neužívalo (Srov. Kalous, František: Poznámky k rukopisu Liturgie od Dr. K. Farského. Náboženská revue. HBF, Praha 1942. s. 148)

126 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada CČS, Praha 1960. s. 25

127 Tamtéž, s. 26

128 Tamtéž, s. 26-28

činů“ oslavenou v Hospodinu.¹²⁹ V první variantě Tužeb byl pak oslaben nacionální důraz na „sjednocení všeho Slovanstva,“ který se již po revizi neobjevuje.

Kolektu již revize chápe odlišně od původní verze. Zatímco před revizí uváděla rubrika, že „modlitbu tuto je možné nahradit kteroukoliv jinou dle povahy dne a doby“¹³⁰, revidovaná liturgie ponechává celou modlitbu „Přispěj nám...“ a až po ní v rubrice uvádí, že „sem se vkládá modlitba z bohoslužebného formuláře“. Závěr kolekty měl být vždy stejný, trojiční doxologie „Neboť tobě z nás...“¹³¹ Takto vkládaná kolekta se však v církvi neujala¹³² a v praxi byla tato rubrika úplně vypuštěna.

Revize se dotkla také Blahoslavenství, která se mezitím stala pevnou součástí nedělní liturgie (Farský sám je navrhoval jen pro určité dny¹³³). J. Pícha především zkomponoval nové melodie pro I. a II. Skupinu. Jinak došlo spíše k drobným textovým opravám.

Zvolání kněze „Slovo moudré“ bylo až v revizi zaměněno za „Slovo Boží“¹³⁴. Tím se poněkud stírá původ tohoto zvolání z východní liturgie. Revize se však nedotkla odpovědi lidu po evangeliu „Blaze blahověštcům“, která zůstala v užívání mnohých věřících až do dnešních dnů.

Vyznání víry „o některých slavnostech rázu církevního“¹³⁵ není dílem revize. Vytvořil jej biskup ThDr. Rostislav Stejskal v prvních letech nové církve a bylo užíváno zejména v jeho (olomoucké) diecézi ještě před přijetím revidované liturgie¹³⁶. Stejskalovo vyznání bylo přijato sněmem na 1. zasedání II. sněmu jako oficiální Vyznání víry ČČS. V revidované liturgii je uváděno ale jen pro význačnější svátky. Pro neděle a svátky je určeno nově zkomponované Vyznání.¹³⁷ Revidovaná liturgie v rubrikách přesněji definuje, kdy má být Vyznání užíváno, tedy o nedělích a svátcích. Původní liturgie konstatovala jen, že se přednáší „o dnech a bohoslužbách rázu čistě konfesního“¹³⁸, což je pokyn značně neurčitý.

Verš Offertoria byl oproti původní liturgii přesunut před výzvu „V míru a pokoji...“ a tvoří tedy v revidované liturgii vlastně počátek obětní bohoslužby¹³⁹. Po odpovědi lidu nicméně

---

129 Srov. Tamtéž, s. 28

130 Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních ČČS. Tiskové družstvo ČČS, Praha 1927. s. 250

131 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada ČČS, Praha 1960. s. 30

132 Srov. Trtík, Zdeněk: Návrh na dotvoření Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 24

133 Srov. Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 12

134 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada ČČS, Praha 1960. s. 35

135 Tamtéž, s. 38-40

136 Srov. Stejskal, Rostislav: Vyznání víry. Otakar Pokoj, Brno (nedatováno)

137 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada ČČS, Praha 1960. s. 38

138 Srov. Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních ČČS. Tiskové družstvo ČČS, Praha 1927. s. 255

139 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada ČČS, Praha 1960. s. 42

revidovaná liturgie v rubrice uvádí, že duchovní „recituje z bohoslužebného formuláře dne verš k obětování...“¹⁴⁰ Dochází tak fakticky ke zdvojení, neboť vybrané verše uvedené přímo v liturgii nejsou ničím jiným, než Offertoriem. Tichá modlitba kněze byla škrtnuta¹⁴¹.

Modlitba nad dary je v revidované liturgii pevná, neměnná. Její znění je oproti původní liturgii upraveno. Dle Prof. Rutrleho „tím, že dnešní text vynechává celou úvodní část úvodní Farského modlitby k obětování [tichá modlitba kněze], zbavuje tuto část liturgie pravého jejího smyslu a nábožensky i theologicky ji problematizuje. V dnešním textu není obětování ani tím, čím je chce mít Učení (obětování sebe a svých schopností Bohu), ani tím, čím je učinil Farský (připomínkou Kristovy oběti). Souvislost dnešního textu s úkonem (pozvednutí chleba a kalicha s vínem) se trhá a nastupuje něco zcela Večeři Páně a smyslu oběti Ježíše Krista cizího, totiž ‚oběť darů země a díla‘. Tím, že symbol chleba a vína při obětování v dnešní textaci liturgie Farského byly zbaveny zvěstného úkolu přímého vztahu k oběti Ježíše Krista, ztratila oběť, o níž dnešní úprava liturgie Farského hovoří, smysl.“¹⁴²

Revidovaná liturgie obnovila druhou část dialogu před prefací: „D: Píseň díky pějme Hospodinu, Bohu svému. L: Důstojno a správně jest.“. Výslovně poté uvádí, že duchovní „zpívá nebo recituje jeden z chvalozpěvů, jak toho doba a konaná slavnost žádá.“¹⁴³ V praxi se však vlastní chvalozpěv ani nerecitoval, ani nezpíval, býval vypouštěn. (Tato praxe často přetrvávala až do dnešních dnů.) Dialog tak vlastně uváděl jen následující zpěv Sanctus, který v revidované liturgii již nerecituje duchovní sám, ale zpívá jej společně s lidem.¹⁴⁴

Dvě variabilní anamneze eucharistické modlitby byly výrazně zkráceny a textově upraveny. Zejména byly oproštěny od dobou podmíněných sociálních důrazů a celkově se více blíží klasickým eucharistickým modlitbám.

Ve slovech ustanovení došlo však pouze k drobným textovým změnám. Farského vsuvka ve slovech ustanovení kalicha zůstala nezměněna. Nově zkomponovaný byl ale verš, který nahrazuje původní Farského zvolání „Pokloňme se Pánu.“ Verš je vzat z Mt 18,20. Oproti původnímu textu, který vyzýval k poklonění před Kristem, zde liturgie nově interpretuje Krista, který je přítomen „v prostřed nás“, „s námi jest a povždy bude“ (tak další přidání

---

140 Srov. Tamtéž., s. 42

141 Tato modlitba se v revidované liturgii již neobjevila pravděpodobně proto, že její charakter je čistě soukromý, týká se pouze vztahu obětujícího duchovního ke Kristu. Zdeněk Trtík požadoval v opraveném znění její obnovení (viz dále). V dnešní verzi liturgie se modlitba znovu objevuje, ale jako přípravná pro duchovního před bohoslužbou. Srov. Kol: Bohoslužebná kniha CČSH. Praha 2004, s. 25

142 Rutrle, Otto: Liturgika II. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1954. s. 88

143 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada CČS, Praha 1960. s. 44

144 Srov. Tamtéž, s. 44

dialog)¹⁴⁵ Farského text v tomto místě soustřeďoval pozornost k pozvedaným darům, což vyjadřovalo pro CČS víru neslučitelnou s Učením – Kristovu přítomnost v těchto darech. V důsledku i v Základech víry lze zjistit, že Kristus je všudypřítomný¹⁴⁶, ale není přítomen v obětovaných darech¹⁴⁷. Podle rubrik měli věřící nadále sklánět hlavy, ale duchovní nepozdvihuje chléb ani kalich.¹⁴⁸

Rovněž Farského epiklese byla značně zkrácena a textově upravena. Na rozdíl od Farského verze je zde ale vyprošován „duch pravdy“ a „oheň svatého nadšení“.¹⁴⁹

Memento bylo zdůrazněno zpívanou odpovědí lidu „Věčná jim paměť, věčná, věčná paměť.“¹⁵⁰ Možná i toto zdůraznění se stalo jedním z důvodů, že následující Modlitba Páně byla chápána v kontextu vzpomínky na zesnulé.

Úvod k lámání chleba také doznal změn. I na tomto místě byla setřena stopa východní liturgie. Nový dialog zní: „D: Chléb živý, Bože, L: dal's nám v Ježíši Kristu, Pánu našem.“ I samotný text k lámání byl textově upraven a teologicky přeznačen. Nemluví o beránku Božím, ale o „přepamátém chlebu vezdejším“¹⁵¹. I zde lze mluvit o snaze přizpůsobit liturgii Učení.

Původní modlitba před přijímáním směřovaná ke Kristu, byla také teologicky přeznačena. Revidované znění mluví k Bohu Otci a Krista staví jako vzor vzdání celé bytosti Bohu. Revidovaná modlitba také zvýrazňuje, že v tajemství chleba a kalicha se Kristus zpřítomňuje.¹⁵²

Co se týče formy přijímání, revize nezměnila nic. Pouze odstranila veřejnou zpověď, kterou před přijímáním věřících požadovalo původní znění¹⁵³. V tehdejší praxi většinou přijímal svátost jen duchovní sám, věřící pouze výjimečně.

2.2.4. Pokusy o liturgickou obnovu

Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, úpravy liturgie v duchu Učení vnesly do liturgie spíše

145 Srov. Tamtéž, s. 49-50

146 Srov. Kol: Základy víry Československé církve. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1958. ot. 291, 292, 322, 327, 330, 331

147 „Ježíš Kristus není přítomen v chlebě a víně, ale přichází do našich srdcí skrze svátostnou zvěst, již chléb a víno slouží.“ Tamtéž, ot. 332

148 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada CČS, Praha 1960. s. 50

149 Srov. Tamtéž, s. 50

150 Tamtéž, s. 51

151 Srov. Tamtéž, s. 54

152 Srov. Tamtéž s. 55

153 Není však jasné, jestli byla rubrika o veřejné zpovědi vždy a všude dodržována i před revizí liturgie a jestli se zpověď vždy skutečně konala.

rozpor než soulad. Proto se i v letech po revizi následujících více duchovních i laiků pokoušelo o zásahy do liturgie. Zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech byla liturgická diskuse v církvi velmi živá, nepochybně pod vlivem proběhlého 2. vatikánského koncilu a viditelných změn v římskokatolické liturgii. K nejvýraznějším návrhům v ČČSH v této době patří samozřejmě v první řadě návrh liturgického výboru vzniklý z pověření sněmu, dále návrh Zdeňka Trtíka, a návrh plzeňské diecéze. Trtíkův návrh je podrobně popsán v následující kapitole. Návrh liturgického výboru a návrh plzeňské diecéze svým obsahem již plně směřují k Druhé liturgii, na jejíž vznik měly nepochybný vliv. Proto budou jejich součásti popsány v hlavní části této práce ve srovnání s přijatou Druhou liturgií.

2.2.4.1. Návrh ThDr. Zdeňka Trtíka

Mezi všemi snahami o úpravu Farského liturgie vyčnívá návrh Zdeňka Trtíka¹⁵⁴. Zdeněk Trtík je patrně nejvýznamnější postavou ČČSH poválečných let. Na jeho odkaz narazíme v církvi téměř na každém místě. Nejčastěji se tak stane ve Zpěvníku, za jehož revidovanou podobu nese právě Zdeněk Trtík největší díl odpovědnosti. Jeho nejvýraznějším dílem jsou ale pochopitelně Základy víry. Právě odvozeně od nich se Trtík pokoušel navrhnout i nové znění Farského liturgie. Jeho návrh je čistě teologický a jako takový je třeba jej chápat. Teologickým požadavkem pro liturgii bylo, aby se „čtení Písma, zpěv blahoslavenství a úkon kázání staly zvěstováním v přítomnosti a tedy i autoritě Pána církve, jsou-li nesené skutečnou vírou kazatele.“¹⁵⁵

Pokusil jsem se Trtíkův návrh zrekonstruovat podle článku v Theologické revue. Ten totiž obsahuje navrhované znění modliteb dle Trtíkova konceptu. Návrh liturgie podle Z. Trtíka je připojen k práci jako příloha č. 5

Zmíněný teologův požadavek v praxi znamená, že Zpřítomnění se musí v liturgii konat prakticky v jejím úvodu, tedy po vstupní modlitbě (Přispěj nám)¹⁵⁶. Je to velmi odvážný počín, k němuž lze jen obtížně najít analogii. Trtík ostře rozlišuje mezi částmi liturgie, kdy je a kdy není Kristus svátostně (plně, kvalifikovaně) přítomen¹⁵⁷. To je ale největším úskalím

154 Zdeněk Trtík (* 14. 8. 1914; + 24. 6. 1983) Od r. 1937 nejprve pomocný duchovní, poté farář ČČS (do r. 1947) V l. 1946–47 studijní pobyt v Anglii (Cambridge) V r. 1950 jmenován profesorem teologie na nově zřízené Husově bohoslovecké fakultě pro ČČS, kde působil až do svého penzionování v r. 1979. Ve šk. l. 1954–55 a 1966–68 zastával úřad děkana fakulty.

155 Trtík, Zdeněk: Návrh na dotvoření Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 25

156 Trtík nechápe „Přispěj nám“ jako Vstupní modlitbu a Gloria, ale jako součást ordinaria. „Do zpívané modlitby „Přispěj nám“ má být podle poznámky v závorce vkládána kolekta. Tato praxe se neujala, a proto v Proměnných modlitbách kolekta nebude a pokyn v textu bude škrtnut.“ tamtéž s. 24.

157 „Původní liturgie až po lámání chleba těsně před přijímáním prosí Krista, aby přišel, a věří v jeho uskutečněný příchod. To sakramentologicky znamená, že chléb, jenž obec přijímá v původní liturgii

tohoto návrhu. Liturgie je v návrhu rozdělena na po sobě následující části, se kterými je nakládáno jako s jednotlivými a jsou přeznačovány změněným pořadím. Vůbec zde není pomýšleno na eucharistickou modlitbu jako jeden celek, je brána jako série modliteb. Pro Trtíka pravé „zpřítomnění“ Kristovy golgotské oběti nastává ve slovech kněze při lámání chleba. Slova ustanovení večeře Páně jsou pro něj symbolickou mluvou a předpokladem pro svátostné konání, nikoliv jeho součástí¹⁵⁸. Právě proto je možné tyto akty od sebe oddělit a mezi ně vsunout vlastní bohoslužbu Slova, jak to Trtík navrhuje. Toto řešení je ale obhajitelné teologicky, nikoli liturgicky. Eucharistická modlitba a lámání chleba jsou části liturgie, které jsou na sobě přímo závislé a na sebe navazující.

Přes tyto výhrady lze v Trtíkově návrhu najít mnoho cenného. Jsou to především nová znění modliteb, která navrhoval. Především navrhované znění epiklese je velmi hodnotné¹⁵⁹. Vychází však z toho, že ve Farského liturgii (po revizi ještě výrazněji) byla spojena epiklese s modlitbou nad dary. Epiklese by měla být spíše součástí vlastní eucharistické modlitby¹⁶⁰.

Trtík paradoxně nezasahoval do textu úvodní části eucharistické modlitby před slovy ustanovení. V návrhu pouze podává argumenty, proč by z dosavadních dvou modliteb „kánonu“ měly v první variantní modlitbě být vypuštěny odstavce věnující se nezaměstnanosti a sdílnosti bohatých. Co ale Trtík navrhuje, je variantní znění následné prosby před zpřítomněním podle liturgické doby¹⁶¹. Dochází tak fakticky k tomu, že modlitba

---

Farského, neláme sám Kristus v úkonu liturgujícího kněze, nýbrž láme jej pouze kněz. Kristus je přítomen až při přijímání, což znamená, že v úkonu kněze věřícím chléb a víno pouze podává. Tím je oslabena víra v reálnou přítomnost milosti Kristovy oběti, která je svátostně prostředkována právě lámáním chleba. Není-li Kristus přítomen již při tomto lámání (Luk 24,30d), pak vše, co kněz činí s chlebem a kalichem, zůstává pouhým lidským symbolickým jednáním z moci církve a člověka. Naproti tomu je podle revidované liturgie Kristus ve shromáždění přítomen již při vzpomínce na zesnulé a při Otčenáši, takže myslí na zesnulé a modlí se svou modlitbu k Otci se shromážděnou obcí. Kněžův úkon lámání chleba je vpravdě svátostným úkonem Krista samého, a kalich s vínem je jeho přítomností posvěcen již před přijímáním. Kněz se stává svátostným orgánem přítomného Krista. Chléb a víno se stávají svátostnými prostředky Kristova spásného jednání uprostřed obce.“ Trtík, Zdeněk: Ústřední smysl Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1973, s. 160-161

158 „Zpřítomnění této oběti se děje svátostnou symbolikou začínající slovy: „Chléb živý s nebe: Jediný svatý náš Pán Ježíš Kristus.“ Tímto svátostným podobenstvím, které pokračuje slovy „drobí se nám přepamatný chléb ten vezdejší, ... posvěcení dávající těm, kdož přijímají jej“ je přesněji řečeno zpřítomňován obětovaný Ježíš Kristus jako chléb lámající se a sytící k věčnému životu.“ Tamtéž, str. 157

159 „Otče, jenž jsi jako věčná svatost a láska ve svém jednorozeném Synu Ježíši Kristu vzal na sebe naše viny a tak nás zachránil z věčného odloučení od tebe, přijmi naše smířená srdce jako oběť díků a chvály. Děkujeme ti, že jsi nám ve svém Synu daroval chléb a víno k životu věčnému s tebou. Pohlédni milostivě na tyto dary země své, které on sám si zvolil za svátostné prostředky své přítomnosti mezi námi, a posvět je svým svatým Duchem, aby skrze ně byl s milostí své oběti, která je tvou láskou, mezi námi přítomen, vstoupil do našich srdcí a v jednotě s tebou v Duchu svatém byl našim životem po věky věků.“ Trtík, Zdeněk: Návrh na dotvoření Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 24

160 Kdyby se Trtíkem komponované modlitby tohoto návrhu sestavily v poněkud odlišném pořadí, totiž anamneze – slova ustanovení – epiklese – memento, vznikla by dle mého názoru velmi pěkná a originální souvislá eucharistická modlitba.

161 „V Kánonu je modlitba ke Zpřítomnění proměnná, ale vždy bude končit závěrem: „K tomu nám

nad dary je neproměnná, zato však malá část eucharistické modlitby proměnná.

Trtík také nijak nezasahuje do zpívané podoby Slova ustanovení. Na rozdíl od jiných autorů teologicky nijak nerozebírá ani nekritizuje Farského vsuvku u slova k ustanovení kalicha¹⁶².

Následné části eucharistické modlitby se zato Trtík věnuje velmi pečlivě a navrhuje nové znění (neproměnné), které se stejně jako epiklese dá označit za velmi zdařilé¹⁶³. Trtík v této modlitbě obsahově vychází z Farského modlitby před přijímáním¹⁶⁴. Co Trtík nijak nereflektuje, je původ Farského modlitby v liturgii Jana Zlatoústého, kde je rovněž zařazena před přijímáním. Přesto se v Trtíkově podání tato modlitba stává velice dobrou součástí eucharistické modlitby. Je však (stejně jako všechny ostatní modlitby) chápána samostatně, i když v návaznosti na zbývající.

Z rozdělení eucharistické modlitby bohoslužbou slova vychází anamneze, která následuje po Vyznání víry. Trtík zde navrhuje tři znění (pro dobu vánoční, velikonoční a svatodušní). Zejména ve vánoční a velikonoční modlitbě Trtík používá jazyk, který je anamnezi naprosto vlastní. Jako taková by ale měla své logické místo v eucharistické modlitbě před slovy ustanovení, a ne až po nich.

---

každému...“ V dosavadním textu liturgie jsou dvě modlitby, z nichž první vyžaduje úpravu. Její úvodní odstavec zrcadlí společenskou situaci v době vzniku. Dnes je v domácím i světovém měřítku neaktuální. Nezaměstnanost u nás neexistuje, a v těch částech světa, v nichž je veden zápas o sociální spravedlnost, není ani z křesťanského hlediska doprovodný zjev nezaměstnanosti hlavním problémem. Prosba o přející sdílnost bohatých vůči chudým sahá dnes, kdy je v křesťanství aktuální „theologie revoluce“, mimo skutečnou společenskou problematiku. Další text modlitby postihuje to podstatné, a proto první odstavec by měl být škrtnut. Druhá modlitba „Pomoc Hospodine...“ opravu nepotřebuje. V Proměnných modlitbách bude uvedeno, o kterých nedělích má být ta či ona z obou modliteb používána.“ Tamtéž, str. 24

162 Srv. např. Salajka, Milan: Jak se reformuje liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 177: „Ve Farského podání je sem vsunuta vložka, která ono svědectví chce interpretovat, a to teologicky dosažitelným, ale ne právě šťastným způsobem.“

163 „Vyslyš nás, Pane Ježíši Kriste, přijď a posvěť nás. Zpřítomni nám v tomto chlebu a kalichu spásné dílo svého kříže. Vstup s milostí své oběti a s boží láskou v ní zjevenou do našich srdcí a životů a zprosti nás vin za všechny hříchy, jichž jsme se od posledního setkání s tebou dopustili, abychom v tobě byli opět syny a dcerami Božími. Tobě vzdáváme celou bytost svou a skrze tebe Otci.

Pane náš, víme, že v pokrmu a nápoji, o něž jsi se u svého stolu dělil s učedníky i s duchovně a tělesně hladovějícími a žíznícími hříšníky, i v chlebě a víně, které jsi při poslední večeři posvětil a vždy znovu uprostřed svých obcí posvěcuješ, je zahrnut všecken pokrm a nápoj světa. Víme, že nynější účast na tvém budoucím slavném kralování všemu stvoření, k níž nás tímto chlebem a kalichem buduješ, a k níž zveš všechno lidstvo, je spojena s tělesným sycením hladových a s tělesným napájením žíznivých. Ty, který jsi nadějí světa, jsi také jeho závazkem ke spravedlivému rozdělení hmotných statků. Amen.“ Trtík, Zdeněk: Návrh na dotvoření Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 25

164 „Vyslyš nás, Pane Jezu Kriste, s trůnu věčné slávy své přijď a posvěť nás! Učiň si nás hodny sám přijati přečistě tajemstvo chleba a kalicha v účastenství s tebou. Věříme a vyznáváme, že ty jsi v pravdě syn Boží, jenž spásu jsi zjednal nám hříšným a blahu. Věříme, že v tomto tajemstvu zpřítomňuješ se nám, bychom přebývali v tobě a ty v nás, majíce moc býti dcerami a syny božími, s tebou, synem božím nejmilejším. Pročež modlime se: Nechat' oproštění jsme již od svých vin a čisti. Tobě vzdáváme celou bytost svou a tebou Bohu.

Účastnými tajemné své večeře nás učiň tak, jako pohostil jsi oněch jedenáct. A necht' žádnému z nás není políbení svatých tvých tajin k duchovní zkázce, nýbrž k radosti a blahu.“ Farský, Karel: Liturgie (mše) pro Církev československou. In: Zpěvník písní duchovních. Vlastním nákladem. Praha 1923, 3. vyd., s. 293

Pozoruhodné je, že právě jedna z těchto modliteb (vánoční) je jedinou součástí Trtíkova návrhu, která byla realizována v liturgických knihách. Je zařazena jako jedna ze tří „eucharistických modliteb“ v současném znění První liturgie. Došlo zde tak právě k již zmiňovanému logickému přesunu, kdy tato výrazná anamneze byla umístěna na nejlogičtější místo liturgie.

Trtík dále chtěl upravit vzpomínku na zesnulé, aby více zdůrazňovala právě fakt, že jde o „vzpomínku“¹⁶⁵. Trtík se zde vědomě vyhýbá jakékoliv formulaci prosby za zemřelé.

Nejvýraznějším přínosem, který Trtík pro liturgii plánoval, měla být sbírka Proměnných modliteb¹⁶⁶. Dle jeho návrhu měly obsahovat Vstup, Tužby, modlitbu před Zpřítomněním a modlitbu před Požehnáním. Takto vydaná publikace by však měla smysl pouze v případě, že by byly uskutečněny všechny ostatní Trtíkovy návrhy na úpravu liturgie.

Celý Trtíkův návrh je třeba chápat v kontextu doby jeho vzniku. Je zcela závislý na existenci Základů víry a právě z nich čerpá své opodstatnění. I tímto návrhem se Trtík pokoušel přispět k potlačení liberalismu uvnitř teologie církve¹⁶⁷. Chápe liturgii především teologicky a nachází její ústřední smysl a nesmírné bohatství v Kristově oběti¹⁶⁸. Byl si plně vědom nutnosti liturgického vzdělávání všech členů církve¹⁶⁹ a samozřejmě především duchovních¹⁷⁰. V tom

---

165 „U nás v církvi je mezi lidmi silně zakořeněn názor, že se za mrtvé nemodlíme, ale jen na ně vzpomínáme. Lidé dávají na „vzpomínku“ za mrtvé, ne na „modlení“ za mrtvé, jak se říká mezi římskými katolíky. Je tento názor správný? Farského liturgický text: „Jim pak a všem věrným zesnulým odpočinutí lehké ráč dáti, ó Pane, a nechať paměť nehynoucí jim jak světlo jasné plane“, je zcela jasně modlitbou za mrtvé. Zde by tedy bylo namísto udělat si nejprve věroučné jasno.“ Medek, Rudolf: K práci na Farského liturgii. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 54

166 „Farského liturgie by měla být doplněna částí Proměnné modlitby, obsahují na každou neděli a svátek církevního roku biblické verše ke Vstupu, text Tužeb, modlitbu před Zpřítomněním, zakončenou obligátním: „K tomu nám každému...“, a modlitbu před Požehnáním. Biblické texty ze Starého a Nového zákona k tzv. Epištole a ke kázání v Proměnných modlitbách otištěny nebudou. Jejich výběr pro každý rok je věcí celocírkevního kazatelského plánu. Verše k Obětování, obsažené v dosavadní liturgii, zůstanou nezměněny. Liturgovi bude ponecháno, zda si zvolí ve shodě s kázáním jiné biblické verše. Měla by zde být i Responsoria (Zpěvník, str. 635-638) s hudebním doprovodem z Bohoslužebné knihy.“ Trtík, Zdeněk: Návrh na dotvoření Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1974. s. 23

167 „V liturgické praxi sem tam prováděné unitářské retuše této víry v trojjediného Boha ruší vlastní smysl spásného dění, které Farského liturgie jako konaná bohoslužba představuje.“ Trtík, Zdeněk: Ústřední smysl Farského liturgie. In: Theologická revue, HBF, Praha 1973. s. 157

168 „Ve Farského liturgii jsou od počátku skryty duchovní hloubky a dary, které se nemohly v životě církve plně uplatnit, dokud byly její oči zastřeny nebiblickými dogmatickými a theologickými předsudky. ... Vírou v Boha Otce, Syna a Ducha svatého, vírou v Ježíšovu zástupnou oběť, v jeho vzkříšení a oslavení i v jeho přítomnost uprostřed shromážděné obce a v existenci církve, to jest také pojetím církve jako Kristova těla, se stala Farského liturgie hlavním pramenem nové orientace naší církve k bibli.“ Tamtéž, s. 159

169 „Je třeba naléhavě liturgické výchovy, do níž patří také výklad duchovních písní, které církev při liturgii zpívá, ale mnohdy bez plného vnitřního porozumění a zaujetí víry.“ Tamtéž, s. 159

170 „Jestliže se někde v naší církvi projevuje formálnost a povrchnost bohoslužebného života, je to dáno tím, že ústřední jistota víry v Krista přicházejícího do liturgického obecnství a vstupujícího do srdce přítomných není brána vážně, že uvedené texty, které ji vyjadřují, procházejí pouze rty, ale nejsou vědomým vyznáním víry těch, kdo je ústy neděli co neděli opakují. Teprve v cílové události liturgického dění, jíž je Kristův vstup do srdcí a existence věřících, nabývají také pravý význam závěrečná slova kněze k požehnání: „Pán s

je třeba vidět Trtíkův skutečný přínos pro liturgii.

2.2.4.2. Návrh liturgického výboru

„Návrh na textovou úpravu Farského liturgie“ byl prvním materiálem, který mě přivedl k tématu této práce, když jsem jej objevil v knihovně diecézní rady v Hradci Králové. Návrh byl podán na schůzi výboru 9. 3. 1978. Autoři návrhu nejsou uvedeni, lze ale předpokládat, že jde o kolektivní dílo členů liturgického výboru¹⁷¹. V úvodu k návrhu patriarcha Novák prosí, aby byl projednáván na okrskových konferencích i na synodách a aby k němu do ledna 1979 byly posílány připomínky. Zdůrazňuje, že nejde o oficiální sněmovní dokument, ale studijní materiál daný k promyšlení a že tedy z tohoto návrhu nelze nic užívat k liturgickému slavení církve. Doporučuje ale zároveň slavit bohoslužby podle tohoto návrhu např. právě na synodách duchovenstva, aby nešlo jen o akademický návrh, ale skutečné společenství s Kristem u jeho stolu.¹⁷²

2.2.4.3. Návrh plzeňské diecéze

Tento návrh¹⁷³ vznikl jako výsledek práce teologického semináře v Železné Rudě v únoru 1989 a byl obohacen o příspěvky z teologické konference v Praze v srpnu téhož roku. Stavba liturgie je prakticky totožná s přijatou Druhou liturgií. Návrh obsahuje kromě liturgie ale také proměnné modlitby pro liturgická období. Tyto modlitby jsou opět téměř totožné s přijatou podobou Bohoslužebné knihy. Byl to tedy s největší pravděpodobností zmiňovaný srpnový seminář v Praze, kde vznikala podoba Druhé liturgie a proměnných modliteb, tak jak byly

---

vámi.“ Tentýž konkrétní smysl má odpověď a přání obce knězi: „I s duchem tvým“ Není to přání, nýbrž ujištění.“ Tamtéž, str. 158

171 Dle informací br. Mgr. Vladimíra Červeného proběhly v roce 1978 doplňovací volby do liturgického výboru (jde o dosud nezpracovaný archivní materiál). Po těchto volbách byli členy výboru (a patrně se tedy podíleli na návrhu Liturgie): Prof. Dr. Miloslav Kaňák, Husova fakulta, (předseda liturgického výboru); Otakar Ungerman, Praha 7-Holešovice; Josef Znamenáček, Louny; Drahomíra Tenglerová, Brandýs nad Labem; Radek Hobza, Česká Třebová; Bohumil Klásek, Hrádek nad Nisou; Vlastimil Drtina, Hodonín; Karel Petřík, Nymburk; Luboš Svoboda, Praha (přeškrtnutý – je možné, že v té době byl již mimo duchovenskou službu); Pavla Zachařová, Praha (také přeškrtnutá – je možné, že byla tou dobou nemocná či již zemřela); Jaroslav Adamec, Litomyšl; Václav Korda, Kostelní Lhota; Milan Gebčinský, Ostrava-Stará Bělá; Josef Minařík, Praha-Vinohrady; Michael Moc, Karlovy Vary. Náhradníci byli zvoleni: Josef Dolejš, Plzeň; Libuše Hanušová, Frýdlant; Helena Salfická, Holice a Vendulka Trnková, Vodňany.

Za experty v liturgickém výboru zasedli: Prof. Jaroslav Kruis, Praha-Vršovice a Michael Štojdl, Podbořany. Z tohoto materiálu je velmi výrazně zřetelné, že největší podíl v liturgickém výboru měli zástupci pražské (9 členů) a královéhradecké diecéze (3 členové a 2 náhradníci). Za plzeňskou diecézi ve výboru figuroval 1 člen a 2 náhradníci, za brněnskou 1 člen (zato významný; Vlastimil Drtina byl hlavním tvůrcem nové Agendy); za olomouckou diecézi 1 člen.

172 Srov. Kol: Návrh na textovou úpravu Farského liturgie. Ústřední rada CČSH, Praha 1978. (Archiv CČSH, neinventarizováno)

173 Srov. Kol.: Liturgie, Bohoslužebná kniha. Návrh pro předsněmovní rozhovory. (Archiv CČSH, neinventarizováno)

poté předloženy v roce 1991 sněmu, schváleny a zařazeny do Bohoslužebné knihy. Struktura tohoto návrhu je připojena k práci jako příloha č. 6

2.2.5. Vznik Druhé liturgie

Z toho, co bylo dosud napsáno v této práci, by mělo být více než zřejmé, že Druhá liturgie nevznikla jedním návrhem před zasedáním sněmu v r. 1991. Spíše se rodila v dlouhodobém procesu během celých 70. a 80. let. Bývá někdy označována za dílo jednoho člověka, totiž Prof. Salajky; s tímto názorem je však třeba vyslovit nesouhlas. Některé podstatné prvky Druhé liturgie se objevují již v Návrhu na textovou úpravu liturgie liturgického výboru z r. 1978. V tomto roce ale Prof. Salajka nebyl členem liturgického výboru (viz výše). Pravděpodobně se však účastnil jak semináře v Železné Rudě, tak pražského semináře v r. 1989 a byl spoluautorem těchto návrhů. Druhá liturgie je dle mého názoru daleko spíše kolektivní dílo, než dílo jednoho člověka. Z toho mohou pramenit i některé problémy, které liturgie přejímá či nově vytváří.

Z dosavadního textu této práce by mělo být rovněž zřejmé, že až do sněmu nebyl připravován nový liturgický tvar, k jehož přijetí nakonec došlo. Autoři všech návrhů pracovali na úpravách stávající liturgie. K přijetí Druhé liturgie jako alternativního bohoslužebného tvaru došlo patrně až vlivem sněmovního jednání v obavě, že by se nová podoba liturgie jako jediná v obcích neujala.

Následující část práce se věnuje podrobnému rozboru jednotlivých částí Druhé liturgie a pokouší se je také srovnávat s průběžnými návrhy ze 70. a 80. let.

3. Rozbor Druhé liturgie Církve československé husitské

3.1. Přípravné modlitby

Hned v začátku Návrhu na textovou úpravu Farského liturgie (dále jen Návrh) nacházíme prakticky jedinou část, která byla přijata a uplatněna v původním smyslu Návrhu, totiž jako úprava První liturgie. Nacházíme zde čtveřici modliteb, které jsou nyní zařazeny v První liturgii jako modlitby přípravné pro duchovního a obec. Tyto modlitby byly zamýšleny jako osobní modlitební ztišení před liturgií. V některých obcích se krátkodobě používaly společně recitované jako společné ztišení před příchodem duchovního, ale tato praxe nedošla většího ohlasu. Zůstávají dnes často opomenuty jak věřícími, tak duchovními.

Návrh pro předsněmovní rozhovory plzeňské diecéze (dále jen Plzeňský návrh) přípravné modlitby neobsahuje, ale dá se předpokládat, že počítal s užitím dosavadních obsažených v revidované podobě liturgie z r. 1939.

3.2. Úvodní modlitby

3.2.1. Apoštolský pozdrav

Vlastní liturgie začíná apoštolským pozdravem a znamením kříže. Liturg zpívá (čte) text, který je upraven z 2. listu Korintským 13,13: „Milost našeho Pána Ježíše Krista a láska Boží a přítomnost Ducha svatého se všemi vámi.“¹⁷⁴. Tato formule je obvyklým začátkem novozákonních epištol a často jím i epištoly končí. A stejně jako v epištole hned první věta nebyla jen „obvyklým úvodem“ či „povinnou formulí“, ale dávala najevo, v čím jmeně je list psaný, tak i liturgie dává hned první větou najevo, že se hlásí k trojjedinému Bohu a v jeho jmeně chce konat toto shromáždění.

Protože liturgie je především setkáním věřící obce s Bohem a vzájemným setkáním jednotlivých účastníků, pozdrav vyjadřuje také to, o co by především mělo v liturgii jít. Milost znamená projev lásky, přízně. Společenství je vůbec nejužejí jak je možné vyjádřený vztah s druhým člověkem v tomto pozemském životě. Ve společenství máme vzájemnou účast jeden na druhém a přitom s druhým nijak nesplýváme. Zůstáváme zcela sami sebou a přece nás spojení s druhými pozvedá. Skrze Krista a jeho Ducha máme účast na Bohu a Bůh má účast v nás. Toto společenství je zcela určitě již tady na zemi počátkem věčného života a spásy v

---

¹⁷⁴ Srov. též Ř 1,7; Ř 16,20b; Ř 16,24; 1K 1,3; 1K 16,23; 2K 1,2; Ga 1,3; Ga 6,18; Ef 1,2; Fp 1,2; Fp 4,23; Ko 1,2; 1Te 1,1; 1Te 5,28; 2Te 1,2; 2Te 3,18; 1Tim 1,2; 2Tim 1,2; Fil 1,3; Fil 1,25; 2Pe 1,2; 2J 1,3; Zj 22,21

Bohu. V liturgii nejde o nic menšího, než je právě toto.

Právě už v apoštolském pozdravu dochází u Druhé liturgie k textové úpravě znění původní liturgie CČSH. Návrh i Plzeňský návrh především redukuje archaické slovo „účastenství“ na „účasť“. V podobě přijaté sněmem je pak tento termín nahrazen slovem „společenství“, které se zdá jako vůbec nejlepší. Vystihuje totiž velmi přesně povahu Ducha svatého, ke kterému je vztaheno, a zároveň zde můžeme slyšet, že přítomnost (tak překládá originální novozákonní termín κοινωνία ČEP) lze prožívat plně pouze ve společenství (obecenství) Kristovy církve. Farského termín „účastenství“ toto znejasňuje a redukuje skutečně na pouhou „účasť“.

Na liturgův pozdrav obec odpovídá „I s tebou Hospodin“. Tato formule vznikla z tridentské podoby mše, z nejobvyklejší odpovědi lidu „Et cum spiritu tuo“. Ve Farského liturgii se objevují dva překlady této věty, a to sice „I s tebou Hospodin“ a „I s duchem tvým“. V úvodních obřadech byl Farským zvolen první „překlad“, který je ale spíše výkladem: Rozvinutou teologii Boží trojice shrnuje do vyznání jediného Boha¹⁷⁵.

Po úvodním pozdravu se začíná odlišovat Návrh od podoby přijaté sněmem. Zatímco Návrh v podstatě jen textově upravuje responsoria Farského liturgie, Plzeňský návrh a přijatá podoba zachovávají jen první z responsorií: „K: Bože věčný, rty i srdce naše otevři. L: Neboť toužíme povznést se k tobě v kající modlitbě.“ (Plzeňský návrh: „...v pravé modlitbě.“) Na rozdíl od Návrhu Plzeňský návrh i přijatá podoba lépe pracují s melodičností slov, navrhovaná formule „...neboť chceme povznést se k tobě v zbožné modlitbě“ prakticky nejde zazpívat na danou melodii. Obzvláště je to patrné proto, že druhá dvě responsoria v Návrhu v podstatě zachovávají původní podobu a na melodii sedí přesně.

Také responsoria ve vstupních obřadech liturgie mají svou symbolickou funkci. Připomínají nám, že v liturgii jde především o vzájemný dialog, o komunikaci uvnitř obce shromážděné kolem svého Pána.

3.2.2. Doznání vin a hříchů

Na začátku liturgie přistupujeme my hříšní před svatého Boha, a dobře víme, že před ním nemůžeme obstát, protože sami od sebe svatí nejsme a nikdy nebudeme. Jestliže nás Bůh v Kristu k sobě zve do společenství, musíme nejprve svůj hřích vyznat a litovat ho¹⁷⁶. Místem,

---

175 Srovnejte Dt 6,4: „Slyš, Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin [je] jediný.“

176 Srv. 1J 1,8-9: „Říkáme-li, že jsme bez hříchu, klameme sami sebe a pravda v nás není. Jestliže však svůj hřích doznáváme, [Bůh] je tak věrný a spravedlivý, že nám hříchy odpouští a očišťuje nás od každé nepravosti.“

kteře je nám nabízeno, abychom tak učinili, je Kristův kříž. Na začátku většiny křesťanských liturgií nacházíme vyznání vin a hříchů¹⁷⁷. Hřích má vždy naprosto konkrétní podobu. Proto by společné zpytování svědomí v nabídnuté chvíli ticha mělo být především osobním doznáním. Ve společném doznání pak všichni pokládáme své hřichy na dřevo Kristova kříže, abychom od Ukřižovaného směli přijmout posilu a pomoc.

K vyznání liturg vyzývá buď vlastními slovy, nebo předepsanou výzvou. Navrhovaná podoba upravuje původní text výzvy, jak jej nacházíme v První liturgii¹⁷⁸. Navrhovaný text velmi správně hovoří v plurálu, na rozdíl od přijaté podoby. Ta původní Farského text nahrazuje dvěma variantami: 1) „Doznejme před Bohem, že jsme hřešili myšlenkami, slovy a činy a nejsme schopni osvobodit se vlastní silou od svého hříšného bytí.“; 2) „Zamysli se každý sám na sebou. Zpytuj své svědomí a přiznej našemu Stvořiteli všechna svá provinění, selhání a pokušení.“ Druhé formulí lze vytknout totéž, co původnímu textu Farského liturgie¹⁷⁹, totiž osobu, ve které je text formulován. V této podobě totiž text může vyvolávat dojem, že se liturga osobně netýká. Mnohem lepší by bylo upravit jej do druhé osoby množného čísla, jak to činí první varianta a nepřijatý text návrhu.

Návrh dále předkládal dvě podoby společného doznání. Bohužel ani jedna nebyla nakonec přijata a do Druhé liturgie byl zařazen text doznání z První liturgie v naprosto nezměněné podobě. Jde o výrazné ochuzení, protože alternativní texty byly navrženy velmi dobře a výrazně obohacovaly teologické pozadí této modlitby.

3.2.2.1. První návrh doznání

První text byl navržen v tomto znění:

K-O: Bože, Otče předobřý,
tys k nám sestoupil v Ježíši Kristu,
abys v nás konal dílo spásy
a vedl nás ke svému království.
My se však často
svými činy a myšlenkami

177 Zejména anglikánská tradice má ještě jedno místo v liturgii, kam bývá zařazováno doznání hříchů, totiž po vyslechnutí evangelia a promluvy. Vyznání je v tomto pojetí odpovědí na slyšené Boží slovo a na ně již bezprostředně navazuje slavení eucharistie. Tento způsob doznání hříchů přebírá např. i Starokatolická církev v České republice.

178 Text navrhované výzvy k doznání hříchů: „Sestry a bratři. V tichém zamyšlení zpytujeme svá svědomí a přiznejme Pánu Bohu své hřichy a viny, abychom mohli přijmout pozvání ke stolu Páně.“

179 „Sestry a bratři! V tichém zamyšlení zpytuj každý své svědomí. Přiznej Pánu Bohu svůj hřích a viny a pros jej za odpuštění. Smiř se se svým nebeským Otcem, a pokud na tobě záleží, i se svými bližními. Jenom tehdy, budeme-li očištěni upřímnou kajícíností, budeme také moci přijmout Kristovo pozvání k jeho svátostnému stolu lásky a spásy.“ citováno podle: Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 29.

této cestě, v Ježíši Kristu otevřené,
zpronevěřujeme, tebe urážíme,
sobě a svým bližním škodíme
a dáváme jim nedobry příklad.
To je naše viny a náš hřích.
Upřímně toho litujeme a prosíme:
Odpusť nám naše viny
a Duchem svatým nás posiluj,
abychom se na cestu spásy s pokáním vrátili
a svůj život vedli v obecenství s tebou
v Ježíši Kristu, našem Pánu.

K: Hospodine, z hloubi srdce litujeme, že provinili jsme se před tebou.

O: Odpusť nám a v pravém pokání Duchem svým nás posiluj.

K: Prosíme tě, rozjasni již tvář svou nad námi,

O: aby záře lásky tvé a pravdy tvé nám opět zradostnila život náš.

K: Dej, ať s tebou usmíření v radosti se věnujeme dílu svému.

O: V síle tvé a s tebou, Hospodine.

K: Jako se slitovává otec nad dětmi,
tak se slitovává Hospodin nad těmi,
kteří se ho bojí.¹⁸⁰

O: Amen.

Navrhovaný text vychází zcela z novozákonní teologie a vyzdvihuje z ní nejpodstatnější zvěst pro spásu člověka. Kristus, který sestoupil k nám¹⁸¹ a konal dílo spásy, nám otvírá a ukazuje cestu do Božího království. V modlitbě prosíme o posilu Ducha svatého¹⁸² pro naše vyznání. Navržený text prokazuje znalost doznání tridentské mše (tam se vyznával nejprve kněz k lidu zastoupenému ministrantem a poté se lid vyznával knězi)¹⁸³. Podoba textu v římské mši po Druhém vatikánském koncilu je výrazně redukována (především o seznamy světců) a více zdůrazňuje to podstatné z doznání¹⁸⁴. Navrhovaný text Druhé liturgie také přiznává, že hřešíme „svými činy a myšlenkami.“ Dá se sice poznamenat, že oproti římské liturgii je zde opomenuto hřešení skrze slova, ale dle mého názoru Návrh toto vyjadřuje, když mluví o tom,

---

180 Srv. Ž 103,13

181 Srv Ef 4,9-10

182 Srv Sk 1,18; Sk 2,38

183 Confiteor Deo omnipotenti, beatæ Mariæ semper Virgini, beato Michaeli Archangelo, beato Ioanni Baptistæ, sanctis Apostolis Petro et Paulo, omnibus Sanctis, et vobis, fratres: quia peccavi nimis cogitatione, verbo et opere: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam semper Virginem, beatum Michaelem Archangelum, beatum Ioannem Baptistam, sanctos Apostolos Petrum et Paulum, omnes Sanctos, et vos, fratres, orare pro me ad Dominum Deum nostrum.

184 Confiteor Deo omnipotenti et vobis, fratres, quia peccavi nimis cogitatione, verbo, opere, et omissione: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam semper Virginem, omnes Angelos et Sanctos, et vos, fratres, orare pro me ad Dominum Deum nostrum.

že Boha „urážíme“ a dáváme bližním „nedobry příklad.“ Téměř doslova pak návrh cituje z římské mše, když konstatuje, že „to je naše vina a náš hřích.“

1. návrh doznání dále zachovává zpívaná responsoria tak, jak byla v původní Farského liturgii, ovšem s textovými úpravami. V této části liturgie je totiž dodnes minimálně jedno těžko pochopitelné, popřípadě dvojsmyslné místo, když totiž prosíme Boha: „Odpusť nám a v našem úsilí o nápravu nás posiluj.“ Mladší generaci věřících nemusí být zcela srozumitelné slovní spojení „posilování o nápravu“ a může se jim zdát spíše směšné. Zřejmě i proto návrh daný text upravuje na: „Odpusť nám a v pravém pokání Duchem svým nás posiluj.“ Jde o jednoznačné zjasnění a zároveň teologický důraz, že totiž pravé pokání není možné než v Duchu svatém. Bohužel ani tato úprava nebyla nakonec přijata do Druhé liturgie.

3.2.2.2. Druhý návrh doznání

Druhý formulář navrhovaný liturgickým výborem je k příležitosti svátostného pokání v rámci liturgie. Ještě výrazněji než první formulář zpracovává text doznání z římské mše. Pro lepší srovnání zde uvádím oba texty:

Návrh Druhé liturgie

K-O: Doznávám Bohu, našemu Otci,
i vám, bratři a sestry,
svůj hřích,
jímž se zpronevěřuji cestě spásy,
kterou nám Bůh v Ježíši Kristu otevřel.
Svémi činy i myšlenkami nejednou
Pána Boha urážím,
sobě a svým bližním škodím
a dávám jim nedobry příklad.
Pokorně se k tomu přiznávám
a prosím za odpuštění Pána Boha
i vás, bratři a sestry.
Modlete se za mne k nebeskému Otci,
stejně jako se já modlím za vás.

Římská mše (v podobě po Druhém
vatikánském koncilu)

Vyznávám se Všemohoucímu Bohu
i vám, bratři a sestry,
že často hřeším,

myšlením, slovy i skutky,
a nekonám, co mám konat.
Je to má vina, má veliká vina.

Proto prosím Matku Boží, Pannu Marii
i vás, bratři a sestry,
abyste se za mě u Boha přimlouvali.
V originálním znění:
orare pro me ad Dominum Deum
nostrum.

Dále druhý návrh doznání předkládá chvíli ticha a poté pokračuje:

K-O: Bože, Otče předobry,
odpusť nám naše viny
a Duchem svým nás posiluj,
abychom se na cestu spásy s pokáním vrátili
a svůj život vedli v obecenství s tebou

v Ježíši Kristu, našem Pánu.

K: (říká) Hospodine, z hloubi srdce litujeme, že provinili jsme se před tebou.

O: Odpuť nám a v pravém pokání Duchem svým nás posiluj.

K: Prosíme tě, rozjasni již tvář svou nad námi,

O: aby záře lásky tvé a pravdy tvé nám opět zradostnila život náš.

K: Dej, ať s tebou usmíření v radosti se věnujeme dílu svému.

O: V síle tvé a s tebou, Hospodine.

K: Bůh Otec, Syn a Duch svatý (znamení kříže)

odpouští hříchy a viny všem,

kdo je upřímně přiznali,

z celého srdce jich litovali

a vyznali své rozhodnutí k novému životu.

Kristus nás neodsuzuje.

Jděme a nehřešme!¹⁸⁵

O: Amen.

Vzhledem k srovnávací tabulce myslím není třeba více zdůrazňovat shody navrhovaného textu s Confiteor římské mše. Důležité však je, že navrhovatelé zde předkládají rovněž svátostnou formuli pro odpuštění hříchů. Teologicky vychází z Janova evangelia z Ježíšova rozhovoru se Samařankou. Je velmi zdařile formulovaná, výrazně lépe, než formule rozhřešení uvedená v nové Agendě: „Vzhledem k doznání vin, jež jsi učinil, a z příkazu Pána Ježíše Krista vyhlašuji nad tebou naprosté odpuštění hříchů. Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“¹⁸⁶ U tohoto pokusu je nutno bohužel konstatovat, že zde pro laika, který se s ním setká poprvé, může poté kněz působit značně nadřazeně. Navrhované znění rozhřešení v Druhé liturgii má zcela biblický základ a neobsahuje nic z toho, co jsem kritizoval na formuli nové Agendy.

3.2.2.3. Přijaté znění

Jak již jsem konstatoval výše, sněm nepřijal do Druhé liturgie ani jedno ze znění Doznání v Návrhu a to zůstalo ve stejné podobě jako v První liturgii. Do značné míry to bylo zřejmě způsobeno obavou, že by obce pro příliš nových prvků pak novou liturgii nepřijaly.

Přijaté znění dále vypustilo responsorium a na jeho místo přeneslo část response z úvodních modliteb v textu: „K: Blahoslaveno buď, Bože, království tvé v nás a mezi námi po věky věků. L: Bůh v nás a my v Bohu.“ Tato response pochází z liturgie Jana Zlatoústého, kde je vůbec první větou, jíž samotná liturgie (po množství přípravných modliteb) začíná. Karel

---

¹⁸⁵ Srv. J 8,11

¹⁸⁶ Kol.: Agenda Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2006. Str. 55

Farský ji přijal odtud a dodnes zůstává jedním ze svědků toho, jak se Farského liturgie snažila být mostem mezi křesťanským západem a východem. V přijatém znění Druhé liturgie ale získává nový rozměr právě zařazením po doznání hříchů – stává se díkyčiněním za odpuštění hříchů.

3.3. Bohoslužba slova

3.3.1. Introit

Po zpěvu písně, který je jak v Návrhu, tak v přijatém znění Druhé liturgie, následuje Vstup (Introit). Tady nastává první z velkých problémů, které Druhá liturgie neřeší a přejímá beze změn z První liturgie. Pro vysvětlení toho, v čem problém tkví, je nutná exkurze do historie liturgie.

„Introit – Vstup (od lat. introitus) má dvojí význam: 1) Příchod služebníků oltáře. Na počátku eucharistické bohoslužby přicházejí všichni, kdo participují na službě oltáře, slavnostním průvodem k oltáři; ... 2) Vstupní zpěv. Ve starém Římě bylo výsadou císaře, že byl při příchodu do shromáždění zdraven zpěvem. Tento zvyk se přenesl i na příchod biskupa, později i kněze do chrámu. Zpěvem nazývaným „vstupní antifonou“ byl ve skutečnosti vybraný žalm zpíváný scholou antifonálním způsobem. V ambroziánském ritu se nazýval „ingressa“, v ritu mozambském a při mši dominikánské „officium“. Lid se mohl účastnit tohoto zpěvu částečně tradičními refrény (versus ad repetendum). Ve francké době byl spolu s ostatními procesionálními zpěvy Introit zaveden do každé mše, a to i když se nekonal žádný slavnostní příchod k oltáři ani nezpívala schola; v takovém případě se Introit modlil celebrující kněz.“¹⁸⁷

Za dob reformace byl Introit ponechán na svém místě. Důležité neděle církevního roku, zejména postní a velikonoční, se dodnes i v reformovaných církvích nazývají podle počátečních slov introitů (Laetare, Gaudete etc.).

Římskokatolická církev v nových liturgických knihách (po Druhém vatikánském koncilu) připisuje Introitu nejednu funkci: Je zpěvem, který otvírá liturgické slavení, prohlubuje propojenost všech účastníků a doprovází příchod kněze a těch, kdo se na službě podílejí¹⁸⁸. Introit může být zpíván podle Graduale Romanum nebo knih vydaných příslušnou biskupskou konferencí. Lze jej také nahradit písní, či jiným vhodným zpěvem, zejména v podobě

187 Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. Str. 163

188 Srv. Všeobecné podmínky římského misálu (dále VPRM) 25. In: Kol.: Český misál. Česká katolická charita. Praha 1980

slavnostních christologických aklamací. Místo zpěvu je možná také jen varhanní hra (obdoba reformačním praeludií). Příchod kněze k oltáři může probíhat dokonce za ticha, pak ovšem musí misálovou vstupní antifonu přečíst lektor nebo sám kněz po pozdravení lidu¹⁸⁹.

Obdobu Introitu lze nalézt samozřejmě i v liturgii křesťanského Východu. Jde o tzv. isodikon (vstupní zpěv), ke kterému je připojován trishagion¹⁹⁰.

V internetové Wikipedii dále nacházíme toto konstatování: „V našich zemích v posledních staletích zcela převládla tzv. německá zpívaná mše, při níž nejsou texty antifon zpívány latinsky chrámovým sborem, nýbrž všichni věřící zpívají příslušnou sloku mešní písně ze zpěvníku. Tato praxe, zavedená původně z důvodu nesrozumitelnosti latiny pro běžné věřící, přetrvává i po zavedení národních jazyků do liturgie po Druhém vatikánském koncilu. Příslušný text introitu se tedy u nás většinou nezpíval a nezpívá, a to ani latinsky, ani česky, a je nahrazován zpěvem 1. sloky mešní písně nazvané Vstupní zpěv, případně úvodních slok jiné vhodné písně schválené pro tyto účely biskupskou konferencí.“¹⁹¹

Karel Farský při tvorbě své liturgie vycházel samozřejmě z tridentské mše, kde se počítalo i v neděli s jedním čtením Písma, žalmem a evangeliem. Praxe žalmového zpěvu byla však v této době v hlubokém úpadku, ze kterého se dostala až po Druhém vatikánském koncilu. Ten zároveň rozhodl, že má být „bohatěji prostřený stůl Božího slova.“¹⁹² V důsledku koncilu došlo k reformě mše, kde přibylo druhé biblické čtení pro neděle, slavnosti a svátky. Rovněž došlo k obnovení praxe zpěvu žalmů, a to většinou responsoriálním způsobem. Obnovená bohoslužba slova v Římskokatolické církvi má tak tuto strukturu: Kyrie – Gloria (jen o nedělích a svátcích) – Kolekta – 1. čtení – Žalm – 2. čtení (o nedělích, slavnostech a svátcích) – Aleluja či Traktus (v českých zemích vlivem tradice často sloka písně) – Evangelium. Jak je z této struktury patrné, Introit není součástí Bohoslužby slova. Patří ke vstupním obřadům a dodnes plní funkci vstupu k liturgii.

Oproti tomu ve Farského liturgii se Introit ocitl v odlišné pozici. V původní liturgii, tak jak ji Farský vytvořil, byl stále oním vstupním textem. „Duchovní výrazně a oduševněle recituje vstupní verš z bohoslužebného formuláře dne nebo neděle. Pak ihned následují Tužby.“¹⁹³

Návrh Druhé liturgie se „přizpůsobil době“ a i pro CČSH počítá se dvěma nedělními čteními

---

189 Srv. VPŘM 26

190 Trishagion je znám a užíván i v západní liturgii, konkrétně v obřadech Velkého pátku, kde je součástí tzv. Výčitek (Improperia)

191 <http://cs.wikipedia.org/wiki/Introit>

192 Sacrosanctum Concilium §51

193 Kol.: Liturgie Patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada CČS, Praha 1960. Str. 26

mimo evangelium. Na místě Introitu tak uvádí „(První čtení Písma – zpravidla ze Starého zákona)“. Stejně jako První liturgie po úpravách ale špatně chápe, co to je Introit, když na jeho místo vsouvá první čtení. Dochází tak k narušení jednoty bohoslužby slova, kdy první čtení je zcela izolováno ještě před Kyrie (Tužby), Gloria a Kolektou (Přispěj nám).

Introit by se měl i v bohoslužbě Církve československé opět stát především vstupním zpěvem. Je otázkou, zda obnovit praxi užívanou již od 5. století a Introit recitovat jen v případě, kdy se vstupní zpěv vůbec nezpíval. V takovém případě by měl být zařazen ještě před doznáním hříchů.

3.3.2. Kyrie (Tužby)

Druhá liturgie po Introitu pokračuje částí nazvanou Tužby. Kristus (a jeho následovníci) nás povzbuzuje k modlitbám a prosbám. „Na prvním místě žádám, aby se konaly prosby, modlitby, přímlyvy, díkůvzdání za všechny lidi...“¹⁹⁴. I my tak tedy smíme v důvěře předkládat Bohu své prosby a žádosti. To máme činit v jednotě mezi sebou: „Shodnou-li se dva z vás na zemi v prosbě o jakoukoliv věc, můj nebeský Otec jim to učiní...“¹⁹⁵

Liturgické přímlyvy by měly být příležitostí pro celou obec, ne jen duchovního. Ne vždy v historii tomu tak bylo. Přímlyvy křesťanů se netýkají jen jejich vlastních potřeb, ale zahrnují i konkrétní žádosti a prosby za celé lidstvo a všechno tvorstvo.

Liturgické přímlyvy tak jak je známe a jak jsou užívány i v našich Tužbách, mají svůj původ v aklamaci „Kyrie eleison“. Tato aklamace je známá již z doby před vznikem křesťanství. Šlo o hold přicházejícímu vládci či vycházejícímu slunci či božstvu. Nejde ani tak o prosbu; jako všechny „zdravice“ i tady byl primární funkcí hold. V Novém zákoně se objevuje titul „Kyrios“ jako čestné označení pro Krista¹⁹⁶.

V bohoslužbě křesťanského Východu se velmi brzy objevuje zvolání „Kyrie eleison“ jako odpověď na přímlyvy (ektenie). „V roce 529 rozhodla galská synoda ve Vaison o zavedení litanické modlitby Kyrie podle římského i východního vzoru při ranních chvalách i nešporách a při mši; rovněž Řehole Benediktova z téže doby uzavírá hory litanickým Kyrie; znamená to, že v Římě se zřejmě kolem roku 500 převzal tento obyčej z Východu. Mnohé mluví pro to, že se tak stalo díky papeži Gelasiovi (429-496), po němž se zachovaly i odpovídající přímlyvy

---

194 1Tm 2,1

195 Mt 18,19

196 Zejména v Pavlových listech, např. Fp 2,6-11

(Deprecatio Gelasii).¹⁹⁷

Postupně byly však na Západě přímluvy lidu (konané zpravidla ke konci bohoslužby slova) z liturgie vypuštěny ve prospěch aklamace Kyrie v úvodu bohoslužby. Šlo zprvu o litanické Kyrie tak jak je to obvyklé na Východě¹⁹⁸. Postupně se nejspíš počet zvolání omezoval, až se ustálil na čísle 9. Devětkrát byla pronášena aklamace se střídavým oslovením (3x Kyrie, 3x Kriste, 3x Kyrie). V době středověku se toto uspořádání začalo nově chápat jako hold Boží Trojici, ačkoliv text se jasně a jednoznačně vztahuje pouze ke Kristu jako Pánu.

„Z kyriálních aklamací se vyvinuly nejstarší formy německých písní zvaných „leisy“. Samy kyriální aklamace byly rozvíjeny a rozšiřovány tzv. tropy, které často posilovaly trojiční výklad. Hudební zpracování přispělo k tomu, že z holdování se ve vědomí lidu staly v první řadě aklamace prosebné; od osvícenských dob se v Kyrie spatřovala – silně zvlášť v evangelické bohoslužbě – modlitba kající a vyznání hříchů.“¹⁹⁹

Praxe římskokatolické církve po Druhém vatikánském koncilu ponechala Kyrie jako aklamací (opakovanou 3x či 9x), která však může být rozšířena o vložené tropy vyjadřující hold Kristu. V českém prostředí bývá často užíván i jeden ze schválených způsobů Kyrie, který zároveň nahrazuje doznání hříchů a používá národní jazyk (Pane/Kriste, smiluj se.)

Farský tradiční Kyrie zpracovává s důrazem na národní historii a odkaz nejen křesťanského Západu, ale i Východu, a proto v První liturgii Kyrie zaznívá ve formě: „Kyrie eleison – Gospodí pomiluj – Smiluj se, Hospodine.“ Zároveň Farský kombinuje ektenie a tropy a vytváří tak formu ne nepodobnou té, jakou měly přímluvy v liturgii nejpůvodněji. Zároveň je ale jejich počet výrazně omezen na tři. Vzniká tak rozvinutá forma Kyrie, ve Farského liturgii pojmenovaná jako Tužby.

Farský původně počítal s pevnou formou této modlitby, měnit se měla jen při významných svátcích. Základní forma je tedy kompletně tato:

K: S myslí mírnou a pokornou modleme se k Hospodinu:

O: Kyrie eleison.

K: Za mír všech národů, za svornou práci všech církví i všech lidí dobré vůle,
za pokoj, spravedlnost a svornost v naší vlasti,
za sbratření všeho lidstva, modleme se k Hospodinu:

O: Gospodí pomiluj.

197 Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. Str. 236

198 Ve východní liturgii se i dnes objevují aklamace opakované ve vysokém počtu (40ti i 100násobné) např. při pozdvihování kříže o svátku Povýšení sv. Kříže nebo při průvodu litie v nešporách.

199 Tamtéž, Str. 236

K: Abychom všichni povinnosti k rodinám, obcím, státu i společnosti v Duchu Kristově denně konali, modleme se k Hospodinu:

O: Smiluj se, Hospodine.

Návrh Druhé liturgie tuto formu zachovává a přináší ještě alternativní znění, které obsahově vychází z druhých Tužeb za potřeby obecné v revidované liturgii z roku 1939²⁰⁰ (přičemž stále zachovává Kyrie ve formě 3 proseb):

K: S myslí mírnou a pokornou modleme se k Hospodinu:

O: Kyrie eleison.

K: Aby naši církve po cestách své čisté pravdy vedl,
v bratrské lásce, zbožnosti a kázni utvrzoval
a učinil z ní úrodnou svou vinici, modleme se k Hospodinu:

O: Gospodì pomiluj.

K: Aby ve všem duchovenstvu našem sobě věrné služebníky
a církvi dobré pastýře a kněze milostí svou posvěcoval,
modleme se k Hospodinu:

O: Smiluj se, Hospodine.

Plzeňský návrh i Přijatá podoba Druhé liturgie již ale chápou Tužby jinak, totiž jako přímluvy shromážděné obce. To je dáno vývojem liturgie v rámci CČSH, kde Tužby z původní podoby narostly až k současné praxi, kde skutečně plní tuto funkci. Lze prohlásit, že tato podoba se velmi blíží nejpůvodnějším přímluvám. Stejným směrem se v obnovené liturgii vydala i římskokatolická církev, když obnovila přímluvy na místě ke konci bohoslužby slova, ale zachovala též Kyrie jako aklamace v úvodních obřadech.

Druhá liturgie již bere Tužby zcela jako přímluvy lidu a podává k nim následující informaci: „*Sborové modlitby a přímluvy podle Bohoslužebné knihy je možné doplnit modlitebními přímluvami za konkrétní potřeby obce a jednotlivých věřících i osobními modlitbami přítomných.*“²⁰¹ Zůstaly zde pouze odpovědi z původního rozvinutého Kyrie, ale již bez pevného textu pro duchovního. Není ani stanoven počet proseb, i když Druhá liturgie zachovává trojí odpověď lidu. Počítá se však s tím, že třetí z odpovědí, „Smiluj se, Hospodine,“ se bude opakovat po každé další prosbě.

3.3.3. Gloria

Karel Farský ve své liturgii spojil dvě modlitby, které byly původně oddělené, i když následovaly po sobě, a obrátil jejich pořadí. Pro jejich význam je opět nutný malý exkurz do

200 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Církev československá husitská, Praha 1960. s. 26-27

201 Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004.

Str. 75

historie liturgie.

„Gloria je součástí eucharistické bohoslužby v latinském ritu a jako takové tvoří též součást hudební mše. Název je odvozen od prvního slova starobylého hymnu římské církve ze 4. století Gloria in excelsis Deo čili Sláva na výsostech Bohu. V katolické liturgii je zakázáno Gloria zpívat či recitovat při bohoslužbách v době adventní a postní.“²⁰² „Gloria se nazývá též „doxologia maior“ na rozdíl od „doxologie minor“ (Sláva Otci i Synu atd.) nebo také „hymnus angelicus“, protože jeho začátek zpívali andělé nad Betlémem po narození Ježíše Krista (Lk 2,14). Gloria svým původem sahá do nejstarších křesťanských orientálních liturgií. Na západ je pravděpodobně z vyhnanství přinesl sv. Hilarius (+366). Gloria je výrazem radosti, proto se vynechává např. během doby adventní a postní (s výjimkou neděle Gaudete a Laetare). Liturgicky je Gloria chvalozpěvem na Nejsvětější Trojici za dobrodiní, zvláště za vykoupení.“²⁰³

Karel Farský pochopitelně Gloria znal a použil jej ve své liturgii. Jeho text však značně zredukoval, totiž na zvolání „Neboť tobě jen náleží veškerá čest i sláva, Otci, Synu, Duchu svatému, po věky věků.“ Nicméně v liturgické praxi je s touto modlitbou stále pracováno jako s Gloria, o čemž kromě rubrik v původní Farského liturgii²⁰⁴ svědčí i tzv. Tuháčkův misál. Ten přináší variabilní zpěvy Přispěj nám pro dobu adventní, vánoční, postní a velikonoční, přičemž v adventním a postním formuláři je Gloria upraveno či vypuštěno a nahrazeno trojiční formulí.

3.3.4. Kolekta

V tridentské mši po liturgickém pozdravu odchází kněz na epištolní (při pohledu z chrámové lodi pravou) stranu oltáře, aby se modlil hlavní mešní modlitbu. Ještě před ní rozpíná a opět spíná ruce, přičemž činí úklonu ke kříži a říká: Orémus (Modleme se). Tato výzva v množeném čísle ukazuje, že se jedná o modlitbu společnou (kolektivní). Tato společná modlitba má různé názvy: hlavní mešní modlitba, starobyle kolekta (kollekta, collecta) nebo prostě jen modlitba (orace, lat. oratio). Jedná se o modlitbu prosebnou, vztahující se svým obsahem k slavnosti daného dne či části církevního roku.

V pokoncilní římskokatolické liturgii byla samozřejmě kolekta zachována. Nerecituje se již

---

202 <http://cs.wikipedia.org/wiki/Gloria>

203 Merell, Jan: Malý bohovědný slovník, Česká katolická charita, Praha 1963

204 „Následující slavo zpěv vynechává se o slavnostech rázu truchlivého.“ Farský, Karel: Zpěvník písní duchovních doporučitelných sestrám a bratřím Církve československé. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 275

od epištolní strany, ale říká ji kněz obrácen tváří k lidu s rozepjatýma rukama, které spíná až na závěrečnou trojiční formuli.

Kolekty byly vždy nejvariabilnější částí liturgie. Kolekty v užším slova smyslu jsou v západní liturgii celkem tři a v vždy následují po určitém pohybu (po vstupu, po přinášení darů, po přijímání). Mají tradiční formu, která oslavuje Boží činy s lidmi a shrnuje prosby lidu. Končí několika málo variantami, ve kterých je vždy vše spojeno do Boží Trojice. Nejtradičnější forma zní: „Skrze našeho Pána Ježíše Krista, jenž s tebou (Bože), v jednotě Ducha svatého, žije a kraluje po všechny věky věků.“²⁰⁵

Karel Farský zachovává všechny tři Kolekty, ale pozměňuje jejich formu. V tomto případě zvolil formu zpěvu a do Kolekty přidal část z Liturgie Jana Zlatoústého, kde je rovněž shrnující modlitba začínající slovy: „Přispěj nám, síly přej a v dobrém zachovej nás...“²⁰⁶. Farský ale počítal s tím, že Kolekta bude pro každou neděli jiná. Ještě ve vydání Liturgie z roku 1960 je uvedena vprostřed zpěvu (před Gloria) rubrika, která říká, že „sem se vkládá modlitba z bohoslužebného formuláře dne (Kolekta)...“²⁰⁷. Bohoslužebný řád z téhož roku vysvětluje, že „Tužby jsou zakončeny modlitbou (Kolektou), kterou duchovní se modlí sám. Zpívá se tak, že po slovech: požehnej dědictví svému, vkládá se text vlastní modlitby (Kolekty) dne, která je uvedena ve formuláři dne. Tato vložená modlitba může být prostě recitována nebo také vhodnou melodií zpívána.“²⁰⁸ Je zde odkazováno na tzv. Tuháčkův misál vydávaný ve válečných a poválečných letech, který skutečně uvádí Kolektu pro každou neděli či svátek. Bohužel tyto Kolekty v praxi nebyly příliš užívány, což vedlo k tomu, že dnes je modlitba „Přispěj nám“ chápána jen jako závěr přímluv. Praxe ČČSH vedla tedy k tomu, že Kolekta se z propria stala ordináriem, když je zpívána každou neděli stejná. V některých obcích alespoň přežívá zvyk obměňovat „Přispěj nám“ podle formulářů z Tuháčkova misálu v době adventní, vánoční, postní a velikonoční.

Druhá liturgie v přijaté podobě má dvě podoby „Přispěj nám“. První podoba je vlastně zkrácení jen na Gloria, druhá je textovou úpravou znění z První liturgie (Návrh i Plzeňský návrh počítal jen s touto podobou). Ani jedna podoba nepočítá s Kolektou, jak recitovanou, tak zpívanou. V schváleném znění jde jen o pevnou, neměnnou, zpívanou modlitbu se dvěma

---

205 V tridentské mši právě poslední slova byla jediná, která lid slyšel. Kněz se modlil kolektu tiše, hlasitě říkal pouze „per omnia secula seculorum“, načež lid odpovídal: „Amen“

206 Srov. Kol.: Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1958.s. 157

207 Kol. Liturgie Patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada ČČS, Praha 1960. Str. 31

208 Tamtéž, Str. 15

variantami.

Protože Kolekta je důležitou součástí liturgie, bylo by nanejvýš vhodné, aby byla i v Druhé liturgii obnovena. Může být obnovena právě na tom místě, kde byla zamýšlena Farským a poté by měla být spíše zpívána na jednoduchou žalmovou melodii. Mohla by též zůstat jako recitovaná modlitba, v tom případě by ale bylo lepší, aby se recitovala po Gloria (kratší varianta „Přispěj nám“ ve znění „Jenom tobě náleží všechna čest i sláva, Otci, Synu, Duchu svatému, po věky věků.“) a bezprostředně tak předcházela ohnisku první části liturgie, kterým je čtení z Písma.

3.3.5. Čtení z Písma

Liturgie celá má být poctou Bohu. Poctou je i to, že posloucháme Boží slovo a přijímáme Boha v něm. Vždyť přece Bůh sám je to Slovo²⁰⁹, sám nám ve svém zjevení přichází naproti. „Neznat Písmo znamená neznat Krista.“ napsal Jeroným někdy ve 4. století po Kristu. Boží slovo má osobní charakter, je to oslovení i pozvání. Bůh vstupuje do našeho myšlení, do našeho vnitřního světa a chce skrze nás do světa působit.

Ve většině liturgií se počet čtení na konci antické doby ustálil na třech: čtení ze Starého zákona, čtení z Nového zákona (mimo evangelií) a čtení evangelia. Mezi prvním a druhým čtením se zpíval žalm (v římské liturgii tzv. graduale, v byzantské prokimen), mezi druhým čtením a evangeliem (kniha evangelií se v římské liturgii nese k místu čtení v slavnostním průvodu) zpěv aleluja.

V pozdějším vývoji došlo k vypuštění jedné z prvních dvou perikop. Zatímco v západní liturgii došlo k vypuštění druhého čtení (přičemž čtení, které zůstalo, bylo ve většině případů novozákonní), takže hned po zpěvu graduale následovalo aleluja. V byzantské liturgii došlo k opačnému vývoji, kdy se vypustila první ze čtených perikop a prokimen se tak stal zpěvem, který je úvodem k liturgii Slova.

3.3.5.1. Jednoletý cyklus

V prvotní církvi se biblické knihy četly na pokračování (tzv. lectio continua). Ve sváteční neděle bývala souvislá četba přerušována čtením příslušných perikop. Tento princip se později přenesl na systém perikop pro celý rok²¹⁰. Postupně sice vznikl systém nedělních perikop, ale šlo o praxi volnou a velmi různorodou. Teprve v 5. století se objevují pevné řady. Řada

---

209 Srv. J 1,1

210 Srov. Kol: Agenda Českobratrské církve evangelické, díl druhý. Synodní rada ČCE, Praha 1986; s. 21

nazývaná jako „starocírkevní perikopy“ pochází z doby císaře Karla Velikého (+ 814). Podle některých teorií je její vznik datován ale již do doby papeže Řehoře Velikého (pontifikát od r. 590).

Starocírkevní perikopy (srov. přílohu č. 7) sehrály ne zcela bezvýznamnou roli v dějinách českých zemi 15. a 16. století. Podle těchto textů kázal Jan Hus i husitští kazatelé. Lukáš Pražský (biskup JB od r. 1500) chtěl, aby byly užívány i v Jednotě bratrské. V roce 1575 synoda Jednoty bratrské přijala epištolní a evangelní texty starocírkevních perikop jako závazné (Vedle toho ale vypracovala i novou řadu, pro jistě shromáždění. V této řadě bylo vykládáno Apoštolské vyznání víry)²¹¹.

Starocírkevním perikopám bývá vytýkána značná a zjevná neúplnost ve velmi úzkém a „nereprezentativním“ výběru lekcí. Teorie, která se snaží tuto skutečnost vysvětlit, říká, že starocírkevní lekcionář původně zahrnoval kromě nedělních také středeční a páteční lekce - a my tedy máme dnes k dispozici pouze jednu třetinu původní kompozice²¹². Další výtkou tomuto výběru je, že starozákonní a epištolní čtení jsou přiřazována evangeliu na základě zásady souzvuku a neobrážejí tak šíří jejich zvěsti (jde o naprosto stejnou výtku, na jejímž základě vznikla alternativní čtení tzv. „ekumenického lekcionáře“).

Nelze však pohlížet na „starocírkevní perikopy“ pouze takto. Jakýkoliv výběr zůstane vždy jen výběrem. Nedělní perikopy tohoto lekcionáře jsou vždy brány z těch nejdůležitějších zvěstí o Kristu – i epištolní a starozákonní čtení ke Kristu směřují. Lekcionář tak není vyčerpáním celého Písma, ale spíše jeho „úvodem“, pozváním k hlubší četbě a vnímání Písma.

Přestože tzv. „starocírkevní perikopy“ byly zejména v našich zemích nejčastěji používané, je třeba říci, že středověk obecně neznal nějaký naprosto pevný systém perikop, jednotlivé středověké misály se mezi sebou v lecčems liší. Definitivní normu přinesl až misál papeže Pia V., vydaný roku 1570 pro celou latinskou církev.²¹³ Tento misál v lekcích velmi podstatně vychází ze „starocírkevních“ perikop.

Misál Pia V. je materiálem, se kterým pracoval Karel Farský a jeho spolupracovníci při vzniku ČČS. Český misál až na drobné odchylky je v podstatě překladem misálu platného v latinské církvi od r. 1570.

---

211 Tamtéž, s. 21

212 Srv. Tamtéž, s. 22

213 Srov. Kočí, Metoděj: Prostřený stůl Božího slova. Amen. Krystal OP, Praha 1998.

Jednoletý cyklus obsahuje pro každou neděli či svátek jedno čtení zpravidla z epištoly a čtení evangelia. Mešní formulář kromě těchto čtení obsahuje také antifony – vstupní (introit), k obětování (offertorium) a k přijímání (communio). Ve tvorbě CČS(H), i v pozdějších kazatelských cyklech, nalezneme tyto antifony také.

3.3.5.2. Ordo Lectionum Missae

Ordo Lectionum Missae (1969) je plodem požadavku II. vatikánského koncilu, „aby byl věřícím poskytnut bohatěji prostřený stůl Božího slova (SC 35)“ a „aby bylo čtení z Písma uspořádáno bohatěji, rozmanitěji a vhodněji (SC 51)“. Nový římský řád zná tři roční cykly, v nichž zazní v polosouvislém čtení (lectio semicontinua) tři synoptická evangelia (A = Matouš, B = Marek, C = Lukáš). Samozřejmě nejsou opomenuty texty z Janova evangelia, které zaznívají při slavnostních okamžicích liturgického roku. Starozákonní čtení je zde vybíráno k evangeliu na základě typologického vztahu (obraz - předobraz). Naproti tomu epištoly jsou pročitány průběžně. Nedělní tříletý cyklus doplňuje jednoletý feriální (pro všední dny roku) cyklus evangelijních čtení s dvouletým cyklem prvních čtení (SZ nebo NZ).

3.3.5.3. Revised Common Lectionary

Z římského lekcionáře vychází Revised Common Lectionary (1992), který u nás zdomácněl pod přezdívkou „ekumenický lekcionář“. Přebírá s některými změnami evangelijní a epištolní čtení římská, avšak na základě kritiky vatikánského výběru starozákonních lekcí (dávající zazní pouze textům směřujícím k evangeliu a jím určenému tématu neděle) k uvedeným přidává nové alternativní čtení, reprezentativní pro samotný Starý zákon s jeho zvěstnou šíří. Ekumenický lekcionář používají následující převážně reformované církve v USA a Kanadě: Anglikánská církev Kanady, Křesťanská církev (Disciples of Christ), Křesťanská reformovaná církev v Severní Americe, Episkopální církev, Evangelická církev, Luteránská církev v Americe, Evangelická luteránská církev v Kanadě, Svobodná metodistická církev v Kanadě, Interntaional Commission on English in the Liturgy (komise 26 římsko-katolických národních a mezinárodních biskupských konferencí), Luteránská církev - Missouri Synod, Polská národní katolická církev, Presbyterní církev (USA), Presbyterní církev v Kanadě, Reformovaná církev v Americe, Římsko-katolická církev ve Spojených státech, Římsko-katolická církev v Kanadě, Unitářské univerzalistické křesťanské společenství, Spojená církev Kanady, Spojená Kristova církev a Spojená metodistická církev. V naší zemi tento lekcionář užívá Starokatolická církev v ČR.

3.3.5.4. Kazatelské cykly CČSH

Zhruba od 70. let začaly být pro bohoslužbu slova v CČSH vytvářeny kazatelské cykly. Byly zamýšleny jako jednoleté, pro každý rok nové (s tím, že úspěšné byly zařazovány znovu). Jejich tvůrcem byli zejména František M. Moc, dále se objevily cykly tvořené Prof. Salajkou, Prof. Sázavou, Prof. Kubáčem a Mgr. Křesinou. Díky němu začala CČSH užívat i Ekumenický lekcionář v rámci těchto kazatelských cyklů, a to v roce 2002 (První pokus o zavedení Ekumenického lekcionáře cyklu A v roce 1999 nebyl úspěšný, protože práce na přípravě kazatelského cyklu byla rozdělena mezi členy Teologického poradního sboru a z velké části nebyla provedena. Cyklus tak obsahoval pouze odkazy na čtení, modlitby jen u některých nedělí a svátků. To bylo pravděpodobně i důvodem, proč nebylo pokračováno v práci na cyklech B a C). Mgr. Václav Křesina v letech 2002 – 2004 vypracoval všechny tři cykly Ekumenického lekcionáře pro použití v CČSH a tyto kazatelské cykly byly používány i v následujících dvou letech. V praxi se však ukázalo jako nešťastné upravovat počítání neděl v mezidobí na neděle „po Duchu svatém“. Pokud je tento přepočítání proveden a zaznamenán, kazatelský cyklus se stává pro mezidobí v podstatě jednorázovým, protože počty nedělí nesouhlasí. Docházelo tak i k tomu, že ve sborech CČSH se četlo stejné evangelium s týdenním zpožděním oproti církvím užívajícím Ekumenický lekcionář.

Po tříleté odmlce, kdy byly užívány dva ze starších kazatelských cyklů (Pokání a obnova církve; Liturgie) a byl vytvořen cyklus nový k výročí vzniku CČS(H) upravený podle Českého misálu, se CČSH vrací k Ekumenickému lekcionáři. Nový kazatelský cyklus vytvořil Mgr. Lukáš Bujna. Zachovává ale stejnou chybu, kdy neděle v mezidobí přepočítává na neděle po Duchu svatém. Nákladně vydaná publikace se tak stává opět prakticky jednorázovou. Z dlouhodobého hlediska je neudržitelné (pokud CČSH bude nadále užívat Ekumenický lekcionář), aby byly stejné perikopy a modlitby vydávány v tříletých intervalech znovu jen proto, že nesouhlasí počty neděl. Bylo by vhodnější přijmout systém počítání nedělí v mezidobí, jak je Ekumenický lekcionář používá. Mohlo by tak vzniknout dílo, které by církev mohla užívat pro delší čas než je jeden rok.

Pro účely této práce jsem zpracoval přehled kazatelských cyklů užívaných v CČSH v letech 1970-2011. Je zařazen jako příloha č. 8.

3.3.5.5. Sjednocení bohoslužby slova

Liturgie CČSH předpokládá výběr čtení stejně jako římská liturgie na počátku 20. století. Tedy jedno čtení ze Starého či Nového zákona (mimo evangelia) a čtení evangelia. Mezi

prvním čtením a evangeliem Liturgie CČSH zařazuje blahoslavenství, který nahrazuje jak zpěv žalmu, tak zpěv aleluja. Současná praxe v CČSH je však od zde uvedeného modelu odlišná: jako první čtení je vnímán introit v úvodní části bohoslužby.

Introit však není prvním čtením. Jde o vstupní antifonu bohoslužby (existuje obdoba v byzantské liturgii, kdy se na tomto místě v liturgii zpívají antifyony a hymnus Monogenés – Jednorozený.) Introit byl původně zpěvem, který doprovázel předsedajícího cestou k oltáři. Introit také dával jméno konkrétní neděli, protože jeho slova byla prvním textem bohoslužebného formuláře. Tak např. neděle Quasimodogeniti (2. neděle velikonoční) má jako svůj introit verš 1P 2,2: „Jako novorozené děti mějte touhu jen po nefalšovaném duchovním mléku, abyste jím rostli ke spasení²¹⁴.“ Takovou funkci plnil introit i v CČS v době vzniku Farského liturgie. Po druhém vatikánském koncilu však i liturgie CČSH reflektovala požadavek obnovy dvou mimoevangelních čtení, ale řešením se stalo nahrazení introitu prvním čtením. Toto řešení nelze považovat za příliš správné, a to nejen z výše uvedených důvodů. Jako velmi dobrý důvod lze uvést také fakt, že v současné praxi liturgie CČSH zůstává první čtení zvláštním způsobem odděleno od vlastní bohoslužby slova. Část bohoslužby nazvaná „Zvěstování“, která odpovídá bohoslužbě slova, následuje až po modlitbě „Přispěj nám“. Úvodem k bohoslužbě slova je „Modlitba před čtením ze Svatých Písem“, která však následuje až dlouho po prvním čtení.

Pro obnovu přirozené struktury bohoslužby slova v Liturgii CČSH je potřebné, aby se introit stal opět introitem, tedy úvodním veršem bohoslužby, který přednáší duchovní („Kněz předčítá tzv. introit, obsahující úvodní myšlenku dne...²¹⁵“). První čtení by následovalo po modlitbě „Přispěj nám“ (Kolektě) a od druhého čtení bylo odděleno zpěvem žalmu (nebo slokou písně). Struktura bohoslužby slova by pak byla následující: 1) Kolekta (modlitba „Přispěj nám“); 2) První čtení; 3) Responsoriální žalm nebo sloka písně; 4) Druhé čtení; 5) Zpěv blahoslavenství; 6) Čtení evangelia; 7) Homilie; 8) Vyznání víry.

Všechny až dosud navrhované úpravy počítají s tím, že dojde ke sjednocení bohoslužby slova. Introit se znovu stane introitem a první čtení bude zařazeno až po kolektě. Problémem, který v tuto chvíli logicky vyvstane, je potřeba mezizpěvu mezi prvním a druhým čtením. Zde je možno sáhnout do pokladu církevní tradice a zařadit zpěv žalmů. Plzeňský návrh také počítal s dvojím čtením před evangeliem v této části bohoslužby. Aby byla čtení oddělena, v tomto návrhu najdeme rozdělená Blahoslavenství po dvou. První část následuje po prvním čtení,

214 „Quasi modo geniti infantes rationale sine dolo lac concupiscite ut in eo crescatis in salutem.“

215 Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923. s. 6

druhá před čtením evangelia. Plzeňský návrh nicméně uvádí, že „budou v příloze“. Ta však již sestavena nebyla.

V liturgickém roce 2010/2011 začala CČSH znovu používat Ekumenický lekcionář, který se žalmy mezi čteními přímo počítá a předkládá je k užití. Není nic snazšího než tento nabízený „poklad“ přijmout. V církvi se jistě najdou hudebníci, kteří budou zhudebňovat žalmy pro jejich použití v bohoslužbě. Žalm lze však také recitovat a není proto závislý na případné hudební úpravě. Vhodná forma zpěvu/recitace je zpěv s antifonou, kterou kantor předzpívá/předrecituje a která se opakuje po určitém počtu veršů (zpravidla dva verše, pokud to neruší logickou strukturu žalmu). Žalm v římskokatolickém a Ekumenickém lekcionáři je vždy odpovědí na Boží slovo slyšené v prvním čtení a jako takový by rozhodně neměl být vynecháván. Lze však připustit i možnost nahradit zpěv žalmu zpěvem vhodné duchovní písně. Zde lze rovněž čerpat z bohaté tradice, především evangelických zpěvníků.

3.3.5.2. Modlitba před čtením ze Svatých Písem

Druhá liturgie jak v Návrhu, tak ve schválené podobě před čtením Písma předkládá Modlitbu před čtením ze Svatých Písem. Návrh počítá s použitím modlitby převzaté z První liturgie v tomto znění:

Milosrdný Bože,
rozsvět' v našich srdcích
světlo poznání své svaté pravdy,
jak nám ji Ježíš Kristus zjevuje.
Dej, abychom z Tvého Ducha žili
a poslušností tvého Slova
uprostřed světa o Tobě svědčili.

Jde o textovou úpravu Farského modlitby, která je inspirována Liturgií Jana Zlatoústého. Návrh obsahuje rubriku, že „další varianty modlitby uvádí Bohoslužebná knihy CČSH. Lze použít i krátkou vlastní modlitbu, zaměřenou k obsahu biblického čtení.“

V praxi se ukazuje, že původní Farského modlitba téměř není používána. V některých obcích se používají modlitby z Bohoslužebné knihy vydané v roce 1992. Mnozí duchovní používají modlitbu vlastními slovy, lze se setkat však i s tím, že se tato modlitba úplně vypouští.

Plzeňský návrh tuto modlitbu nahrazuje modlitbou proměnnou podle liturgického období, tedy vlastně kolektou.

Ve světle úprav navržených v předchozí kapitole, totiž obnovení vstupní kolekty, se tato modlitba takto zařazená stává nadbytečnou, neboť by došlo k zařazení dvou modliteb těsně za

sebe. Mělo by být také vzato na zřetel, jaké místo má ve zdrojových liturgiích. Jde o tichou modlitbu kněze před čtením evangelia. Pokud by tedy měla být nadále zařazena v liturgii CČSH, pak by měla následovat až po zpěvu blahoslavenství. Měla by být samozřejmě recitována hlasitě.

3.3.5.3. Úvod ke čtení epištoly

Schválená podoba Druhé liturgie předsouvá před čtení z epištoly zvolání kněze „Slovo Boží.“ (recitované), na které lid odpovídá (rovněž recitované): „Zbožně je vyslechněme.“ V Návrhu tuto opravu nenajdeme, nacházíme ji ale nejen v Plzeňském návrhu, ale především v úplně prvním návrhu Liturgie Karla Farského z roku 1923²¹⁶. Farský patrně chtěl zvýraznit i čtení epištoly jakožto Božího slovo. Nakonec ale bylo toto zvolání přesunuto až před čtení evangelia. ThDr. Medek k tomu píše: „Kamenem úrazu je tu liturgické zvolání Slovo Boží. Je vysloveno až před čtením evangelia, jako by jen ono jediné bylo Slovem Božím.“²¹⁷

3.3.5.4. Blahoslavenství

Karel Farský zpěvy Graduale, Aleluja (či Traktu v době adventní a postní a případně Sekvence) nahradil zpěvem Blahoslavenství. Jde o tři logické celky, které se obměňují během liturgického roku. Návrh Druhé liturgie předpokládal jejich logičtější rozdělení, kdy první nápěv měl být zpíván v době vánoční a velikonoční, druhý v době adventní, postní a předsvatodušní a třetí v době svatodušní a posvatodušní. Narážíme zde na jedno ze specifik CČSH, kdy se v bohoslužebných knihách objevuje termín „doba svatodušní“, který je však poněkud nejednoznačně formulován (snažil jsem se toto přiblížit v úvodní kapitole o liturgickém roce). Návrh tomuto stavu nijak nepomáhá, když operuje s termínem „doba předsvatodušní“, aniž by jej jakkoliv vysvětlil. Jako doba svatodušní je dnes podle liturgických knih CČSH chápáno období roku od Hodu Božího Svatodušního až po První neděli adventní, tedy ten čas, který římskokatolická církev označuje jako „Liturgické mezidobí“, případně „období během roku“²¹⁸.

Až na problematické termíny přináší Návrh podstatné změny, totiž vlastní zpěv pro advent (v

---

216 Srov. Farský, Karel: Návrh liturgie (mše) pro Církev československou. Vlastním nákladem, Praha 1923.s.12

217 Medek, Rudolf: K práci na Farského liturgii. Theologická revue. HBF, Praha 1974. s. 12

218 Římskokatolický liturgický rok má dvě části liturgického mezidobí. První začíná v pondělí po Křtu Páně a končí v úterý před Popeleční středou, druhá začíná v pondělí po Hodu Božím svatodušním a končí sobotou před První nedělí adventní. Druhá část mezidobí začíná tak, aby poslední neděle byla vždy 34. v mezidobí (Svátek Krista Krále). Co se týče „doby svatodušní“, tento termín není vůbec v římskokatolické církvi užíván. Doba velikonoční začíná Hodem Božím Velikonočním a končí Hodem Božím Svatodušním, který je jejím vyvrcholením a uzavřením.

některých obcích je dnes v praxi zpíváno svatodušní, v některých již vánoční blahoslavenství) a odlišný zpěv pro dobu velikonoční (v dnešní praxi se od Hodu Božího velikonočního až po První neděli adventní zpívá svatodušní blahoslavenství).

Pokud by byl přijat tento Návrh, určitě by to věřícím přispělo k lepšímu odlišení různých částí liturgického roku. Schválená podoba liturgie ale ustrnula na formě První liturgie, kterou obměnila pouze tak, že v Druhé liturgii se nestřídají duchovní s lidem po verších, ale polovinách verše.

3.3.5.5. Evangelium

Návrh Druhé liturgie prakticky zachoval úvod ke čtení evangelia, tak jak je věřícím známý z První liturgie, a to včetně odpovědi po čtení v její upravené podobě (v První liturgii byla původně odpověď: „Blaze blahověstcům“, dnešní úprava zde již má „Za tvé Slovo, Bože, díky“. V praxi se lze setkat s tím, že starší členové zpívají starou variantu, mladší pak novou. Výjimkou není jakási kakofonie, kdy zaznívají obě odpovědi najednou.). Schválená podoba Druhé liturgie úvod ke čtení evangelia značně omezila do této podoby:

K: Evangelium.

O: Sláva Bohu v Kristu

Duchovní čte text evangelia.

O: Buď Bohu díky.

Toto znění počítá s tím, že duchovní uvede text evangelia ještě slovně.

Plzeňský návrh jde ještě dál a evangelium uvádí bez dialogů jen slovně: „Povstaňme s slyšme evangelium podle sepsání...“ Jako odpověď lidu po přečtení evangelia je zde uvedena ta, která je v ostatních návrzích jako odpověď před čtením, tedy „Sláva Bohu v Kristu.“

3.3.6. Homilie

Jednoznačným kladem biblické práce CČSH je fakt, že dnes nikoho ani nenapadne, že by kázání (homilie) nebylo součástí bohoslužeb, a to nejen o nedělích, ale i o všedních dnech. Protože se však tato práce zabývá liturgickou strukturou a ne homiletikou, omezím se pouze na toto konstatování.

3.3.7. Vyznání víry

Společné vyznání víry se zařazuje do nedělení a sváteční bohoslužby liturgie západní tradice po kázání jako odpověď lidu na čtené a vykládané Boží slovo. Naše víra se rodí jako odpověď

na Boží oslovení. Věřit znamená spoléhat se na Boha a jeho oslovení²¹⁹. Víra není tedy jen názorem nebo teoretickým přesvědčením o Boží existenci, je skutečnou existenciální důvěrou. Věříme, že Bůh je živý a jednající, že Kristus Ježíš je jeho Syn, který pro nás zemřel a vstal z mrtvých. Věříme, že víra se rodí v našich srdcích skrze darovaného Ducha, ale že musí být taky vyřčená slovem²²⁰.

V CČSH je užíváno tzv. Velké krédo CČSH, případně Malé krédo CČSH označované jako Vyznání při katechezi (v Návrhu Vyznání víry pro dětské bohoslužby). Schválená podoba Druhé liturgie sice neobsahuje Malé Krédo, ale zato výrazně obohacuje bohoslužbu CČSH o možnost použití klasických Symbol, totiž Apoštolského a Nicejsko-cařihradského vyznání víry. Tato Symbola jsou nadepsána jako „pro zvláštní příležitosti“, přičemž ale bohužel není specifikováno, co je takovou zvláštní příležitostí. Dle názoru některých duchovních byl tento akt sněmu plánován pro ekumenické bohoslužby. V praxi ale nebývá užívána při takových příležitostech Druhá liturgie. Pokud se užívá některý z liturgických tvarů CČSH, pak to je Kalousova pobožnost. Proto se lze v některých sborech setkat s tím, že i do Kalousovy pobožnosti jsou při ekumenických setkáních zařazována tato klasická Vyznání víry.

V navrhovaných úpravách Druhé liturgie by bylo vhodné doplnit, že Vyznání víry patří k nedělím a svátkům²²¹ (tato rubrika dosud v liturgických knihách církve chybí a Credo je tak zařazováno i ve všední dny) a mělo by být doporučeno používání Nicejsko-cařihradského vyznání víry a Velkého vyznání víry CČSH. Apoštolské vyznání víry se svým charakterem spíše hodí pro křestní bohoslužbu či obnovu křtů konanou o Velikonoční vigílii.

3.4. Bohoslužba oběti

3.4.1. Obětování

Obětováním začíná eucharistická část liturgie. Na stole Páně jsou připravovány chléb a víno a celé dění liturgie již směřuje k jedinému bodu, kterým je dle teologie CČSH Zpřítomnění Ježíše Krista. Když Kristus slavil večeři se svými učedníky, zvěstoval svou smrt jako úkon oběti. Tam, kde křesťané plní jeho příkaz a na jeho památku opakuje událost poslední večeře, tam je zvěstována Kristova smrt a vyvýšení²²² a jeho oběť se stává přítomnou. Kdo jí z tohoto chleba a pije z tohoto kalicha, je včleněn do tohoto dění. Církevní učitel Augustin na toto

---

219 Srv. Žd 11,1

220 Srov. Ř 10,9-10

221 Srov. Kol.: Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského. Ústřední rada CČSH, Praha 1960. s. 38

222 Srov. 1K 11,26

téma konstatuje: „Oběť křesťanů znamená, že mnozí jsou jedním v Kristu.“

„Církevní tradice již od dob sepsání Didaché nazývá eucharistické shromáždění večeře Páně „obětí“. Při tomto novém způsobu vyjadřování musí být jasné, že se nepřináší nová oběť Kristova nebo oběť církve, ale že se jedinečná Kristova oběť skrze tuto památku zpřítomňuje a že se obec chápe milostivě dané možnosti nechat se obdarovat Kristovou vydaností na kříži a svým dílem dodatečně uskutečnit to, co Kristus už na jejím místě vykonal. Tak je dokonce každá eucharistická slavnost obětí, nikoli ovšem sama o sobě; církvi je nabízenou milostí dát se obdarovat Kristovou vydaností na kříži, aby si ji sama přivlastnila. Přesto eucharistie nemá obvyklou podobu oběti, podle Kristova příkazu se uskutečňuje spíše v podobě jídla, jakožto obětní hostina vztahující se k oběti na kříži. Především není obětováním offertorium; chléb a víno nejsou obětními dary pro Boha, ale spíše vyjadřují naši ochotu k bratrskému společenství a shromáždění, ve kterém Kristus jako pravý kněz zpřítomňuje své odevzdání Otci, aby nás do svého sebeodevzdání zahrnul.“²²³

Ve světle předchozího citátu je zřejmé, že Offertorium – Obětování není úplně nejvhodnějším pojmenováním pro tuto část liturgie, je však v křesťanských církvích velmi zažitým pojmem. Proto i v této práci budu nadále pracovat s tímto termínem.

Návrh Druhé liturgie v podstatě ponechává Obětování stejnou strukturu, jako má První liturgie. Ta je tvořena Modlitbou nad dary (v pojetí CČSH zároveň Epiklese) a případnou výzvou ke sbírce.

Schválené znění pořadí obrací a nejprve duchovní vyzývá k bohoslužebné sbírce těmito slovy:

Bůh nás obdarovává svým slovem a Kristovou obětí. Přistupme i my k oběti. Každý ať dá, jak se rozhodl ve svém srdci, ne s lítostí nebo s rozpaky; neboť ochotného dárce miluje Bůh.

Poté probíhá sbírka, kterou duchovní ukončuje slovy:

Prosíme Tě, Bože, za splnění svých dobrých předsevzetí a slibů i za milostivé přijetí a požehnané užití darů, které před tebe pokládáme.

Domnívám se, že tato podoba bohoslužebné sbírky není vhodná, a to ani ne tak pro zařazení do bohoslužby, ale pro přílišnou ceremonializaci. Přílišná pozornost, jakou věřící a duchovní

---

223 Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. Str. 326

Povšimněte si prosím shod mezi římskokatolickou teologií (tento slovník) a teologií CČSH. Domnívám se, že citovaný text plně odpovídá i chápání eucharistie v pojetí CČSH v tradici teologické školy Zdeňka Trtíka. „Večeře Páně je svátost, v níž je se svou obcí neviditelně přítomně její ukřižovaný, vzkříšený a oslavený Pán, aby ji slovem Písma svatého spravoval, Duchem svým posvěcoval a láskou svou sjednocoval a tak k sobě připoutával k věčnému obecenství v království Božím.“ IN: Kol.: Zpěvník církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2005. Str. 29

předepsanými slovy věnují peněžní sbírce, se vůbec nehodí k momentu, kdy duchovní na stole Páně připravuje chléb a víno. Ještě markantnější je tento fakt, když rubrika po sbírce prostě konstatuje, že „Duchovní nalije do kalicha víno s vodou. Duchovní čte vhodný biblický text.“.

Ve schválené podobě následuje poté zpěv:

K: V míru a pokoji podejme srdce svá Bohu v oběť svatou.

L: Na usmívenou a v oběť chvály.

Poté následuje „Modlitba smíření“. V Návrhu tento termín nenajdeme, je v něm jedna neměnná Modlitba nad dary v tomto znění:

Otče, prosíme tě,
přijmi naše smířená srdce, jako oběť díky a chvály.
Ve svém Synu daroval jsi nám pokrm a nápoj
k věčnému životu s tebou.
Shlédni na tyto dary země a plody lidské práce.
Posvěť je svým svatým Duchem,
aby se nám jimi zpřítomnil Ježíš Kristus
a v jednotě s Tebou v Duchu svatém
byl naším životem po věky věků²²⁴.

„Modlitba smíření“, tak jak jsou její varianty uváděny v Bohoslužebné knize²²⁵ a také v jejím Plzeňském návrhu, je do tohoto místa nevhodně dlouhá. Jde většinou o oslavný zpěv na Boží spásné činy, tak jak by byl očekávatelný jako začátek eucharistické modlitby. Nejde však ani o modlitbu nad dary, ani o epiklezi. V Návrhu na rozdíl od schválené podoby není tolik rušena jednotnost a celistvost eucharistické modlitby. Schválená podoba však bohužel přináší nejednoznačné pokyny a diskutabilně umístěné modlitby.

3.4.2. Preface a Sanctus

Obětování pokračuje jak v Návrhu a Plzeňském návrhu, tak ve schválené podobě tzv. Prefací (Chvalozpěvem). Preface byla původně termínem, který v římské tradici označoval celou eucharistickou modlitbu (původní význam slova praefatio je zhruba: „slavnostní řeč před shromážděným mužstvem“), později se vžil jako označení první části eucharistické modlitby, která je variabilní. „V galikánských knihách bývala pojmenována odpovídající část slovem se

²²⁴ V tomto znění je modlitba jednoznačně epiklezi, nejen modlitbou nad dary. Prosí o seslání Ducha na předložené dary a o přítomnost Krista.

²²⁵ Jako příklad uvádím Modlitbu smíření v době adventní: „*Hospodine, Bože výšin, stánků a chrámů. Lid Staré smlouvy jsi shromažďoval s kněžstvem při obětech. Nyní povoláváš před svou tvář všechny, kteří jsou křtem zahrnuti do nové smlouvy. Děkujeme ti, že jsi přijal oběť svého Syna Ježíše a nám ji zástupně přisvojuješ. Radujeme se, že jsme tak s celým tvým stvořením vykoupeni a přijati za tvé dcery a syny. Prosíme, pohleď se zalíbením na nás, kteří ti nedokonale sloužíme a vzdáváme čest. Pomáhej nám s vírou ti přinášet v oběť i sebe samy, své duše, svá těla, své životy.*“ In: Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 1992. Str. 11

stejným významem contestation či immolatio nebo illatio. Po úvodním dialogu, který je společný všem liturgiím, přebírá preface zřetelně hlavní motiv eucharistické modlitby, díkůvzdání. Navazuje přitom na souhlasnou aklamaci lidu slovy Vere dignum; v rukopisech se z toho důvodu objevuje bohatě zdobená zkratková iniciála VD, která se stala označením preface. Na to navazuje v závislosti na okolnostech specifický motiv díků, obměňující se podle toho, který ze spásných činů, které pro nás Bůh skrze Krista učinil a stále činí, se právě slaví.²²⁶

Preface „tvoří úvod k vlastnímu liturgickému úkonu večere Páně. ... Její stavbou, strukturou i tónem proniká radost - „eschatologický ples nad obecnstvím se vzkříšeným Pánem.“²²⁷. Variabilní chvalozpěvy zhudebněné J. Píchou lze nalézt v tzv. Tuháčkově misálu (strany 35-75).

Úvod k prefaci (chvalozpěvu) v První liturgii tvoří dialog duchovního s lidem:

K: Vzhůru srdce.

O: Zvedněme k Hospodinu.

K: Píseň díků pějme Hospodinu, Bohu svému.

O: Důstojné a správné jest.

Schválená podoba Druhé liturgie (i Plzeňský návrh) vypouští druhou odpověď lidu a předcházející zvolání duchovního upravuje na „Vděčně oslavujme Hospodina, Boha svého.“

Z mého subjektivního pocitu je škoda, že schválené znění Druhé liturgie vypouští odpověď lidu, která hlásala, že vzdávat chválu Bohu je „důstojné a správné.“ To však není takový problém ve srovnání se zmatkem, který nastolila Bohoslužebná kniha následující rubrikou, kdy bylo řečeno, že „*Chvalozpěv se vynechává v době adventní a postní.*“²²⁸ Jde o jednoznačné nepochopení významu Chvalozpěvu; charakteristika, jakou mu dává Bohoslužebná kniha, patří ke zpěvu Aleluja, případně Gloria, nikoli k Prefaci²²⁹. Nové vydání Druhé liturgie tento omyl sice opravuje²³⁰, ale vžitá praxe CČSH již namnoze s Prefací nepočítá vůbec, a to nejen v adventu a postě, ale vůbec po celý rok. Duchovní sice zpívají

226 Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. Str. 382

227 Ruttle, Otto: Vzhůru srdce. Výklad bohoslužby Církve československé husitské v Duchu a v pravdě. Církev československá husitská, Praha 1953

228 Kol.: Bohoslužebná kniha CČSH, Církev československá husitská, Praha 1992. Str. 11 a 25.

229 „*Gloria se zpívá nebo recituje o nedělích mimo dobu adventní a postní, též o slavnostech a svátcích a při významných příležitostech.*“ VPŘM 31 „*Aleluja se zpívá po celý rok mimo dobu postní. V době postní se místo Aleluja zpívá verš před evangeliem, uvedený v lekcionáři. Také se může zpívat jiný žalm neboli traktus, uvedený v Graduale.*“ VPŘM 37

230 „*Chvalozpěvná modlitba duchovního (preface) se mění podle církevního roku nebo příležitosti.*“ In: Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 47

úvod k Prefaci, ale poté společně hned s obcí zpívají Sanctus. Úvod tak vlastně ztrácí smysl, protože se stává jen přechodem k Sanctus.

Již dnes lze však v mnohých obcích pozorovat postupné zlepšování této praxe, zejména mladší duchovní jsou lépe liturgicky vzdělaní a Chvalozpěv nevynechávají.

Bohoslužebná kniha, jak již bylo řečeno, nemá vlastní Chvalozpěvy pro advent a půst. Tyto se však dají nalézt v novém vydání První liturgie. A zcela určitě je zde i prostor pro novou tvorbu. Opomenuty přitom nemusejí zůstat i některé z Chvalozpěvů tzv. Tuháčkova misálu. Ty z nich, které nejsou příliš zatížené dobou vzniku a tehdy prosazovanou teologií, jsou použitelné i v dnešních dnech.

Odpovědí na Chvalozpěv, který zpívá či recituje duchovní, je zpěv Sanctus. Jde o zpěv, který křesťanství převzalo ze synagogální bohoslužby a který vychází ze dvou míst Písma²³¹. „Volání Sanctus umožňuje zakusit situaci bohoslužebné obce: spolu s celým stvořením stojíme před trůnem a Beránkem, jak líčí Zj 4 a 5, a smíme se podílet na chvalozpěvu, který stále přináší jako oběť nesčíselné nebeské zástupy.“²³² Karel Farský při překládání latinského Sanctus přeložil i termín „Hosanna“, který římskokatolická mše v národních jazycích většinou nepřekládá, jako „Sláva“. Jediným lehce problematickým bodem zpěvu Svatý v liturgii CČSH je část nazývaná Benedictus, tedy druhá část zpěvu, protože jej naše liturgie obsahuje ve znění: „Ale požehnaný též, jenž přichází tu k nám tvým jménem.“ Toto znění je zavádějící, protože věta žalmu v této upravené podobě by mohla někoho svádět k tomu, že se zde mluví o duchovním. Patrně z tohoto či podobného pocitu schválená podoba Druhé liturgie text upravila na „Požehnaný buď i Syn, jenž přichází tu k nám tvým jménem.“

3.4.3. Eucharistická modlitba

Zpěv Sanctus je úvodem k druhému ohnisku bohoslužby, kterým je (dle teologických důrazů CČSH) Zpřítomnění Ježíše Krista. Eucharistická modlitba v západní křesťanské tradici (někdy též pod vlivem Východu je používán termín anafora z řec. Αναφοσειν – pozdvihovat, v tomto případě pozdvihovat srdce²³³ či dary). V Návrhu nabízí jednu, v schváleném znění pak tři různé eucharistické modlitby. Návrh ovšem počítá s tím, že bude uveřejněna Bohoslužebná kniha, která bude obsahovat další varianty textů. Plzeňský návrh obsahuje vlastní eucharistickou modlitbu pro každé liturgické období.

---

231 Iz 6,3 a Ž 118,26

232 Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. Str. 443

233 Srv. tradiční úvodní dialog k prefaci „Sursum corda“

Zde se dostáváme k podstatnému problému, kterým je chápání eucharistické modlitby jako tří za sebou následujících částí (modlitba přímluv, zpřítomnění Večeře Páně, modlitba sjednocení). Tento přístup pramení pravděpodobně ještě z praxe tridentské mše, kde Kánon vypadal skutečně jako série jednotlivých modliteb, zakončeným navíc téměř vždy formulí „Skrze téhož Krista Pána našeho. Amen.“²³⁴

Eucharistická modlitba je středem a vyvrcholením celé slavnosti. Její význam vyžaduje, aby jí všichni naslouchali s úctou a v tichosti a aby se na ní podíleli určenými aklamacemi. Celá obec vlastně přednáší svou eucharistii (díkůvzdání) spolu s knězem. Nejde o žádný magický úkon, při němž by tajemná slova měla způsobit zázrak. Je to naopak střed našeho zvěstování, naplnění pověření, které nám dal Kristus. Eucharistická modlitba obsahuje rozhodující výpověď křesťanské víry. Není to chvíle, kdy by se měl věřící modlit něco „sám pro sebe“, má být naopak plně oslovován tím, co říká ten, kdo slavnosti předsedá.²³⁵

Pokud má být eucharistická modlitba zvěstná, měla by též být ve struktuře jednotná. Schválené znění Druhé liturgie však rozhodně s jednotností nepočítá, právě naopak rozděluje eucharistickou modlitbu na několik částí, které se mohou jednotlivě proměňovat. Jde o tyto části: Obětování – Smíření – Chvalozpěv – Díkůvzdání – Ustanovení Večeře Páně – Sjednocení. Problém spočívá zejména ve zmnožení děkovných modliteb do dvou celků nazvaných jako „Smíření“ a „Díkůvzdání“. Jak již bylo výše řečeno, tzv. „Modlitba smíření“ se svým charakterem nehodí být zařazena ještě před prefací a odpovídá daleko spíše právě díkůvzdání (anamnezi). (Srov. přílohu č. 10)

I Preface bývala původně pevnou součástí eucharistické modlitby, až později se na Západě vyvinula v prakticky jedinou proměnnou součást Kánonu. Pokud tento fakt srovnáme např. se 4. eucharistickou modlitbou obnovené liturgie římskokatolické církve, zjistíme, že tam je preface pevnou a neměnnou součástí eucharistické modlitby. Tzv. Hippolytova modlitba, ze které vychází římská 4. eucharistická modlitba, původně neobsahovala zpěv Sanctus. Chvály Stvořitele, které jsou v její dnešní redakci součástí preface, plynule navazovaly za díky za Kristovo vykupitelské dílo. Poté následovala slova ustanovení a modlitba pokračovala přímluvnou částí, která obsahovala i epiklesi. U Hippolyta jde tak o jednotný celek modliteb. Stal se vzorem pro tvorbu dalších eucharistických modliteb.

Farského liturgie (a Návrh a Druhá liturgie) vycházejí ale spíše z pozdější tradice tzv.

---

234 Srov. Farský, Karel: Český misál. Vlastním nákladem, Praha 1919.

235 Srov. Baldovin, J.F.: Eucharistic Prayer. In: The New Westminster Dictionary of Liturgy & Worship. Westminster John Knox Press, London 2002. s. 193

Římského kánonu. Tomu lze vytknout několik chyb: separaci jednotlivých částí eucharistické modlitby na samostatně působící (ač v tridentské mši neměnné) modlitby; zatlačení epiklese do pozadí.

Farský odvážně obnovil epiklesi jako důležitý prvek eucharistické modlitby. V pozdějším vývoji liturgie CČS(H) byla ale epiklese na svém původním místě potlačována mementem a nové místo si našla v modlitbě nad dary.

V následujících kapitolách nejprve nastíním strukturu eucharistické modlitby v Návrhu a poté ve schváleném znění Druhé liturgie. Obojí se pokusím dále okomentovat.

3.4.3.1. Eucharistická modlitba v Návrhu

Návrh na úpravu liturgie počítal tak jako původní Farského liturgie s jednou eucharistickou modlitbou, a ač uvádí pro její části samostatná pojmenování, nijak to neruší jejich jednotu a celá modlitba působí celistvým dojmem. Jednoduše řečeno, tvoří skutečný kánon²³⁶. Tento dojem ale velmi brzy ruší rubrika, že „Další varianty modliteb sjednocení uvádí Bohoslužebná kniha CČSH“. Jde již o krok směrem k dnešnímu stavu, kdy je část eucharistické modlitby pevná, část proměnná. Text eucharistické modlitby z Návrhu je v příloze č. 9

3.4.3.2. Struktura eucharistické modlitby ve schváleném znění Druhé liturgie

Schválené znění Druhé liturgie dělí eucharistickou modlitbu na několik částí, které se, zejména v její druhé části, jeví jako poměrně samostatné celky. Protože jde o členění výrazně odlišné od klasického popisu částí eucharistické modlitby, vynikne vše nejlépe na srovnávací tabulce (příloha č.) Jak vyplývá z této tabulky, Bohoslužebná kniha CČSH chápe část eucharistické modlitby již jako součást přijímání. Oproti První liturgii zde rovněž došlo k přesunutí Lámání chleba a Pozdravení pokoje ještě před modlitbu Páně.

Dle Bohoslužebné knihy začíná vlastní eucharistická modlitba až po zpěvu Svatý. Zde se Bohoslužebná kniha dopouští prvního omylu, neboť integrální součástí eucharistické modlitby je i preface (chvalozpěv) jako proměnná modlitba. Eucharistická modlitba by tedy měla začínat již tam, kde je v Bohoslužebné knize umístěna „Modlitba smíření“. Na její duplicitu vůči anamnezi jsem již upozorňoval.

Úvodní dialog k prefaci byl ve schváleném znění zkrácen o druhou odpověď lidu. Celek pak přestává působit jako skutečný dialog, když duchovní vyzývá k oslavě Hospodina, ale nečeká

---

236 „canon actionis“ = pevný řád konání, slavení. Jedná se tedy o neproměnnou část liturgie

již odpověď lidu.

Po zpěvu Svatý, který je odpovědí na chvalozpěv duchovního, následuje anamneze (v Bohoslužebné knize označena jako Děkuvzdání (eucharistická modlitba)). V podstatě nám Bohoslužebná kniha říká, že eucharistickou modlitbou je pouze anamneze, slova ustanovení večeře Páně jsou již pod samostatným nadpisem. Děkuvčiněním by ale měla být eucharistická modlitba jako celek. To je druhý omyl, jehož se Bohoslužebná kniha dopouští.

Po vší této kritice jedno pozitivní hodnocení: tyto modlitby jsou komponované velmi krásně s přesnými teologickými důrazy. Bohužel však jsou zamýšleny jen jako čtyři různé anamneze, ne eucharistické modlitby jako celky.

Jako příklad jsem zvolil první variantu, neboť ta viditelně čerpá svůj obsah z již zmiňované Hippolytovy modlitby. Pokusím se srovnat tuto modlitbu s příslušnou částí eucharistické modlitby, tak jak je obsažena v redakci 4. římské eucharistické modlitby (příloha č. 10). K tabulce je třeba poznamenat následující: zatímco ve čtvrté římské eucharistické modlitbě je obsažena epiklese ještě před slovy ustanovení, 1. eucharistická modlitba Druhé liturgie CČSH ji interpretuje spíše jako prosbu. Prosíme „o životodárnou přítomnost“ Krista „u této svaté večeře“. Jak jinak může být však Kristus mezi námi přítomen, než ve svatém Duchu? Není již tedy i takto formulovaná prosba epiklesi? Pokud ano, při užití této eucharistické modlitby obsahuje liturgie opět epiklese dvě. Myslím, že tento fakt zejména vynikne ve srovnání s evidentním pramenem v přecházející tabulce²³⁷.

Slova ustanovení byla již v Návrhu „obnovena“ v co nejbibličtější podobě. Druhá liturgie opustila tzv. „Zpívané zpřítomnění“ (v Návrhu ponecháno ještě jako varianta) a slova ustanovení jsou citována podle 1K 11,23-25²³⁸. Jde o krok jednoznačně správným směrem. Zpívané zpřítomnění jednak obsahovalo nebiblické motivy²³⁹, jednak v současnosti již zřejmě přestalo být zvěstným. V době exaktní biblické vědy jsou co nejdoslovnější citace z Písma

237 U ostatních tří eucharistických modliteb tuto „náznakovou epiklesi“ ale nenajdeme. V nich spíše na tomto místě nacházíme úvod ke slovům ustanovení: „...Bud' s námi ve všem našem bytí, tak jako jsi byl se svým Synem a naším Pánem.“; „...Děkujeme ti za to, Ježíši, Pane církve, že nám dnes znovu ze své lásky a milosti otvíráš mocí Ducha svatého své večeřadlo.“; „...Hodláme učinit to, co jsme přijali prostřednictvím apoštolů: Jíst chléb a pít kalich, abychom zvěstovali Kristovu smrt, dokud nepřijde.“

In: Kol: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 88-89.

238 Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku.“ Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to číňte, kdykoli budete pít, na mou památku.

239 „...aby zůstavil nám smysl pozemského utrpení a do srdce vstípil přesvědčení, že se má člověk člověku z lásky obětovat a pít z kalicha života sladké i trpké, příjemné i odporné...“

In: Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 52-53

určitě chápány jako plus jakékoliv křesťanské liturgie. V tomto případě jde o citaci velmi zásadní, a proto je správné ji v liturgii komponovat v co nejpůvodnější podobě, bez zbytečných zásahů navíc.

Po slovech ustanovení ve Druhé liturgii následuje neměnný zpěv, který svým charakterem odpovídá anamnezi. Eucharistická modlitba tak vlastně obsahuje dvě anamnetické modlitby rozdělené slovy ustanovení. V tomto případě jde sice o modlitbu²⁴⁰ teologicky (i hudebně) velmi hodnotnou, nicméně duplikuje funkci, kterou již měla první anamneze. Logičtější by rozhodně bylo, pokud by tato modlitba byla součástí samostatné (možná trochu šířeji pojaté) anamneze.

Epiklese byla, patrně na úkor zpívané modlitby „Velebíme a chválíme tě“ výrazně omezena (v První liturgii jde v podstatě o logické pokračování eucharistické modlitby po slovech ustanovení, i když má více variant, které nejsou přiřazeny k variantním anamnezím, ale lze je libovolně kombinovat). V Druhé liturgii tvoří epiklese krátká prosba ve dvou variantách:

- 1) Duchu svatý, kéž blízkost vzkříšeného a oslaveného Krista slouží všem k procitnutí, k vystřízlivění, k víře, k uzdravení a posvěcení, k obnově a k podílu na věčné dokonalosti.
- 2) Mocný Bože, ty jsi ustrašeným učedníkům poslal Ducha pravdy, aby v nich dotvořil víru, shromáždil je v Kristovu církev a dal jim moc účinně svědčit pro tvou vládu.
Prosíme, sešli téhož Ducha také nám.

Je nutné poznamenat, že i takto zkrácené epiklese obsahují vše, co správná epiklese obsahovat má. Plní funkci prosby o vylití Ducha na shromážděné a na předložené dary.

3.4.3.2.1. *Velebíme a chválíme tě*

Po epiklese následuje druhá aklamace lidu (první je zařazena po modlitbě „Velebíme a chválíme tě“.) Po zvolání duchovního „Kristus prostřed nás.“ obec odpovídá „S námi je a povždy bude.“. Poté dle rubriky obec usedá a zpívá sloku písně. Tato píseň je dalším prvkem ponechaným ze struktury První liturgie. Již tam ale tato sloka písně pozbývá smyslu a stává se spíše nelogickým dělicím prvkem částí, které by měly být spojené. Tato sloka písně vznikla v době, kdy lid zpíval během tiché eucharistické modlitby tridentské mše. Tehdy „překrývala“

---

240 Zpěv je v Bohoslužebné knize v tomto znění:

„D: Velebíme a chválíme Tě, Pane náš, za tvé vtělení, dokonalý život na zemi, tiché odevzdání, utrpení i smrt, za tvé vzkříšení a nanebevstoupení. Ty přebýváš po pravici Otce oslavený, spravuješ a vedeš svou církev ke spáse i službě světu. K tobě voláme přijd’.

O: Kdekoli shromáždí se dva nebo tři ve jménu mém, tam já, tam já jsem v prostřed nich.“

In: Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 90-91

modlitbu duchovního. Farský ji ponechal a posunul za eucharistickou modlitbu. Ve Druhé liturgii je sice posunuta až za epiklezi (oproti První liturgii, kde následuje po slovech ustanovení a aklamaci lidu). I tak je tuto sloku písně třeba chápat jako nadbytečnou a rušící.

„Modlitba ke sjednocení s Kristem“ následuje po sloce písně. Jde opět o další variabilní modlitbu, jejíž text tentokrát není uveden přímo v liturgii, ale v doplňkové Bohoslužebné knize (Malém misálu)²⁴¹. Jedná se o přímluvnou modlitbu, která by dle mého názoru měla být umístěna spíše v jednom celku s epiklezi. Takto oddělena tvoří další víceméně samostatnou a libovolně variovatelnou modlitbu. Jde o dobře strukturované přímluvné modlitby. Bohužel jsou však izolované od zbytku eucharistické modlitby.

Poněkud odlišně interpretuje tuto část eucharistické modlitby Plzeňský návrh, kde po slovech ustanovení následuje druhá anamneze (připomínka Kristovy oběti) na níž lid odpovídá větou z revidované První liturgie „Kdekoliv shromáždí se dva nebo tři...“. Pak následuje epikleze, na jejímž konci duchovní zvolá: „Kristus prostřed nás“ a lid odpovídá: „S námi je a povždy bude.“

3.4.3.2.2. Modlitby sjednocení

Jak oba návrhy, tak schválené znění Druhé liturgie nyní přecházejí do „Modlitby sjednocení“ což je vlastně memento a závěr eucharistické modlitby. Obsahuje prosby za živé i zemřelé, za církev a její představitele, za svět a ty, kdo mu vládnou. V Plzeňském návrhu a ve schváleném znění má vlastní text pro každé liturgické období. V Návrhu zůstává neproměnným mementem, do kterého je však při vzpomínce na zesnulé vkládána hudební vložka.

3.4.3.2.3. Lámání chleba

Liturgická praxe lámání chleba vychází z orientálního způsobu stolování, kde lámání

241 Jako příklad uvádím opět modlitbu určenou pro dobu adventní:

„Živý Bože, proroci obraceli zraky tvého lidu ke dni, kdy nám pošleš svého Syna. Jeho apoštolové nás pak naučili modlit se k tobě ve tvém jménu. Tak tu před tebou stojíme: vyhled' z tváře světa všechnu vzpouru a modlářství. Ty podvracíš cestu bezbožných, pozvedáš ponížené, ujímáš se opuštěných, chráníš bezdomovce, otevíráš oči slepých a zastáváš se spravedlivých. Přijmi nás pod svou vládu, obživ nás a dej nám pokojný život ve svornosti a lásce.

Ještě jednou, Bože, ti předkládáme své přímluvy za církev Kristovu, za všechny lidi, za náš svět a za celé stvoření. Do tvých rukou odevzdáváme všechno, co jsi nám dočasně svěřil: svou církev, své rodiny, tento národ i celý lidský rod; svou minulost, přítomnost i budoucnost.

V příbytku budoucí slávy Kristovy ať spočinou všichni, kteří nás předešli na věčnost, když svůj život zasvětili následování svého Mistra a Pána.

Modlíme se za obecnou církev, za církev československou husitskou a za všechny, kteří patří k této obci: Dej, abychom bohatli ve všech duchovních darech, spolehlivě svědčili a sloužili k užítku svým bližním. Spolu s celou dosud rozptýlenou církví vyhlížíme slávu Spasitele světa.“

In: Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 1992. Str. 12

chlebových placek má často posvátný charakter, protože je provádí otec či hospodář a nalámané části rozdělují ostatním. Židovská beracha chval a díky činí z tohoto aktu stolní modlitbu. Kristus se svými učedníky „pronesl modlitbu díky, vzal chléb a lámal.“²⁴² Zcela jistě tak křesťanské obřady eucharistie vždy obsahovaly lámání chleba. „Dělo se tak před Modlitbou Páně (v Miláně) nebo po ní (v Římě). V Římě to byl zdoluhavý proces, pro nějž se proměněný chléb přinášel na paténách a ve lněných sáčcích před biskupy a kněze. Při tom se zpívalo Agnus Dei; naproti tomu v Galii se tento zpěv měnil, v Miláně se nazýval confractorium. Od 11.-12. století se chléb pro přijímání lidu připravoval předem přímo ve formě malých tenkých hostií, takže lámání ztrácí prakticky význam; formálně se však podržuje lámání kněžské velké hostie.“²⁴³

V Druhé liturgii následuje Lámání chleba po „Modlitbě sjednocení“. Oproti První liturgii bylo společně s následným Pozdravením pokoje přesunuto před Modlitbu Páně. Ačkoliv lze najít analogii ve zmiňovaném Milánském ritu, toto umístění můžeme sledovat i u starogalské i u středověké ambrosiánské liturgie. Ve východních liturgiích nastává bezprostřední příprava darů k přijímání až po Modlitbě Páně. Dle názoru Pavla Hradilka je přesun prováděný i Druhou liturgií CČSH historicky i teologicky zdůvodnitelný²⁴⁴.

Vlastní text Lámání chleba byl také upraven. Namísto „Chléb živý“ nyní text začíná slovy „Kalich smlouvy“. Tato náhrada byla patrně provedena pro posílení charakteru přijímání (pod obojí způsobou). Modlitba není uvedena nadpisem „Lámání chleba“ tak jako v První liturgii. Plzeňský návrh je téměř totožný, jeho úvodní zvolání je: „Chléb a kalich, Bože“ Přesto nadále obsahuje zpěv vytvořený Karlem Farským, který nahradil římskou modlitbu Agnus Dei. Protože jde o modlitbu k lámání chleba, je zde zmínka o kalichu zbytečná a nepomáhá k jejímu pochopení, naopak jej značně znesnadňuje. Zcela určitě pak nijak neposiluje charakter přijímání pod obojí způsobou a stává se nechtěně spíše prázdňým gestem. Modlitba není uvedena rubrikou. V První liturgii je řečeno, že „duchovní drží chléb ve výši prsou“ a dále „chléb láme“. Bohužel se tak tato modlitba v úpravě Druhé liturgie stává dalším znejasňujícím prvkem. Měla by aspoň obsahovat příslušné rubriky, tak jak je tomu v První liturgii.

Farského zpěv, jak již bylo zmíněno, je náhradou za římský zpěv „Agnus Dei“. Jako jednoznačný klad Farského práce je třeba napsat, že v době, kdy v tridentské mši věřící zpívali „sloku písně k Agnus Dei“ a kněz se potichu modlil tuto modlitbu, ve Farského liturgii

242 Srv. Mk 14,22; L 22,19; L 24,30; J 21,13; 1K 11,23

243 Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. Str. 238.

244 Srov. Hradílek, Pavel: Hledání podoby západní liturgie. Getsemany, Praha 2001.

zaznívá ač s odlišným textem (pouze však slovně, nikoli významově) hlasitě a ke všem. Ve zpěvnících CČS(H) však zůstaly příslušné sloky mešních písní a po reformě zpěvníku dokonce samostatné písně určené vlastně jako „náhrada“ za zpěv „Agnus Dei“. Tyto písně se svým charakterem nehodí do jakékoliv jiné části bohoslužby, přesto jsou zpívány většinou v libovolných místech. Domnívám se, že by měly být buď označeny a přijaty jako alternativní zpěvy za Farského zpěv k Lámání chleba, nebo ze zpěvníku vypuštěny²⁴⁵.

3.4.3.2.4. Pozdravení pokoje

Již v prvotních dobách křesťanské církve bylo „políbení pokoje“ výrazem vzájemnosti ve společenství věřících²⁴⁶. Tento akt „jako pečeť“ uzavírá společnou modlitbu²⁴⁷. Pro mučedníky Hippolyta a Justina je završením přímlov. V římské liturgii se brzy začíná objevovat na konci eucharistické modlitby²⁴⁸. Řehoř Veliký jej zařadil před Lámání chleba jako přípravu na samotné přijímání. Během doby se nejprve vytvořila forma, kdy se „pokoj šířil“ od oltáře dále mezi lid, ale postupně se omezil jen na klérus. Zároveň splynulo s Lámáním chleba a při soukromých mších bylo zcela vynecháváno. V tomto stavu jej zná i Farský při tvorbě své liturgie. Omezil jej vlastně na pouhé přání pokoje a odstranil vlastní akt (ať již políbení, nebo jiné formy).

V Misálu Pavla VI. z r. 1970 je pozdravení pokoje umístěno opět před lámání chleba. Ačkoliv nechává samotnou formu na rozhodnutí biskupské konference, jasně stanoví, aby se pozdravení pokoje konalo při každé bohoslužbě.

V CČSH se objevují snahy o obnovení původní funkce Pozdravení pokoje. „Farského liturgie uchovává povědomí, že k obecenství s Ježíšem Kristem, založeném na víře, je třeba pokání, čistoty srdce a smíření s lidmi. Z Didaché, kap. XIV., poznáváme, že nikdo z křesťanů, kdo byl ve sváru s bližním, nesměl bez usmíření jíti ke stolu Páně, „aby Vaše oběť byla čistá.“²⁴⁹ „I „svatý polibek“ byl – zdá se – pevnou liturgickou částí, sloužící k plnému sbratření a obecenství údů církve v lásce. (1 K 16,20; Ř 16,16; 1 Tes 5, 26; 2 K 13,12; 1 Pt 5,14)“²⁴⁹.

245 V římskokatolické církvi je i dnes např. Píseň „Hospodine, všech věcí Pane“ přijímána se všemi svými částmi, tedy i se zpěvy, které nahrazují mešní Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus a Agnus Dei.

246 Srv. Ř 16,16: „Pozdravte jedni druhé svatým políbením.“; 1K 16,20: „Pozdravují vás všichni bratří. Pozdravte se navzájem svatým políbením.“; 2K 13,11: „Nakonec, bratří: žijte v radosti, napravujte své nedostatky, povzbuzujte se, buďte jednomyslní, pokojní, a Bůh lásky a pokoje bude s vámi. Pozdravte jedni druhé svatým políbením.“; 1Te 5,26: „Pozdravte všechny bratry svatým políbením.“; 1P 5,14 „Pozdravte jedni druhé políbením lásky. Pokoj všem vám, kteří jste v Kristu.“

247 Tak to uvádí Tertulián ve spisu De Otatione, XVIII.

248 Např. v augustiniánském ritu (dodnes zachovalém) se ale vyskytuje čtyřikrát (po každé kolektě a na konci eucharistické modlitby)

249 Rutrlé, O., Trtík, Z., Vzhůru srdce, Výklad bohoslužby CČS v duchu a pravdě, HČSBF, Praha 1953. Str. 74

Rovněž úprava Farského liturgie, vypracovaná na semináři v Železné Rudě v únoru 1889 a doplněná příspěvky z teologické konference v Praze v srpnu 1989, kde na straně 5 v části Pozvání ke stolu Páně je uvedeno po zvolání Pokoj všem: „Zde je možno zavést zvyk podávání rukou“. Stejně tak jedna z již přijatých alternativních modliteb před Přijímáním, tak jak je uvedena v První liturgii, k této praxi otevřeně vybízí: „Beránku Boží, který snímáš hříchy světa, smiluj se nad námi. V čas milosti nás vyslyš, když tě prosíme, abychom ke tvému stolu nepřistupovali nehodně. Očisti nás od všeho, čím bychom poskvrnili tvůj svatý stůl a dej, ať nám není zatěžko podat ruku na usmířenou...“²⁵⁰

Téměř totožně se vyjádřil současný patriarcha církve, ThDr. Tomáš Butta, když v Teologické revue v roce 1977 napsal: „Koinonický charakter večeře Páně je zřetelný i v částici „pax“. V naší liturgii přání pokoje „pokoj Páně povždy s vámi“ vyřizuje duchovní věřícím bezprostředně po lámání chleba... Do návrhu Druhé liturgie CČSH byl zařazen pozdrav pokoje spojený se vzájemným podáváním rukou věřícími (předsněmovní návrh z roku 1989), ale v liturgických textech schválených sněmem v roce 1991 již není uveden. Dozvuk nacházíme v modlitbě před přijímáním: „... dej, ať nám není zatěžko podat ruku na usmířenou.“ Není vyloučeno, že by mohla být touha po usmíření a přání pokoje druhým vyjádřeny i konkrétním gestem a jednáním věřících.“

Rada starších Husova sboru v Praze-Vršovicích podala sněmovní návrh na úpravu liturgie v tomto smyslu: „Navrhujeme své církvi přijmout pozdravení pokoje jako alternativní prvek do Liturgie Karla Farského.“²⁵¹ Na tento návrh bylo Liturgickým výborem odpovězeno, že tato praxe není v Liturgii zavedena, ale „pokud se koná, není to na závadu, nesmí však být narušen průběh Liturgie.“²⁵²

Na základě uvedených pramenů se domnívám, že v církvi skutečně existuje snaha o obnovení pozdravení pokoje v jeho relativně původní podobě. Proto by tato skutečnost měla být zohledněna i v liturgických knihách. Za současné zvolání kněze „Pokoj Páně buď vždy s vámi“ s odpovědí lidu „I s duchem tvým“ (V Druhé liturgii „Ten pokoj všem!“) je jistě možné přidat slovní výzvu kněze, např.: „Pozdravte jedni druhé pozdravením pokoje.“²⁵³

---

250 Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 64.

251 Citováno dle „Pozdravení pokoje – sněmovní návrh“ <http://www.husuvsbor.cz/?p=463>

252 Citováno dle „Pozdravení pokoje – odpověď Liturgického sněmovního výboru“ <http://www.husuvsbor.cz/?p=468>

253 Pokus o co nejdoslovnější interpretaci zmíněného textu Ř 16,16

3.4.3. Přijímání (Communio)

Latinský výraz pro přijímání - *communio* neznámá ani tolik „sjednocení, spojení“, jako daleko spíše „společné vlastnictví, péči“. Ve staré církvi označuje tento termín společenství církve jako takové a také společenství v dané obci či společenství obci mezi sebou navzájem. Hrozivě znějící výraz „exkomunikace“ znamená vyloučení z tohoto společenství až do doby opětovné rekongregace (usmíření). V prvotní církvi bylo přijímání eucharistie zcela přirozenou formou účasti na ní. Věřící si posvěcený chléb brali domů, aby jej přijímali i během týdne a dávali jej též nemocným, kteří se společných obřadů nemohli zúčastnit. Všichni tak byli hmatatelně stále začleněni do společenství. Biskupové si navzájem posílali eucharistii na znamení jednoty církve²⁵⁴.

S tím, jak poklesla četnost přijímání věřících, stoupala zároveň úcta k eucharistii. Přijímání se chápalo jako cosi výjimečného, co se očekává např. dle Čtvrtého lateránského koncilu (1215) již jen o Velikonocích. Teprve dekret Pia X. o častém přijímání (1905) znovu otevřel možnost každodenního přijímání.

Tento vývoj je třeba mít na paměti při kritice tzv. „zástupného přijímání“, které bylo častým jevem v CČSH ještě v docela nedávné době. Naše liturgické knihy přímo počítají s možností, že věřící nebudou k Večeři Páně přistupovat, když výzvy k přijímání uvádí pod samostatným nadpisem „k přijímání věřících.“ Ke konci přijímání je i v Druhé liturgii připojena rubrika, že „Nepřistoupí-li k večeři Páně nikdo ze shromážděné obce, přijímá duchovní sám.“²⁵⁵ Bohužel i Základy víry tuto praxi výslovně zmiňují: „Při pravidelných bohoslužbách přijímá za shromážděnou obec kněz, kdežto přijímání celou obcí je obvykle vázáno na svátost pokání se zpovědí.“²⁵⁶ Ještě dnes se vyskytují náboženské obce, kde věřící přijímají pouze výjimečně²⁵⁷. Tento stav však již nemá jakéhokoliv opodstatnění. Vždyť i v reformačních církvích dnes

---

254 V římské liturgii existuje částečně dodnes tzv. *Fermentum* (kvas), což je kus eucharistického chleba, který původně papež posílal kněžím titulárních římských kostelů, aby jej symbolicky vkládali do kalicha při slovech „*Pax domini semper vobiscum*“. Vzájemné posílání eucharistie mezi biskupy bylo obvyklé až do 4. století, mělo jít o demonstraci jednoty církve. Později *fermentum* začalo symbolicky připomínat jednotu církve, i když nebylo posíláno. Inocenc I. Dokládá r. 416 tento obyčej pro každou neděli, později byl zredukován na největší svátky. Až do zavedení nového mešního řádu r. 1970 Misál stanovoval, že při slovech pozdravení pokoje kněz vpouští do kalicha částečku hostie, tento úkon byl ale již čistě symbolický a pro věřící vlastně i nepostřehnutelný, neboť kněz sloužil mši zády k lidu. Tuto praxi však nevylučuje ani nový Misál (1970). Dle rubrik v českém znění: „Kněz láme hostii, její část vpouští do kalicha a potichu říká: Svátost Kristova těla a jeho krve ať nám slouží k věčnému životu.“ In: Kol. Český misál. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1980.

255 Kol.: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2008. Str. 97

256 Trtík, Zdeněk: Základy víry. Ústřední rada CČSH, Praha 1958. Čl. 329

257 Tento stav však nepramení jen z tradice římskokatolické, nýbrž stejně tak i z tradic protestantských, kde je eucharistie spojena často jen s největšími svátky a brána jako záležitost velmi výjimečná.

mnohde panuje trend zcela opačný – k co nejčastějšímu přijímání. K co nejčastějšímu přijímání vyzývá věřící CČSH i její sněm z r. 1983²⁵⁸.

3.4.3.1. Modlitba Páně

Modlitba Otče náš (Pater noster) je užívána ve všech křesťanských církvích v podobě, která je převzata z Mt 6,9-13²⁵⁹ s úpravami podle Lk 11,2-4²⁶⁰. Jde o „pravzor“ všech křesťanských modliteb, vždyť Ježíš svým učedníkům sám říkal „Vy se modlete takto.“ „Vzorem našich modliteb je Otčenáš, protože je to modlitba, které nás naučil náš Spasitel.“²⁶¹ Obsahově jde o modlitbu společenství, které vyhlíží příchod Božího království, ale již teď mají vnitřní zakotvení v Otcově domě²⁶². Tato modlitba má své pevné místo v křesťanské liturgii na několika místech: v liturgii, v denní modlitbě církve, v křestní výuce a samozřejmě v soukromých modlitbách.

Co se liturgie týče, dle názoru Církevních otců má tato modlitba návaznost na eucharistii nejen pro obsaženou prosbu o denní chléb, ale především v prosbách o odpuštění, bez něhož nemůže existovat skutečné communio²⁶³. „V Římě byly proto Pater noster spolu s políbením pokoje zařazeny bezprostředně před přijímání, po lámání chleba. Řehoř Veliký tuto modlitbu připojil přímo za eucharistickou modlitbu. V evangelické bohoslužbě se v důsledku vypuštění eucharistické modlitby často zařazuje mezi prefaci se Sanctus a Slova ustanovení.“²⁶⁴

V liturgii je Modlitba Páně vždy pevně zarámovaná především uvedením duchovního (a v římské liturgii závěrečným embolismem). Modlitbu se většinou modlí celá obec společně. V římské praxi ji recitoval liturg sám a obec odpovídala jen závěrečnou prosbou „...sed libera nos a malo“ a „amen“ po embolismu. Tato praxe měla zcela určitě vliv na evangelické agendy, kdy se měl duchovní rovněž modlit Otče náš sám a obec doxologií.

Ve Farského liturgii byla tato modlitba od počátku spojena s nápěvem vzatým z Jistebnického

258 „Ve svátostném dějství vstupuje živý Kristus z milosti Ducha svatého do života věřících a proměňuje je. ... Církev si uvědomuje, že každý společný stůl chce Kristus posvětit svou přítomností. Proto je cesta ke stolu Páně vždy otevřena celému shromáždění. Sněm ukládá náboženským obcím časté přijímání večeře Páně všemi účastníky bohoslužeb.“ Pastoračně-výchovná směrnice VI. sněmu CČSH. In: Usnesení VI. řádného sněmu Církve československé husitské. Ústřední rada CČSH, Praha 1983. Str. 70.

259 „Otče náš, jenž jsi v nebesích, buď posvěceno tvé jméno. Přijď tvé království. Staň se tvá vůle jako v nebi, tak i na zemi. náš denní chléb dej nám dnes. A odpusť nám naše viny, jako i my jsme odpustili těm, kdo se provinili proti nám. A nevydej nás v pokušení, ale vysvobod' nás od zlého.“

260 „Otče, buď posvěceno tvé jméno. Přijď tvé království. náš denní chléb nám dávej každého dne. A odpusť nám naše hříchy, neboť i my odpouštíme každému, kdo se provinuje proti nám. A nevydej nás do pokušení.“

261 Trtík, Zdeněk: Základy víry. Ústřední rada CČSH, Praha 1958.

262 Srv. Ř 8,14n; Gal 4,6n

263 Srv. Mt 5,23n

264 Berger, Rupert: Liturgický slovník. Vyšehrad, Praha 2008. Str. 354

kancionálu (tento nápěv se objevuje i v evangelických a římskokatolických zpěvnících). Zřejmě právě kvůli tomuto nápěvu došlo k textové úpravě v úvodu modlitby, kdy spojka „jenž“ byla nahrazena za „který“. Farský rovněž vynechává mešní embolismus a připojuje po vzoru evangelických agend rovnou doxologii. Celou modlitbu se má modlit celá shromážděná obec.

3.4.3.2. Pane, nejsme hodni

Po Modlitbě Páně kněz vyzývá shromážděné k poslednímu „aktu pokání“ před přijetím chleba a kalicha. Shromáždění společně vyznává svou nehodnost k přijetí Pána slovy, která jsou parafrází na text Mt 8,8 (a L 7,6). Slova setníka byla převzata do římské mše v mírně upraveném znění: „Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum: sed tantum dic verbo, et sanabitur anima mea.“. Nejsou tedy vztažena k nějakému ze služebníků, ale přímo k duši toho, kdo prosí.

Ve Farského liturgii byla původní latinská formule upravena do plurálu. Stalo se tak kvůli překladu, kdy vadil výraz „nejsem hoden“, který by diskriminoval přítomné sestry. Škoda, že tehdy autoři nepomýšleli na záměnu sloves, tak jak to učinil Český misál z r 1980: „nezasloužím si“²⁶⁵. Ve Farského liturgii je tedy tato prosba před přijetím svátosti formulována v plurálu a třikrát se opakuje²⁶⁶. Druhá liturgie v tomto místě neuvádí rubriku, která by hovořila o opakování po třikrát, ale možná i právě proto je v případě jejího použití prosba stále recitována třikrát. Pokud bylo zamýšleno recitovat prosbu jen jednou, citelně zde chybí potřebná rubrika specifikující, kolikrát se prosba má říkat.

3.4.3.3. Výzva k přijímání

Druhá liturgie ve svém schváleném znění uvádí kratší výzvy kněze k přijímání věřících, než jaké nacházíme v První liturgii. „Kristus nám připravil stůl a stal se naším milostivým Hostitelem; přistupme k němu!“; „Kdo jste připraveni, přistupujte ke stolu Páně; kdo nejste, modlete se a činite pokání!“; „Kdo jsi přijal Ježíše Krista za svého Spasitele a v něm své znovuzrození pro život věčný, přistup a přijímej!“²⁶⁷. Poté následuje stejně jako v První

265 Srov. Kol.: Český misál. Česká liturgická komise, Praha 1983. s. 463

266 Trojí opakování vychází z tridentské mše, kde se tuto modlitbu modlil kněz i lid třikrát střídavě (tedy celkem šestkrát) a mezitím se recitovalo Confiteor s absolucí. „To odpovídalo způsobu přijímání nemocných a svědčí to dobře o tom, do jaké míry bylo přijímání těla Páně dočasně z eucharistické slavnosti vytěsněno a v rámci liturgie považováno za zvláštní ritus navíc.“ Emminghaus, Johannes: Eucharistie. Sít', Praha 2001. Str. 141

267 Kol. Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 96

liturgii společný zpěv „Požehnaný, jenž přichází k nám jménem Páně. Hospodin v něm sám tu zjevuje se nám.“

Jak jsem již napsal v úvodu, liturgické knihy CČSH předpokládají možnost, že přijímá pouze duchovní. Je to jistě otázka zvyků členů obce, domnívám se však, že tento fenomén již naštěstí ustupuje a věřící přistupují k přijímání při každé příležitosti.

3.4.3.4. Přijímání

Samotné přijímání v Druhé liturgii stejně jako v První je vysvětleno rubrikou, že „duchovní podává věřícím chléb máčený ve víně.“²⁶⁸. Zajímavá je praktická úloha laiků dle zvyklostí CČSH. V prvních letech církve bývalo považováno za čest a výsostné právo čelních představitelů náboženské obce nést okřín s chlebem (v případě, že svátost nevysluhovalo více duchovních). V současné době tuto službu může konat vlastně každý pokřtěný věřící, který ví, co znamená Večeře Páně²⁶⁹.

Večeře Páně je v CČSH podávána věřícím formou intinkce (intinctio). Je třeba poznamenat, že tento způsob není spojen ani s husitskou tradicí, ani s tradicí reformační. Jde sice o přijímání pod obojí způsobou, v 15. století však u husitů byla svátost vysluhována odlišně, totiž nejprve podáváním chleba a posléze pitím z kalicha (či podáváním vína pomocí lžičky).

Římskokatolická církev zná čtverý způsob podávání kalicha věřícím: 1) pití z kalicha; 2) namáčení hostie; 3) pití pomocí trubičky; 4) podávání lžičkou. Je dovoleno podat kalich laikovi, ale již není dovoleno, aby si laici kalich podávali vzájemně. Hostie jsou v současné praxi stále častěji podávány na ruku.

K podávání formou intinkce vedly tvůrce CČSH zřejmě asi hygienické důvody a množství věřících v počátcích církve. Luterské církve uznávají tento způsob podávání Večeře Páně, ale pouze jako zcela výjimečný, např. pro službu v domovech důchodců.

V praxi CČSH je jistě možné a doporučitelné, aby se aspoň v menším společenství konala svátost večeře Páně právě pitím z kalicha. Nejen proto, že je to tak bližší praxi husitské a

---

268 Kol: Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Církev československá husitská, Praha 2004, Str. 92

269 S poněkud odlišným vývojem se můžeme setkat i v římskokatolické církvi. Zatímco dříve bylo vysluhování eucharistie výlučně v rukou biskupů, kněží a jáhnů, v pokocilní době se značně rozvíjí pověření službou akolyty (z řec. akolúthos = služebník, žák; dříve šlo o samostatné, tzv. nižší svěcení, které bylo udělováno již jen formálně). Na základě motu protia „Ministeria quedam“ Pavla VI. Z 15. srpna 1972 se služba akolyty stala pověřením. Akolyta je pověřen k vysluhování svátostí eucharistie nejen v liturgickém shromáždění, ale také k přijímání nemocným. Může také vystavovat svátost k adoraci a ukládat ji do svatostánku. Problémem spojeným s tímto pověřením zůstává, že touto službou mohou být dle římského práva pověřeni jen muži, což vede k tomu, že se tato služba bohužel příliš neuplatňuje.

reformované církve, ale především pro větší podobnost se skutečnou hostinou. Vždyť svátost eucharistie je předzvěstí hostiny v nebeském království, kterou v naději víry vyhlížíme²⁷⁰.

3.4.3.5. Modlitba po přijímání

Je to modlitba předsedajícího, která uzavírá slavení eucharistie, dříve byla nazývána jako „postcommunio“ či „oratio ad complendum“. Má stručnou formu římských orací. S vděčností připomíná přijaté dary a obsahuje v různých formách prosbu, aby toto slavení přineslo své ovoce²⁷¹. Obrací se zásadně k Otci skrze Krista a je uzavřena aklamací Amen.

Ačkoliv tato modlitba byla vždy pevnou součástí propria, ve Farského liturgii přísluší spíše k ordináriu. Původně zde byla umístěna jedna jediná neproměnná modlitba. V současném znění liturgie má několik málo variant. Byla také přesunuta až za sloku písně k přijímání a nazývána jako „modlitba před požehnáním“. Bezprostředně po přijímání kněz říká jednu ze tří krátkých modliteb chval.

Druhá liturgie správně chápe, že tyto modlitby by měly být stručné a sjednocuje je zpět do jediné. Ve schváleném znění nabízí čtyři varianty, z nichž dvě svou stavbou odpovídají struktuře římské orace, první dvě jsou spíše chválou.

První z variantních modliteb je formulována jako oslava Boží trojice, kdy jsou oslovovány postupně všechny tři Božské osoby²⁷². Druhá modlitba je takřka oslavným hymnem²⁷³, který byl již užit v První liturgii. Tento hymnus je jednou z mnoha parafrází liturgie Jana Zlatoústého, které u Farského nacházíme.

Třetí a čtvrtá modlitba, jak jsem již napsal výše, mají téměř klasickou strukturu římské orace, protože se obrací k Bohu Otci a mluví o plodech, které má přinést přijetí darů.

Na všechny modlitby odpovídá shromážděná obec zvoláním „Jsme živi, avšak již ne my, žije v nás Kristus.“ Jde o parafrázi na Gal 2,20²⁷⁴ a je do Farského liturgie převzata rovněž z křesťanského Východu, z liturgie Jana Zlatoústého. Touto modlitbou a aklamací končí

---

270 Srv. s druhou eucharistickou modlitbou CČSH: „...Přispěj nám svým Duchem, abychom ve víře a vzájemné lásce byli naplněni pravou radostí a pokojem, když se nám zpřítomňuješ ve své večeři poslední, abys nás pak hostil u svého stolu zde v našem sboru a jednou v plné slávě ve svém věčném království.“ In: Bohoslužebná kniha CČSH. Církev československá husitská, Praha 2004. Str. 51

271 Srv. VPŘM 56

272 „Sláva tobě, věčný Otče, který jsi poslal svého Syna na svět, aby nás uvedl pod tvou vládu. Sláva tobě, Kriste, který jsi nám v evangeliu zjevil plnost života. Sláva tobě, svatý Duchu Boží, který jsi nás oživil.“

273 „Jásej, církvi Boží, že sláva Hospodina, tvého Boha, vzešla nad tebou. Hled, náš Král nás navštívil, Beránek náš čistý přišel k nám; nechť vládne mezi námi!“

274 „...nežiji už já, ale žije ve mně Kristus. A život, který zde nyní žiji, žiji ve víře v Syna Božího, který si mne zamiloval a vydal sebe samého za mne.“

přijímání.

3.5. Závěrečné obřady

3.5.1. Oznámení

Zatímco v První liturgii je prostor pro sborová oznámení umístěn až po požehnání, ve Druhé liturgii se nachází ještě před ním. Rovněž Návrh je předkládá také po požehnání. Zdá se však logičtější, aby byla oznámení skutečně konána ještě před požehnáním, protože to je zároveň vysláním a logicky by pak mělo být posledním aktem naší bohoslužby. Je třeba ale mít na paměti, že bohoslužebná oznámení by měla být co nejstručnější. V obci, kde nyní nejčastěji participují na slavení liturgie, se často bohoslužebná oznámení „protáhnou“ na více než deset minut a najde se vždy dost lidí, co ještě něco chtějí dodat. Posiluje to možná sice vědomí sounáležitosti společenství, ale zároveň velmi prodlužuje liturgii. Samozřejmě je také jasné, že pouhým poslechem v paměti stejně mnoho nezakotví. Bylo by proto možná lepší do tohoto místa zařazovat skutečně jen nejnutnější bohoslužebná oznámení a ostatní oznámit raději až po skončení liturgie (tedy i po zpěvu závěrečné písně a odchodu duchovních) nebo jinou než slovní formou (farní časopisy, vývěsky etc.)

3.5.2. Čtení k vyslání

Tridentská mše zná tzv. „Poslední evangelium“, přidávané za požehnání. Jde o Janovský prolog (J 1,1-14), který čte kněz s obvyklým úvodním dialogem. Je čteno od epištolní strany oltáře. Ve Farského liturgii lze nalézt obnovu „Posledního evangelia“ ve „čtení na cestu“. Jde o biblický text čtený duchovním před požehnáním a braný dle příslušných kazatelských cyklů. Nevznikl však z posledního evangelia, ale z římské antifony k přijímání (Communio). V liturgii CČS(H) však vývojem byla tato antifona oddělena od samotného přijímání a přeznačena na čtení k vyslání. V této podobě jej zachovává i Druhá liturgie. Tato antifona by měla být vrácena na své původní místo, jako zpěv po přijímání. Recitována by měla být tam, kde není možný zpěv. Jinak působí poněkud nadbytečným dojmem.

3.5.3. Požehnání

Tak jako ve všednodenním životě běžný pozdrav i při loučení, v liturgii tuto funkci plní právě požehnání. I jím se projevuje sounáležitost a bratrství uvnitř shromážděného společenství. Kněžské požehnání v liturgii je však relativně „mladé“; bylo připojeno teprve v pozdním středověku. Předtím žehnal kněz jen jednotlivé věřící při odchodu z kostela, „Dodnes je

zvykem, že takto při odchodu žehnají biskupové (střídavě vlevo a vpravo)²⁷⁵.

Požehnání jak v První, tak v Druhé liturgii vychází z klasického modelu žehnání v západní liturgii. Jeho textem však není trojiční formule, ale text, který se má co nejvíce blížit epištolním pozdravům. V CČSH není zvykem udělovat slavnostní požehnání²⁷⁶.

---

275 Emminghaus, Johannes: Eucharistie. Sít', Praha 2001. Str. 147

276 „V některých dnech a při některých příležitostech vkládá se podle rubrik před žehnací formulí jiná slavnostnější formule anebo žehnací modlitba.“ VPŘM 124. Tyto žehnací formule, jichž římskokatolická církev užívá, odpovídají staré tradici, zvláště pro propouštění těch, kdo nepřijímají, před pozdravením pokoje.

4. Závěr

Předkládaná práce se pokusila ve své první části zhodnotit textový i teologický vývoj liturgie v Církvi československé (husitské). Soustředila se na Farského překlad římské mše v r. 1919, první liturgické reformy mladé církve, liturgické rozrůznění i sjednocení v nově koncipované Farského liturgii v r. 1923. Dále práce sledovala vývoj právě této liturgie, především její revizi z r. 1939 a pokusy o liturgickou obnovu v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století.

Práce dochází k závěru, že zejména revizí došlo k znejasnění některých částí Farského liturgie. Nebyla uvedena do souladu s Učením, oficiálním věroučným dokumentem církve, ale zároveň nezůstala věrná svému původu.

Hlavní část práce se pak soustředila na rozbor jednotlivých částí Druhé liturgie v podobě, v jaké byla přijata sněmem v r. 1991. Práce se tuto liturgii pokouší srovnávat se zmiňovanými návrhy z předcházejících let. Zejména konstatuje, že v současné podobě Druhé liturgie je bohoslužba slova rozdělena na dvě části, přičemž první čtení je od ostatních ostře odděleno. Dále nejsou správně vnímány antifony – vstupní antifona (Introit) a antifona k přijímání (Communio). V podstatě pouze antifona k obětování (Offertorium) je na správném místě. Písň lidu nejsou vnímány ve vztazích k těmto antionám, spíše jsou vnímány jako oddělení jednotlivých částí liturgie. Také eucharistická modlitba je bohužel chápána spíše jako série jednotlivě proměnných modliteb než jako jedna velká děkovaná modlitba církve.

Práce se pokouší však nejen kritizovat, ale také navrhnout řešení. Proto je v příloze umístěn návrh na úpravu Druhé liturgie ve smyslu opravy kritizovaných chyb (příloha č. 12). Tento návrh si nečiní nároky na jakoukoliv oficialitu, je pouze osobním názorem autora práce.

Summary

Presented work has in its first part tried to evaluate both textual and theological development of the liturgy in the Czechoslovak (Hussite) church. It has focused on Farsky's translation of the Roman Mass from 1919, first liturgical reforms of the young church, liturgical diversification and unification in newly conceived liturgy by Karel Farsky in 1923. The work further follows development of such liturgy, especially its revision in 1939 and attempts of liturgical renewal in seventies and eighties of the twentieth century.

The final conclusion of the thesis resides in stating that revision was crucial for blurring certain parts of Farsky's liturgy. It was not conciliated with Učení, official doctrinal document of the Church, and also didn't stay in line with its origin.

The main part of the work is focused on analysis of singular parts of Second Liturgy as it was adopted by Assembly in 1991. We attempt to compare this liturgy with earlier versions as mentioned above. This thesis particularly states, that recent version of the Second Liturgy presents two parts of the liturgy of the Word, when the first reading is sharply distinguished from the rest. Furthermore, Opening antiphon (Introit) and Communion antiphon (Communio) are misleadingly placed. In fact, only Offertory antiphon (Offertorium) is located correctly. Songs of the people are not seen as related to those antiphons, but rather as dividers of various parts of the liturgy. Eucharistic prayer is unfortunately also regarded more as a series of singularly varying prayers, than as one long thanksgiving.

The work does not attempt to solely criticise, but to offer a solution. Therefore in the attachment you can find a proposal for adjustment of the Second Liturgy, which has its core in correcting crucial aspects, as they are commented above. This suggestion does not claim any official dimension, it only expresses personal view of the author of this work.

Použitá literatura

Prameny

Korespondence K. Farského s A. Dubským, 15: 4. 1925 (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Kronika Náboženské obce Církve československé (husitské) v Uherském Brodě (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Liturgie, Bohoslužebná kniha. Návrh pro předsněmovní rozhovory. Plzeň 1989 (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Návrh na textovou úpravu Farského liturgie. Ústřední rada CČSH, Praha 1978. (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Příloha Práva národa č. 1. a 2., r. 1919, str. 6-7 (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Stejskal, Rostislav: *Vyznání víry*. Otakar Pokoj, Brno (nedatováno). (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Tuháček, Alois: *Návrh nové liturgie*. Plzeň 1921 (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Usnesení 1. zasedání VI. sněmu ze dne 17. 10. 1971

Zápis ze schůze liturgického výboru z 12. 2. 1920 (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Zápis ze schůze liturgického výboru z 9. 4. 1920 (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Zápis ze schůze liturgického výboru z 14. 6. 1920 (Archiv CČSH, neinventarizováno)

Literatura

Berger, Rupert: *Liturgický slovník*. Vyšehrad, Praha 2008

Bradshaw, Paul (edit.): *The New Westminster Dictionary of Liturgy & Worship*. Westminster John Knox Press, London 2002

Butta, Tomáš: *Úvod do bohoslužebné teorie a praxe Církve československé husitské*. Karolinum, Praha 2005

Emminghaus, Johannes: *Eucharistie*. Sít', Praha 2001

Farský, Karel a kol.: *Český misál*. Vlastním nákladem, Praha 1919-1920

Farský, Karel (red. Kalous, F.): *Liturgie*. Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha

1942

Farský, Karel: *Návrh liturgie (mše) pro Církev československou*. Vlastním nákladem, Praha 1923

Farský, Karel: *Stručný výklad náboženské nauky*. Vlastním nákladem, Praha 1922

Farský, Karel: *Přelom*. Tiskové družstvo CČS, Praha 1926

Farský, Karel: *Zpěvník písní duchovních, doporučitelných sestřám a bratřím církve československé*. Vlastním nákladem, Praha 1922

Farský, Karel: *Zpěvník písní duchovních doporučitelných sestřám a bratřím církve československé*. Vlastním nákladem, Praha 1923

Farský, Karel: *Zpěvník písní duchovních CČS*. Tiskové družstvo CČS, Praha 1927.

Jindra, Martin: *Osobnosti oceněné v jubilejním roce naší církve*. Český zápas. Církev československá husitská, Praha 2010. č. 39, s. 3

Hradílek, Pavel: *Hledání podoby západní liturgie*. Getsemany, Praha 2001

Kadeřávek, Václav: *Geneze liturgie Farského*. Theologická revue, Praha 1977

Kalenský, Jiří: *Sněmy Církve československé husitské do roku 1994*, Praha 1999

Kalenský, Jiří.: *Svátostný dar církvi – večere Páně*. Theologická revue, Praha 1974

Kalous, František: *Poznámky k rukopisu Liturgie od Dr. Karla Farského*. Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942

Kalous, František: *Zpěvy denní k bohoslužbě Církve českomoravské*. Vlastním nákladem, nedatováno

Kaňák, Milan a kol.: *Na přelomu generací. Kapitoly o životě československé církve a jejich předních pracovníků*. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1956

Kaňák, Miloslav.: *Liturgický projev církve čm. V historickém přehledu a vývoji*. In: Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1942

Kočí, Metoděj: *Prostřený stůl Božího slova. Amen*. Krystal OP, Praha 1998

Kol.: *Agenda Církve československé husitské*. Církev československá husitská, Praha 2006.

Kol: *Agenda Českobratrské církve evangelické, díl druhý*. Synodní rada ČCE, Praha 1986

- Kol.: *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské*. Církev československá husitská, Praha 1992.
- Kol.: *Bohoslužebná kniha Církve československé*. Církev československá husitská, Praha 2004
- Kol.: *Český misál*. Sekretariát české liturgické komise, Praha 1983
- Kol.: *Liturgie patriarchy Dr. Karla Farského*. Ústřední rada CČS, Praha 1960
- Kol.: *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů Pravoslavné církve*. Pravoslavná církev v Československu, Praha 1951, 2. vyd.
- Kol.: *Valný sjezd Církve československé*. Knihovna CČS, sv. 9. Církev československá, Praha 1921.
- Kol.: *Základy víry Československé církve*. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1958
- Krupica, Marek: *Proces ustalování liturgie Farského*. Theologická revue. HBF, Praha 1986
- Kunetka, František: *Eucharistie v křesťanské antice*. Univerzita Palackého, Olomouc 2004
- Leixner, M.: *Sbírka kostelních písní pro české bohoslužby*. Vlastním nákladem. Německý (Havlíčkův) Brod 1921.
- Matyáš, Milan: *Svatost Večeře Páně*. Theologická revue, Praha 1969
- Matyáš, M.: *Zpřítomnění a Sjednocení v Liturgii Farského*. Theologická revue, Praha 1975
- Medek, Rudolf: *K práci na Farského liturgii*. Theologická revue, HBF, Praha 1974
- Merell, Jan: *Malý bohovědný slovník*. Česká katolická charita, Praha 1963
- Pokorný, Ladislav: *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita, Praha 1976
- Ráb, V.: *Rábův zpěvník pro husitský lid církve československé se mší svatou*. Nákladem vlastním, Praha 1921
- Rutle, Otto: *Liturgika II*. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1954.
- Rutle, Otto; Trtík, Zdeněk: *Vzhůru srdce. Výklad bohoslužby Církve československé husitské v Duchu a v pravdě*. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1953.
- Růžička, V.: *Kancionál, tj. Sbírka písní a modliteb pro potřeby církve československé*. Vlastním nákladem, Uherský Brod 1921

- Salajka, Milan: *Jak se reformuje liturgie?* Theologická revue. HBF, Praha 1974
- Salajka, Milan: *K liturgické otázce v CČSH.* In: Úvod k praktické teologii a prakticko-teologické úvahy. HBF, Praha 1985
- Salajka, M.: *Křesťanská bohoslužba.* Blahoslav, Praha 1985
- Salajka, M.: *Závazný rámeček k našim liturgickým úvahám.* Theologická revue, Praha 1978
- Salajka, Milan: *Proces ustanovování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920-2000.* Blahoslav, Praha 2003
- Strnková, Zuzana: *Vilibald Růžička a Církev československá husitská v Uherském Brodě.* Brno 2010. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Filosofická fakulta
- Svačina, František: *Kostelní písně náboženské obce Církve československé v Českých Budějovicích.* Náboženská obec Církve československé, 1921 České Budějovice
- Trtík, Zdeněk: *Návrh na dotvoření Farského liturgie.* In: Theologická revue, HBF, Praha 1974.
- Trtík, Zdeněk: *Ústřední smysl Farského liturgie.* Theologická revue, HBF, Praha 1973
- Tuháček, Alois a kol.: *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské.* Ústřední rada CČSH, Praha 1954
- Tuháček, Alois: *Naše bohoslužebná kniha.* Náboženská revue, Církev českomoravská, Praha 1940
- Vavroušek Bohumil, Novák Arne: *Literární atlas československý, díl 2.* Prometheus, Praha 1938.
- Vinš, Petr Jan: *Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé,* Praha 2008. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta.
- Všeobecné podmínky římského misálu.* In: Kol.: Český misál. Česká katolická charita. Praha 1980

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukázka z Českého misálu Sigismunda Boušky (obrázek)

Příloha č. 2: Ukázka z kartáčových obtahů Tuháčkovy liturgie s rukopisnými poznámkami Karla Farského (obrázek)

Příloha č. 3: Liturgie Karla Farského ve srovnání se svými zdroji (tabulka)

Příloha č. 4: Srovnání Farského liturgie před a po revizi (tabulka)

Příloha č. 5: Trtíkův návrh na úpravu liturgie (text)

Příloha č. 6: Liturgie v Návrhu pro předsněmovní rozhovory plzeňské diecéze (text)

Příloha č. 7: Starocírkevní perikopy (tabulka)

Příloha č. 8: Přehled kazatelských cyklů CČSH 1970-2011 (tabulka)

Příloha č. 9: Návrh eucharistické modlitby z r. 1978 (text)

Příloha č. 10: Členění eucharistické modlitby v obnovené římské mši a v liturgii CČSH (tabulka)

Příloha č. 11: První eucharistická modlitba CČSH ve srovnání se Čtvrtou římskou eucharistickou modlitbou (tabulka)

Příloha č. 12: Návrh úpravy Druhé liturgie (text)